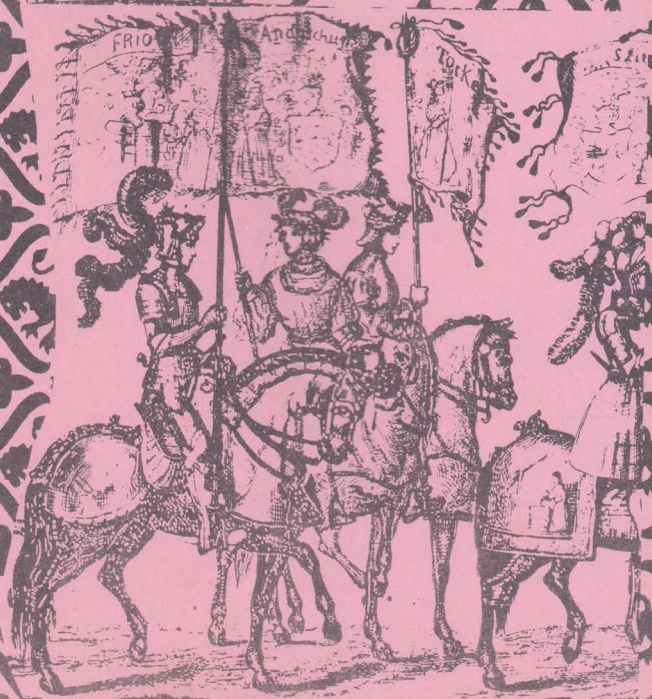

Д-р М. С. ЧАРТОРИЙСЬКИЙ

МАДРИ

МОГО
ЖИТТЯ

МИКОЛА СИДОР ЧАРТОРИЙСЬКИЙ

МАНДРИ ЖИТТЯ

(АНАБАЗА)

ПРАГА

БЕРЛІН

ГРАЦ

ЗАГРЕБ

Видання перше

Відбитка з "Вільного Світу"

**ВИДАВНИЦТВО ЧАРТОРИЙСЬКИХ
НЬЮ-Йорк 1974**

diasporiana.org.ua

*Фото Автора з 1934 р
зняте для Індексу*

© Copyright N. S. Czartorysky 1973

В ПРАЗІ

Же знаю, як довго ми ждали, але діждалися! Справді найперше до тієї канцелярії Української Громади в ЧСР, де ми опинилися, і яка містилася на 3-му поверсі — прийшов п. Василь Пакош, скарбник та душа тієї Громади.

Запізналися. Василь Пакош — це старший стрілець — ні, старший десятник. Отже, підстаршина українського війська, про яке ми тоді мали найкращі погляди і раділи на появу кожного бубшого воїна, що служив і боровся за визволення України.. Ми — теж воїни, і хоч не маємо уніформи, але нам казали, що ми борці та носії української революції яка є і буде доти, коли ми всі станемо враз і її розпічнемо на те, щоб остаточно здобути Українську Державу, або... загинути в боротьбі за неї!

Так нас розуміли й так до нас відносились ті що нас зустрічали ось тут в канцелярії Української Громади в ЧСР. Тож і п. Пакош поставився до нас також із таким відношенням. Їм уже щось про нас писали. Хто писав і що, — ми того не знали, але в розмові з п. Пакошем ми довідалися, що тут уже про нас дещо знають. Також і д-р Микола Галагажде на нас.

— Пан голова д-р Галаган вже незадовго тут прийде, і вас побачить — казав нам п. Пакош та розпитував, де ми пробували та одночасно перестеріг нас: — Говоріть, що можете й що хочете, але вважайте на себе, бо всюди стіни мають свої уха!..

Тож ми і цю пересторогу розуміли й слухали, що нам розповідали ті, що були присутні в канцелярії. А ця канцелярія не дуже то й велика, але й не мала. Її розміщення таке: вхідні двері з коридору, а в середині ми побачили гарне бюрко, великий стіл на середині кімнати, збоку при стіні канапа, а далі пару крісел і декілька картин на стінах, а між ними і портрет у військовій формі, полк. Євгена Коновальця, нашого Провідника. Нам приємно на серці й душі, бо ми опинилися там, де можна навіть держати в хаті портрет Провідника ОУН! Хіба не було чим радіти? Тимбільше, що в країні, яку ми покинули, тобто в Польщі, за такий "гріх", як портрет полк. Коновальця в хаті, чи навіть поштівка — це арешт та щонайменше 3 роки в'язниці, як за Богзна який злочин... Тож, побачивши гарний портрет нашого вождя на стіні в канцелярії, ми зраділи та почали себе почувати багато виразніше і безпечніше, неначе то цей портрет був нашим щитом і найпевнішою безпекою та охороною перед злом! Такі були наші перші переживання в канцелярії Української Громади в ЧСР у Празі на прикінці літа, 1934 Божого року.

Пан Пакош попросив присутніх, щоб нас оставили трохи самих, бо незабаром прийде д-р Галаган а ми потребуємо трошки самоти, щоб на все приготувитися. Присутні послухали й ми осталися троє: Пакош, Теодор і я.

Аж тепер Василь, що був невеликого росту, але, як воїн, дуже жвавий і отвертий, почав нам дорікати, що ми не повинні б були до тих людей зовсім говорити, бо наперед ми повинні б були підоздати та говорити лиця з д-ром Галаганом.

— Навіть зі мною ви не повинні були розмовляти, звідкіля ви прийшли і чого — казав п. Пакош... Хоч ми не дуже погоджувалися з його словами, але мовчали.

— Може маєте рацію, пане Пакош, але ж навіть ви держите в себе таких людей, що з ними навіть говорити не можна? — допитував друг Теодор, а я був впевні до його сторони. Бо й справді, чому не говорити, як ми прийшли до канцелярії тієї установи, яку ми мали саме відвідати і тут про себе все розказати, що можна...

Так ми і зробили. Та все ж слова п. В. Пакоша ми брали до відома й далше йому не перечили. Й не було потреби.

Можливо за годину часу від тоді, коли до нас прийшов п. Пакош, до канцелярії прийшов голова УГ в ЧСР, д-р М. Галаган. Людина вже не молодда, досить висока, з сивими вусами, голос виразний, повільний і серйозний. Таке наше перше враження зробила на нас та людина, що несла весь тягар великої і дійсної здисциплінованої організації в Чехо-Словацькій Республіці!

— То це ви? — сказав Галаган, як привітався з нами та спитав нас, чи ми не голодні і коли точно тут прибули?

За все подякували і відповіли на всі питання нараз: трохи голодні, до Праги приїхали 4 години тому, до канцелярії прийшли дві години тому й ждали на прихід когось, що тут належить — значить, ми ждали на вас, пане докторе! — кінчали ми своє "експозе" і при тому вручили йому письме, яке ми мали від директора Колцуняка та ще, мабуть, і від о. Глібовицького.

алаган все те простудював, моргнув своїм вусом, підтягнув високі брови й промовив:

— Тут якось приміститься. Можливо, що вам доведеться розлучитися, бо оба разом бути не можете. А також буде потрібно вам чимось зайнятися, але, покищо, маєте два тижні відпочинку. — А звернувшись до п. Пакоша, промовив: — Ви одного заберіть та примістить, де буде відповідне місце; може там, де ви вже мені казали, а один з них, найкраще оцей молодець, — і вказав на мене, — хай перебуває тут у нашій приміщенні, у нічлігарні... там приготуйте, щоб він міг приміститися до часу, аж подумаємо для нього щось відповіднішого...

Ми оба слухали уважно, бо ж тут ідеться справа про наше відношення до нового приміщення, до нашої розлуки, якої Парадовський дуже побоювався, і був би найрадше остався враз зі мною таки тут, у канцелярії, як це мені пропоновано, але ми на перебіг обставин не мали багато що говорити, бо все те залежало від тих людей та від їхньої доброї волі й організації, яку вони очолюють. Все це, з бігом часу виясниться і покажеться, що, хто, де і коли буде діватися в Празі, чи поза Прагою. Ми заспокоїлися, подякували за все й на тім мала крапка.

Парадовського забрав зі собою п. Василь Пакош, а я остався таки в канцелярії. Незабаром прийшов сюди ще й секретар УГромади в ЧСР, друг Анті н Хмарук, з яким я запізнався та знайшов у ньому відразу надзвичайно прихильного, щирого та відвертого приятеля. Він, хоч старший від мене, поставився до мене щиро, з таким захопленням, що мене прямо підніс на пару щаблів вгору! Я неначе відродився, неначе всі перепони поза мною і я з Хмаруком — нерозлучні друзі на все!

Він рішив, що ми будемо оба разом спати. І так сталося. Ми спали довго, бо хоч Хмарук відійшов, то я з перемучення спав, мабуть, до обіду. Сон був для мене дуже потрібний. Мене розбудив аж Парадовський, що прийшов сюди та почав мені відразу розповідати про свої "погані сні" на новому приміщенню. Він трохи наріказ, але вважав це тимчасовим приміщенням і радий би був перебувати враз зі мною, бо — казав він, — ми мусимо бути разом на те, щоб перед кимсь компетентним все розповісти і, щоб нас примістили гідно, як революціонерів, а не щоб ми далі скиталися по закамарках — то тут, то там... Я погоджувався, але в душі чомусь був того переконання, що нормальне життя наше закінчилось ще в Україні, в наших хатах. Від коли ми опинилися поза домом, наше життя нормальним називати не буде. Може, вже ніколи не буде нормальне, аж ми колись знову повернемось додому. А на те треба... війни!

От таке було моє розуміння справи та свого положення. Я нікому про це нічого не говорив, щоб непотрібно не прозрадитись, але в усі ті мови й промови Парадовського, що нам належить щось "краще", я і не вірив і на ніщо не надіявся, тож сприймав усе те, що було, що приносив нам сьогоднішній день...

Довгий і спокійний сон мені був надзвичайно потрібний. Як молода людина, я потребував також росту та відпочинку, тим більше, що за останні тивтора місяця, або й більше, я не мав ані однієї такої спокійної ночі, як саме ця, коли я опинився вже в товаристві Антона Хмарука, що полюбив мене, як брата та навіть запросив спати враз із ним, і спати деки схочу!..

Днина проминула нам на розмовах з різними людьми, що декотрі з них бували тоді на відповідних організаційних щаблях, і нам було треба й з ними порозмовляти; розповісти про свою "Одиссею", — розуміється, почути й їхнє розуміння життя на "нитці", бо наше життя так тепер виглядало. Нічого ще певного не було. Колиб не друг Хмарук, що мене так по-дитячому щиро пригорнув і заповів свою поміч поки може, я, можливо, був би також більше непокоївся, як Парадовський, якому все те видавалося на провізорію, одначе щось кращого годі було одержати. Боротьба за існування почала пробиратися до нашого розуму: ми почали розуміти, що ми вже не "діти", і нам треба думати де-далі більше самим про себе, бо світ — не мати!

Тож в результаті Теодор примістився десь у якійсь хатинці, що була самотня серед парку, недалеко якихось державних забудовань, бо там у тім парку опікуном квітів та деревець і робітником був п. Василь Пакош, а той дімок-хатка, де примістився Парадовський, служив як парник, чи тимчасове і принагідне приміщення для обслуги парку, який, мабуть належав до замку "Градчани". Там десь недалечко мешкав також сам. п. Пакош, але він мав для себе і своєї дружини (чешки), окрему хатину, і там жив собі не погано. Знову ж Парадовський замешкав ув окремій хатині, де не було ніяких приладів для мешкання, за виїмком якоїсь канапи та залізної печі. Тут Теодор розгосподарився, як "пан радца" та поназбирував всяких підпільних журналів, друкованих або писаних на цикльостилі (як "Розбудова Нації", "Сурма" тощо) й зачитувався в них "по вуха" й нераз радив мені приходити до нього на розмову та на "читання" тих таємних та на-пів таємних писань... Бо хоч у ЧСР можна було дещо читати свobodно, але і тут зобов'язувала наука про "конспірацію", про яку Парадовський майже зовсім забув!..

Мені жилося не погано. Приязнь та велика прихильність тих, що до нас, до канцелярії УГромади приходили, надавали мені надію на краще, яке для мене настане вже незабаром. Я сподівався вже в цьому шкільному році, який кінчатиметься в 1935 році, що здам матуру екстерно при українській Реальній Гімназії у Ржевниціях, бо там така гімназія існує, і є всі дані на те, що там мене примістять, а як ні, то буду приготуватися приватно на те, щоб наступного року при кінці шкільного року приступити до матури, її успішно завершити та вписатися на університетські студії. Отже, перспектива знаменита!

Знову ж Парадовський говорив мені при наступній черговій зустрічі, що він також запишеться на студії. Він хоче студіювати політехніку, бо має особливіші здібності в математиці, а мені дораджував студіювати філософію, — бо ти, — казав мені Теодор, — на це знаменито надасишся. З тебе буде балакун та “бельфер”, якого ще в світі не було!.. — Так пророкував мені майбутню кар’єру мій друг Теодор... Та це були мрії і надії, а реальність завжди трошки бувала відмінна — не лише для нас, але для всіх тих, що мали, або мають подібну долю до нашої!..

Друг Хмарук почав мене запізнавати з тією працею, яка є в канцелярії, і я почав друкувати на машинці. Це й допомогло мені дуже, бо я скоро опанував техніку писання на машинці, й часто помагав писати, коли на те заходила потреба. А така потреба часто траплялася. Наприклад, треба було писати на машинці, а опісля помножувати це на цикльостилі й з того виходив журнал “БЮЛЕТЕНЬ” Української Громади в ЧСР. Я і це завоював собі та скоро вже сам міг написати-переписати кожний текст і його помножити на цикльостилі.

Офіційно той Бюлетень називався “Листок УГ в ЧСР”. Такі “Листки” друкувалися і розмножувалися щомісяця. Їх посилали своїм членам в ЧСР, а також до всієї націоналістичної преси у світі. Пригадую собі, що я незабаром зацікавився з тим “мистецтвом” і мені доручували не лише переписування на машинці, але й виготовлювання тих “Листків” та їх експедицію. Я зацікавився з адресаром, а там було багато назв таких газет у світі, про існування яких я досі ані слухав, ні дихав... Ось пригадую собі: “Українське Слово” у Парижі, “Націоналіст” в Нью-Йорку, “Новий Шлях” у Вінніпегу, Канада і багато інших. Мій виднокруг побільшався й я на тому багато користав, бо я полюбив ту працю аж дуже-дуже. А друг Антін Хмарук дуже радів, що має такого “здібного”, — як він казав, — наслідника, який йому фактично багато помагав. Ця моя праця також припадала до вподоби і д-рові Галаганові, а це вже багато означало. Я ставав потрібною одиницею у гурті націоналістичної громади. Також і п. Василь Пакош відносився до мене прихильно. Він нераз мав свої “мухи”, бо любив давати поучення, а тому, що я ті всі поучення радо сприймав, він ніколи в тому часі не виказував з мене невдоволення і радо, якщо мав, то і мені давав пару корон на дрібні видатки, тим більше, що мої засоби грошей вичерпались тут досить скоро, а нових приходів, покищо, не було ніяких.

Настала осінь і тимсамим настав час іти до школи та навчатися, бо мій вік — то час науки, а не праці. Тож за пару тижнів мій приятель Антін Хмарук поїхав зі мною залізницею до Ржевниць, біля Праги, бо там якраз приміщувалась Українська Реальна Гімназія, директором якої у тому часі був проф. Хлюр. Зацікавившись з тією гімназією,

друг Хмарук відразу розповів і про нашу ціль, а саме, що я хочу тут потрапити до гімназії і докінчити її матуральним іспитом.

Не знаю чому, але дир. Хлюр сказав, що нормально він не може мене прийняти до гімназії тепер, бо я не маю нормального дозволу на побут, а це, що маю, то лише тимчасовий дозвіл і його можуть відкликати кожного часу . . .

Хмарук був цієї думки, що мене тут не приймають не з причини дозволу на побут, але вони вже знають, що я націоналіст, а тут ті панове українських націоналістів ненавидять, так само як чорт Христа, тож не має що й вірити їм про "дозвіл", чи не "дозвіл". Стало на тому, що я таки тут у Ржевицях ~~допомога~~ буду підготуватися окремо та здам матуру тут "екстерно", бо матеріял знаю, а мову чеську собі скоро доповню, і все піде добре. Такої ж думки були й інші мої нові знайомі, як ті, що вже матуру роздавали, так і ті, що ще до неї самі також приготувляються. Між ними запізнався я з Михайлом Дзвонок (інж. М. Дзвонок перебуває тепер в Монтреалі, Канада), котрий якось хотів мені допомогти тим, що погодився прийняти мене на спільне помешкання до себе! Згода! Вже є реальна поміч!

У ЛЕТАХ

Так несподівано я опинився в містечку Лети, що простягалось над річкою Беронкою. Саме та річка розділювала ті два містечка між собою: по правій стороні течії річки Беронки — було положене містечко Ржевніце, де приміщувалась Українська Реальна Гімназія, а знову ж по лівій стороні течії річки — було містечко Лети, де проживав мій новий приятель Михайло Дзвонок. І саме тут він ме-

не примістив, щоб мешкати враз із ним в одній гарній кімнаті, umeбльованій, на першому поверсі, в однієї чеської родини, яка складалася з батьків та трьох дітей. Їхня мати чешка, була доброю жінкою, і навіть пару разів мене просила на даровий обід, але щодо вчасної заплати за рент — то треба було таки той рент заплатити один день наперед, або точно з кожним першим, бо інакше, коли ви на час не заплатили ренту, то ви ставали “шпатни рус!”, а якщо ви заплатили на час, то ви є “гезкі українець”, же-йо!.. Ви гарний українець — і це правда!

Тож ми оба старалися платити рент дуже точно, щоб бути такими “гезкімі українцями”, а не “шпатнімі русс!”. Це нам оплачувалося, бо, якщо ми заплатили вчасно, то ще й оба мали даровий обід, а також повно гарних епітетів, які то те “українце, високошколяюці поржадне, годне ай гезкі ліді!” — які то ті українські студенти порядні, гідні та гарні люди...

Такі то обставини були: серед нас, а ми серед них. Ніяк не можна б нарікати, але мої матеріальні засоби дуже швидко вичерпувалися, і лише завдяки доброті мого приятеля Дзвонка, я ще “дихав” та не загинув з голоду.

Були випадки, що ми оба або нічого не їли весь день, або щось “споловали” від учнів, які харчувалися в ідальні гуртожитку, й часом нам приносили по шницлеві, чи одній-дві кромці хліба, й це вистарчало на весь Божий день.

Таким “жебраним” життям жили не лише ми оба з Михайлом деякий час, але також і інші мої знайомі, як, напр., В. Маруняк що був уже після матури й студіював філософію в університеті, але також голодував і “отримчував” подарунки від учнів

так само, як і ми оба з Дзвонком. А також Іван Семенів, студент університету, що важко голодував, ще гірше як ми, бо ми мали бодай надію на поміч, а він того не мав.

Часто повертаючись з Ржевниць до Лет, ми перевозилися через річку Беровнку човном і при тім гуторили собі з Михайлом про це і те, а інколи ходили довго ночами по містечку й так, щоб лише ніч проминула, бо голод і спати не давав...

Мабуть уже перед самими нашими Ріадвяними святами до мене звернувся один мій знайомий, що мешкав, як "свій" в однієї чешки таки в тім самім будинку, де була їдальня та запропонував мені, щоб я до них приходив щодня в такій порі, коли мені буде вигідно, а він, за дозволом своєї господині даватиме мені обіди, або вечері, без будьякої заплати. Очевидно, що це була велика спокуса, одначе я її в своїй гордості таки відложив і враз з подякою сказав, що на це не можу погодитись, бо то таки було б зобов'язання, якого я не міг би після того дати будьяку рекомпенсацію. І хоч як мене переконував і навіть просив мій приятель п. Богун, мовляв, я сам собі шкоджу, бо це не на те, щоб я рекомпенсував те, але тільки тому, що він знає про мій сучасний стан. А він, той стан всеодно зміниться, і все буде добре... А цей голод не дає мені змоги спокійно навчатися і т. п.

Так сталося, що я у своїй юній гордості й, здавалося мені — самопошані, не вміг прийняти тієї як-не-як дуже шляхетної пропозиції. І це з однієї сторони стало причиною негодувань того мого друга Богуна, бо, мовляв, я погордив ним і його поміччю. Це не було "погордою", але я на таке не був приготований. Вдома було інакше. Ми помагали дру-

тим, а сам я ніяк не був приготований приймати помочі, тимбільше тоді, коли хтось виразно заявляв, що мені таку поміч пропонує дати. Я відпекувався від такої виразної помочі і, здається мені, що я був би радше загинув з голоду, але не прийняв би помочі від навіть близьких осіб, якщо вони виразно заявляли, що хочять мені допомогти. Я приймав поміч, але таку принагідну і невиразну, якої ніхто мені не пропонував, але ось так, дав, і добре... не дав — і також добре! А не інакше. Така була моя вдача і таке було моє наставлення та переконання і життя філософія.

Дзвоник не раз тому дивувався і жалів мене, але він завжди був до того степеня розумним, що не накидував мені своєї помочі, а так собі, неначе б та поміч сама від себе поставала. Тому й ми бували довго-довго друзями. Навіть те, що не раз Дзвоник любив зробити мені якусь псоту, собі на потіху, я прощав йому те все і далі ми обоє дружили.

Для мене бували дуже помічні поїздки до Праги. Я там записався на виклади в Українському Вільному Університеті й отримав посвідку, яка давала мені змогу приїжджати поїздом за зниженою ціною, а інколи й зовсім дарово. Я і використовував не лише ту посвідку, але учащав на виклади дуже точно і таки вчився! А друг Хмарук був мені помічним тим, що, знаючи моє "безгрішшя", часто давав мені пару корон, от так неначе б на дрібні закупи тощо. Це мені ствало в неабиякій пригоді, бо тими коронами я проживав повні тижні й тоді вже не потребував ходити в Ржевницях до кухні за куском хліба. Хоч і за те, що я там інколи отримав, я був усім дуже щиро вдячний.

Дзвоник послухав мене і також записався на Вільний Університет, але він ним менше інтересувався. Він, так як і я, приготувався екстерно до зложення мат ри наступного року, що ось-ось і починався, бо ми наближувалися до Різдва Христового.

Понадто, я пильно вивчав чеську мову, щоб не мати труднощів при maturі. Як молода та; як другі казали, — здібна людина, мені навчання чеської мови приходило не дуже важкувато, але я старався таки її вивчити й засвоїти дуже добре, щоб можна було поправно говорити та писати нею. Тож не диво, що я почав писати перші стрічки тієї “поезії”:

*“Проч не віделас, як се к тебе сгибам,
Билабис щястнов аж на тісіц крат,
Як руце тве, як срцем либам,
Як тебе в теп час я мел сем рад.”*

Та мої “поезії” пераз зლობили Дзвонка, і він старався мені наробити якоїсь прикрости, тому, що, мовляв, я став “премудрим” і думаю, що вже все знаю...

Одної днини Михайло порадив мені ось що:

— Знаєш що, Миколо, ти можеш ще краще вивчити чеську мову, але мусиш більше читати гумористичних чеських журналів, а такі є.

— Є? — запитав я з цікавості.

— Певно що є! — відповів поважно Дзвонк.
— От, наприклад, є такий гарний журнал і, хоч смішно називається, але ти знаєш, що чехи люблять всяку “с...ранду”, тож не дивуйся, бо тобі залежить, щоб ти добре вивчив чеську мову, а такі гумористичні журнали найкраще надаються до перфектного вивчення мови взагалі! — твердив Михайло і я, в своїй довірливості, повірив Дзвонкові без надуми.

— Добре! — кажу. — Підемо й я собі куплю той журнал.

— Ходім, я покажу тобі, де можна купити. Він є у Ржевницях у тій книгарні, де купуємо газети...

І ми пішли. По дорозі Дзвонк каже мені поважно, що той журнал називається “Седі Мовха на Прделі”. — То смішне, — каже, — але ніщо. Купи і вчися!...

Ми прийшли до крамниці і я сам почав питати:

— Просім вас, милостіва, дейте мі такови новіні, же йсе менуї “Седі Мовха на Прделі”! — про-скандував я поважно. А моя панна в крик:

— То Дзвонек, то Дзвонек того на біднов...

Я спаленів і вийшов. Так мене Дзвонок “натят-нув”, як довгий! От тобі приятель, подумав я, але ані слова до Дзвонка не відзивався. А він, наче сказився, як почав сміятися, як почав верещати на все містечко, що й другі поприходили та почали розпитувати в чому справа? Лише мене вже там не було.

Хоч нашого знайомства я не переривав і до Дзвонка відзивався, одначе, я в нього більше не ночував. Вже тісі самої ночі я постановив більше з ним разом у хаті, бодай під сучасну пору, не бувати. Слова дотримав.

Михайлові було неприємно. Він мене перепрошував, але тут вже не ходило про “гніватись”, чи “не гніватись”, бо я постановив з ним не товаришувати, але і не гніватись. Таку постанову я, при помочі Божій, видержав і персвів її в життя негайно! Нічку я перебув ходячи сюди-туди понад річкою Беровнкою. Ще не було зимно, хоч Різдво вже ось-ось. В Чехах немає такого зимна, як в Україні, і інколи впаде сніжок, а за два-три дні вже його нема. Знову тепло, наче на весну.

Дзвонок не сподівався такої різкої постанови з моєї сторони і вживав усіх доступних йому способів, щоб мене переконати, що то був лише жарт, що я сам люблю жарти і не повинен тим ображатися. Та я постановив, що то якраз не був уже жарт, але нетакт друга, якому я вірив, а він надужив моїм довір'ям і тому я не повинен бувати довше в його ближчому, інтимному товаристві. Я сам себе картав більше, як його, і постановив тут не схибити, але

додержати постанову, хоч би мені це приходилося переносити дуже важко. І тієї постанови я додержав щодо йоти!

Вже на наступну нічку я перейшов спати до мешкання дир. Хлюра. Він мав сина по-матурі, але щось йому бракувало, бо все ходив та показував з себе Гітлера. Часто "салютував" сам до себе й-примоворював: "Габт Ахт!" тощо. Але це мені не перешкоджувало. Я переконався, що він не є шкідливий варят і його пропозицію перенестися до них на помешкання я прийняв дуже радо. Мені дали приміщення в сутеринах, де було чистенько, привітно й де було зовсім порядне ліжко з подушкою та вигідними матрацами. Так я опинився на новому помешканні кілька днів перед нашим Різдом.

Вже на саме Різдо ми ходили колядувати. Там був такий "вічний студент" п. Міша, і ми zorganizували провізоричний хор та ходили колядувати на політ-в'язнів. Така постанова вийшла з моєї сторони і ніхто тому не спротивився, бо я сказав, що інакше колядувати не піду. А, треба знати, що в тому часі я мав досить приличний голос, а також я мав великий вплив на студентів, головню старші річніки, які зі мною дружили та раді б були довідатися дещо більше про ОУН і т. п. Навіть сили наших відомих соціялістів, радикалів, всяких генералів тощо — завжди хотіли бути в моім товаристві. Це не "хвальба", але приємна правда.

Так ми спільно провели Різдо та колядували на політ-в'язнів, мабуть, перший раз тут у Ржевніхях біля Праги, де на Різдо з'їжджалися гості з усіодів, а багато з Праги приїжджало, щоб тут провести Різдо й почути звуки рідної колядки.

До нашого “хору” належали майже всі старші учні гімназії, а також і ті, що вже гімназію абсолювали, як В. Маруняк, І. Семенен, Богдан Богун — “Вуйко”, якого всі так називали, мабуть, з любови до тієї молодой людини, що хоч сам студював філософію, але і помагав учням та варив для них добрі обіди, як головний кухар для гуртожитку української гімназії — і багато інших.

Пригадую собі, що одного разу заізнався я також з Михайлом Бажанським, що часто перебував у Ржевницях. Він, мабуть, працював при укр. Пласті. Це людина старша від мене на 5—10 років, був часто чимось зайнятий, писав якісь поезії, чи щось в тому роді, і ніколи не говорив виразно про справу, але так якось все те затулював, наче секрет, і гай було його розуміти, що він властиво хоче від людини? Таке бодай було в мене враження і воно, те враження оставалося весь час, коли я лише мав нагоду бачити чи й перекинутись словом з п. М. Бажанським. Він щось студював чи хотів студювати, але що й коли — того, мабуть, ніхто не відав.

Відвідуючи з колядою наших панів професорів, учителів і іншу інтелігенцію, з виховниками та впрядницями включно, я мав нагоду познайомитися з багатьма людьми, які, можливо, лише чували про мене, що є якась молода людина з України, але зі мною досі не стрічались. Тож тепер я мав нагоду перекинутись пару словами з ними, як колядував, чи то як ми вже “віншували”, а таке “віншування” я часто сам говорив, як де було потрібно це підкреслити, що ми збираємо на політ-в'язнів. Бо подекуди “віншували” інші колядники, головно там, де не треба було говорити на яку шіль ми колядуємо, бо тоді на політ-в'язнів нам не дали б нічого!

Я вважав за шану познайомитись з проф. Борисом Лисянським, що від тоді став для мене дуже добрим та прихильним приятелем. А також знайомство з сенатором Шелухиним дало мені можливість держати і розвивати те знайомство довший час, аж до часу, коли я покинув Ржевниці. Хоч проф. Борис Лисянський не погоджувався з сен. Шелухиним, бо перший великий прихильник Симона Петлюри, а сен. Шелухин не погоджувався з Петлюрою, і вони розходились головню щодо потреби і доцільности т. зв. "Варшавського Договору", який сен. Шелухин дуже скритикував. Все одно, оба ті панове були тими особами, що в майбутньому мали додатній вплив на мою дальшу діяльність на тім терені взагалі!

На мій погляд від'ємними типами були там такі панове, як проф. Паливода, який завжди гостро виступав проти націоналістів, а ті за те його згїрдливо називали "міністром бездротних телефонів" і т. п. А також панове Нагїрний і пізніший директор гімназії п. Омельченко, що були завзятими прихильниками інтернаціоналу та шкодили націоналістам де лише могли і як могли всіма фібрами своєї підлої душі!

Про такий стан мені розповідали тоді ті, що мені передавали той терен для дальшої праці. Так сталося, що я почав "рости" і лише завдяки наполегливості почав вибиватися на тім терені, на стільки, що всяка праця порядку націоналістичного переходила через мої руки, головню, коли ходило про молодь, яка горнулася і захоплювалася націоналістичними ідеями.

Також моя ситуація матеріального характеру поправилась настільки, що я вже не так то голодував, як на самих початках у Ржевницях. А сталося воно ось так:

Під час переписки, яку я провадив постійно з моїм добродієм директором Колцуняком, — якому я ніколи не писав ані слова про потребу помочі, про те, що я інколи голодую, а навпаки, я писав про те, що навчаюся і все біля мене пахне гараздом, а не голодом... Але правді не оминуть порогів моїх добрих приятелів. Хтось повідомив дир. Колцуняка, що я не маю відповідного харчу й занепадаю та це може погано відбитись в майбутньому на моєму здоров'ї... І з цього почалося. Директор Колцуняк написав мені довірочного, але виразного листа, вимагаючи, щоб я йому написав "правду!", а не потішав його неправдою... Ці слова вплинули на мене дуже боляче. Я бо справді весь час, делікатно кажучи "дури́в" директора й писав не те, що фактично зі мною було. Тож тепер написав йому все докладно і в додатку ще й написав для нього, на доказ, що я таки щось пишу і працюю над собою — одного не дуже мудрого вірша, під назвою: **НА ПЕРШОГО ЛИСТОПАДА...** а в скобках поставив я назву (ТУГА). Тут я написав таке:

"Я біг за горами в далечінь!
Побачити хотілось їх —
Зелених, кристально-високих,
Рідних, своїх!

Я ждав лише хвилі . . .
Я ждав: полум'я, вогнів,
Сурм, — реву сирен
І пориву братів!

Я йшов назустріч їм, —
Я йшов: шляхом народу свого,
Щоб духом помсти, суворим, своїм,
Збудить братів зо сну страшного!

Це туга, — віри моєї ореол, —
 І духа помсти поривання;
 Життя моє і мій престол —
 Для Неї — все, й страждання:

Це моя святість!..
 А ось юний заповіт:
 Лиш кров'ю, кров змивати —
 Так каже Дух. Так хоче світ!"

І цього віршика директор Кошцуняк доручив продеклямувати саме моему малому знайомому-приятелю з Ужгороду, Максимюкові. Він продеклямував того віршика якраз на Свято Листопада в Ужгороді й при тій нагоді, коли хтось з присутніх довів публіці, що автором цього вірша є молоденький студент-націоналіст з Праги, котрий нещодавно прибув сюди серед важких обставин і тепер знаходиться у матеріальних труднощах, то українська публіка того свята так щедро почала давати жертви тому "авторові" вірша; що дир. Кошцуняк переслав мені двома ратами понад дві тисячі вісімсот корон чеських. Це була поважна сума, яка заступила мені го-лод достатком!

Словом одним — новий рік 1935-й став для мене ласкавішим бодай у відношенні прохарччування, на уки та побуту мого в ЧСР взагалі.

Досі всі мої листи додому моя мати не одержувала. Але я постановив писати під псевдом "Петро Калина". І ті листи, бодай перші з них, мати моя одержала. А в них я описав і потребу матеріального характеру. Я знав, що мати все зробить, щоб мені давати матеріальну поміч, тим більше, що в нас на те був відложений певний капітал у банку у Львові.

Це допомогло. Мати — за посередництвом д-ра Трояна, адвоката з Ходорова та сенатора до польського союму — постаралася передавати гроші до Рідної Школи на рахунок банку Підкарпатської Русі в Ужгороді. Така трансакція була єдино можлива на те, щоб я міг отримати в Празі центи. Д-р Троян все допоміг і тим віддячився нам, бо мій покійний батько дав був д-рові Троянові \$2000 на переведення успішного вибору Трояна на сенатора. Вибори д-р Троян виграв, став сенатором і опісля повернувшись батькові всю суму, з запевненням, що, коли буде потреба, то він готовий нам допомогти тим, чим зможе. Так і сталося, що саме за його порадою мати моя мала можливість передавати відповідну суму до Рідної Школи, а звідси далі — до Банку Підкарпатської Русі, й звідси я, вже без труднощів, одержував правильно щомісяця відповідну суму. Те дало мені можливість прожитку та продовжування моїх студій, які я дуже старанно виконував на обох університетах: в Українському Вільному і пізніше в Карловому Університеті в Празі. За все хвала Богові!

Я часто виїжджав до Праги й помагав у канцелярії Укр. Громади в ЧСР та брав живу участь у політичному житті тієї Громади!

Одного разу, ще перед Різдом, саме в час, коли чехо-словацька поліція почала переводити обшуки поміж деякими їм підозрілими українськими поселенцями, — впала поліція на тропу і мого друга Теодора Парадовського і, заставши його таки в тій же хатинці, у парку, перевела обшук та знайшла всю ту літературу, якою “живився” мій друг, та забрала і літературу і його самого й нетайно видала його до Австрії, як такого, що щойно прийшов із тимчасовим дозволом на побут та відразу почав займатися підозрілою діяльністю.

Не помогли інтервенції д-ра М. Галагана, бо вже на другий день свого арешту Теодор знаходився в Австрії. Але й там були наші люди. Ним тут заопікувалися, як могли, головно поважну поміч дав йому п. Ратич та ще дехто, що перебував тоді в Відні чи його околиці.

Можливо, за місяць часу, я отримав листа від Парадовського аж з Парижа... Писав мені про свої переживання, але нарікав на нас усіх у ЧСР, що не дали йому відповідної опіки, ні охорони, та навіть не поінформували про те, що за ним може пошукувати поліція. Наскільки ті обвинувачення були вірні, не беруся тут судити, бо сам Парадовський завинив собі найбільше, а вже щойно друге місце "провини" було по стороні тих, що, на думку Теодора, не дали нам відповідної помочі. Я сам ніколи ані не нарікав, ані нічого більше не вимагав та і не сподівався від нікого ніякої помочі. Такі були часи, що треба було самому собі стелити шлях у майбутнє.

Справді в ЧСР почалися труси і непередбачені утиски, а все те постало в наслідок тих подій, що заіснували в Польщі. Там же убито польського міністра внутрішніх справ Перацького за те, що побудував концентраки для українців у Березі Картузькій.

Також справа процесу Степана Бандери й товаришів набрала тієї гостроти й спричинила для української політичної еміграції у світі взагалі, а в ЧСР зокрема, поважні труднощі та тривогу й настороження. Чехо-словацьке міністерство закордонних справ дістало було демарш польського уряду, який вимагав проведення арештів серед ряду українських емігрантів, які перебували на терені ЧСР, як Сеника Грибівського, Барановського й інших. Той

натиск польського уряду мав деякі від'ємні наслідки на українських поселеннях в ЧСР, бо чеська поліція почала переводити обшуки, ревізії та арештування, в наслідок чого попав їм у руки також мій друг Парадовський, що ось тепер написав мені гнівного листа з Парижу...

Дещо пізніше в наслідок тих ревізій та арештувань, чехо-словацька таємна поліція перевела великі й основні розшуки на помешканні Сеника-Грибівського й при тім сконфіскувала майже все, що там знайдено.

Коли пізніше були певні нарікання, докори та закиди й підозри так з боку краєвих визначних оунівських кругів, то не всі ті підозри й закиди були оправданими. Лише деяка частина з них могла б обтяжувати (тепер уже покійного) Сеника-Грибівського, але в ніякому разі не можна було закидувати йому зраду. Він ніякої зради не поповнив! А, хто не поповнив зради, той за зраду не може відповідати. Тому не можна її закидувати! Пишу тут уперше на тім місці виразно.

Я думаю, що бл. п. Сеник-Грибівський не поповнив ніякої зради, ані навмисного недбальства. Він не поносить повної провини за те, що чеська поліція забрала Архів ОУН та передала його польському урядові у Варшаві. Не винен він у тому, що на основі видачі того архіву було розконспіровано майже всю діяльність українських підпільників у Польщі та винесено смертний вирок для Степана Бандери у Варшавському процесі!

Провина бл. п. Сеника-Грибівського в афері Архіву, полягала лише посередньо: значить, він міг би був той архів десь перевести, чи перенести, або передати в інші руки. Бодай так йому дораджували ті, що прийшли були в організаційних справах ОУН із Краю, з ЗУЗемель. Але Сеник-Грибівський

того не зробив, бо, як він твердив — він того вже не міг зробити з огляду на короткий та ще і непевний час, бо чеська поліція вже була на його сліді. Всеодно Архів попав би їм у руки... Однак, можна було його зникнути.

Бл. п. Сенік-Грибівський твердив, запевняв та переконував тих, що йому звертали увагу на велику небезпеку зі сторони чеської поліції, — що архів є у певних руках, достаточо захищений і для поліції не так легко буде доступний та, що тепер ані переховування, ані передавання того архіву будь-де інде, чи в інші руки — є неможливе! Запізно! Непевно! Скайне ризиковно! Та, що він (Сенік-Грибівський) того ніяк зробити не може й архіву нікому тепер не передасть!..

Так виглядала одна сторінка медалі, яка евен-туально могла б стати частинним обвинуваченням супроти самого Сеніка-Грибівського тому, що:

- а) Поліція чеська архів знайшла;
- б) Архів передала чехо-словацька влада польському урядові;
- в) На основі тієї передачі архіву пострадало багато українських підпільників: їх було деконспіровано, а також деконспіровано весь плян, засоби й способи протипольської діяльності ОУН на ЗУЗ;
- г) кинуто підозру зради на провідного члена Екзекутиви ОУН в Проводі Українських Націоналістів;
- г) Нанесено недовір'я Крайового Проводу до Проводу Українських Націоналістів за кордоном;
- д) Стало зародком пізнішого поділу єдиної ОУН на два протилежні табори: Бандера — Мельник

Одначе треба ствердити, що серед тих обставин і за такої господарки, як вона була проваджена до тих пір, — того провалу, здається, годі було оминути!

Бл. п. Сенік - Грибівський говорив правду. Він архів мав захований добре. До нього чеська поліція так легко не дісталась. Він у тому часі не міг уже передати архіву в інші руки. Це можна і треба було зробити принайменше рік наперед! Або архів треба було знищити.

Помешкання, де перебував бл. п. Сенік-Грибівський було положене вже поза самим містом Прагою. Воно було невелике, але затишне, не підлягало ніяким підозрінням до часу, поки польська держава не почала вимагати видачі деяких політичних емігрантів із ЧСР та переведення арештів тощо. У тім помешканні Архів ОУН був вповні захований у рухомі стіни тієї хати так, що ніхто не міг би їх відшукати, коли б не випадок, що в таких обставинах нераз трапляється, зовсім непомітно...

Хата була мурована й, починаючи від фронтального вікна, було в мурі спеціально для таких цілей зроблено прогалину, наче порожнечу, велику шафу, бо штучна верхня стіна вповні закривала все до непізнання! Треба було починати доступ до архіву лише з кута, від порога з лівої сторони й, посуваючись до права, можна було витягати певну його частину, а решта матеріалів була приміщена також попід штучною стіною, але її можна було зрушити лише підважуванням стіни, що наче вікно подавалася тоді, коли хтось знав, де і як треба її відтягати. Знову ж наступні матеріали були заховані в іншій перегороді за штучною стіною, яка відхилялася лише долонь на пару сантиметрів, і так можна було витягати поступово ті матеріали без того, щоб на-

рушувати якусь іншу частину архіву, чи порушувати саму стіну. Стіни були паперовані й подекуди покривані зеленавим сукном — та ніде не було найменшої шпаринки чи зарису, який міг би прозраджувати, що там за стіною є порожнеча. Така ж порожнеча була й під вікнами, чи радше між вікнами. І це було найбільшим недоглядом, бо поліція якраз наче випадково штовхнула сильно поміж вікна і натрапила на гудіння-порожнечу. Від того почалося... Коли б не було під вікнами тієї порожнечі, — а її там не треба було зовсім — поліція не була б відшукала архіву ніколи!

Отже, — то не зрада, ані не навмисне злодіяння. Це випадок і тільки... Випадки бувають всюди. Недогляд трапляється також навіть найбільшим спецам у світі. Він трапився і бл. п. Сенікові-Грибівському. Він завинив частинно, але він не поповнив зради! Ні! Це мій погляд і моя віра! А, що важливіше, — це моє переконання. Хоч хронологічно ті події відбувалися дещо пізніше, я тут навів їх тому, бо вони мали вплив також на арештування мого друга Теодора Парадовського, що перший впав жертвою тих поліційних нишпоренць.

Мій друг опинився в Парижі, де перебував аж до другої світової війни, чи радше, до подій в Карпатській Україні, де ми оба знову зустрінулися. Але про те пізніше.

Настала весна 1935 Божого року. Я її провів переважно на студіях у Празі та при праці над собою, бо я інтенсивно підготовлявся до матури.

Пригадую собі, що я в Вільному Університеті також записався був на студії англійської мови. Нас таких, що студіювали англійську мову, було небагато. До найпильніших студентів належав, мабуть, я та ще одна панна. Марія Кушнір. Бувало бо не раз

таке, що нас обоє були єдиними слухачами в нашої лекторки пані Славінської. А інколи також бували ми обоє, або й ще хтось трапився такий, що любив враз з нами слухати викладів нашого заслуженого вченого та знавця Шевченкових поем проф. Степана Смаль-Стоцького. Його виклади — це алмаз для моєї зболілої душі по втраті рідних земель та по втраті моєї любі матусі. Проф. Степан Смаль-Стоцький під час тих викладів не соромився своїх сліз, що спливали по його шляхетному обличчі. Це були виклади, яких ніколи не забувається! Також надзвичайно розумно та докладно викладав свій предмет — Розвиток Театральної Думки в Україні — проф. Колесса. Ми часто мали нагоду вслухуватися в ті дуже захоплюючі виклади й зростали враз з тим знанням, яке прямо я поглищував і захоплював цілими пригорщами. Я був жадний знання тим більше, що я тут у Празі навіть вчився поправно по-українськи розмовляти, бо моє знання української мови досі, було дуже обмежене.. Я зріс і відчував це сам під кожним оглядом.

Прага була центром освіти, культури, поступу й всяких можливостей для кожної людини, що бажала і вміла навчатися, слухати і робити поступ в науці, бо тут були великі можливості для кожної людини — пильної й уважної людини. А до таких, слава Богові, належав тоді й я.

Моє положення серед тих обставин не було аж таке світле, бо надімною тяжіло те, що його називаємо “мечем Дамокля”. Я не мав постійного дозволу на побут у ЧСР і те не давало мені досить вільного руху. Кожного разу мене могли так само зловити та “попросити” покинути ЧСР і далі манджати в світ за очі.

Щоб до того не давати ніякої приччини, я інколи мусів обмежувати свою активність, щоб не викликалися на підозру, а головне, щоб не давати нашим соціалістичним ненависникам українських націоналістів денунціювати мене, бо такого можна було сподіватися від тих марксистських типів кожного разу. Мене не раз перестерігали навіть мої товариші, знайомі тощо. Пригадую собі, як то не раз і не двічі мій знайомий студент медицини Володимир Трутенко казав мені: "Ти шовініст!.. Ти ненавидиш поляків і москалів. Ти фашист..." І ці слова Володя висловлював не зі злоби, але з свого переконання. А він та його старший брат, Всеволод, не були проти мене ворожо наставлені, але таке було в них переконання. Мені доводилося наслухуватися багатьох епітетів, але все це я переносив терпеливо, бо я тут "цізінец".

Запізнався я також з багатьма іншими молодими людьми, переважно студентами університету, політехніки тощо. Найприємніше до мене відносився молодий студент медицини Яхно. Він на якийсь час був або головою Української Студентської Громади в ЧСР, або був у проводі її Управи. Він порадив мені в багатьох випадках відносно мого запису на чеському Клафловому Університеті, бо там треба було комусь за мною, так би сказати, обстати, щоб вписатися та ще серед тих ненормальних обставин, які були біля мене. Понадто я старався пильно учитися га мовчати, бо так мені наказав мій новий приятель Яхно.

— Не вір усім, бо дехто тебе прозрадить та пошкодить, — казав він мені. Я справді був для кожної людини справедливий і правдомовний, а тому в тих часах не треба було практикувати. Тож на цім місці я висловлюю свою щиросердечну подяку бл.

п. д-рові Яхно, що загинув з рук гестапо в Рівнім 1943 року. Хай Бог прийме його шляхетну душу там, де святі перебувають!

Коли я більше зазізнався з братами Трутенко, що були синами (їх було трьох) генерала Трутенка, то вони мені ставали нероз в пригоді. Це були безпосередні й щирі душі, а найстарший Всеволод, допомагав мені з математики, з якої я був найслабший. Я приготувався до матури екстерном, а іспити до неї вже починались.

Знову ж брав я також участь у сходинах Студентської Громади в Празі й там зазізнався ще з Костем Мельником (д-р К. Мельник тепер живе у ЗСА), з другом Писаревим (тепер лікар д-р Писарів, також у ЗСА), а зі старших осіб зазізнався з Петром Макаренком, що був членом Української Директорії; Макаренків було двох, один такий сухорлявий, а один високий та здоровенний мужчина, що походив із Кубані; він мав дві гарні доні й ми інколи бували в їх товаристві, головню тоді, як я вже трохи "убувся" в Празі. Коли відбулися Збори, тобто З'їзд Української Громади в ЧСР, і на той З'їзд прийшло багато членів із Філії УГ, з Яблонного, Мосту, Брно, з Михайлівцець, з Грдловник й інших громад, де замешкали бувші вояки укр. Армії — й на тім З'їзді вибрали мене до Управи, — я став помагати А. Хмарукові в секретарській праці, бо Хмарука знову вибрали на секретаря. Тоді і я вже почував себе "пражакком" та перебував більше у Празі, як у Ржевницях. Тож круг мого знайомства почав чимраз більше поширюватися

Зазізнався я ще з Марком Антоновичем, що був сином проф. Антоновича, і його батько був також моїм професором, виклади якого я слухав дуже

пильно на УВУ. Також зазінався з своїми професорами, головню з моїм істориком проф. Семеном Наріжним; він часто перебував у приміщеннях Музею Визволення України. В тім музею я нераз здавав усі "колькокві" у своїх професорів, що часто-густо там перебували й упорядковували чи перетглядали масу всяких матеріялів, які надходили з усіх кінців вільного світу, й не всі ще в тому часі були впорядковані. Багато предметів ще були неупорядковані й розложені по кімнатах, коритарях та навіть по всяких кутах-закамарках, що годі було пройти до заліде також було повно всячини по усіх углах кімнат.

Настав час матури. І, о диво, один з професорів, що погодився був питати мене з латини й греки (бо я подав ті мови, як предмет, тимбільше, що я латинну і греку вивчав у Духовній Семінарії в Ротатині) — а це проф. Феденко, в останній годині відмовився питати мене з греки, мовляв, — він того предмету мене питати не може.

не помогли інтервенци, ні прохання, проф. Феденко відмовився саме тоді, коли вже не було ані часу, ані можливості шукати другого іспитанта! Це була "політика" того соціялістичного марксиста тільки на те, щоб мене не допустити до матури, бо я націоналіст!

Це може тепер комусь видаватися за мало правдоподібне, але не треба забувати, що в тому часі ті панове соціялісти-марксисти ненавиділи нас, націоналістів сто разів гірше, як, наприклад, ми ненавиділи комуністів! Вони були б нас потопили у всякій калабані, така жахлива звіряча ненависть була до нас. Це все міг би потвердити свідок тих подій інж. Михайло Дзвонюк, про якого я вже згадував повище.

На переломі 1934/35 років я зазінав багато по-

аких друзів у Празі та в Ржевниціях, а між ними: студ., танцюриста Безсоніва*), проф. (виховник) Калинець (після другої світової війни опинився був у Нью-Йорку та заявляв мені, що він ніколи на мене не доносив чеській поліції, це робили інші — але про це на іншому місці); Іван Паливода, п. Нагорний — виховник; сенатор С. Шелухин; проф. В. Січинський, дуже мила і висококультурна людина, з яким я часто мав нагоду розмовляти, головню тоді, коли бували ми разом із другом Михайлом Дзвонком — бо хоч я з ним був розійшовся щодо мешкання, то приятелями ми залишилися і далше; з проф. Р. Лісовським, що виглядав на старшого, дуже пристійного молодця, з яким я не раз мав нагоду розмовляти також у товаристві Дзвонка, бо М. Дзвонко любив зі мною всюди пропихатися та разом розмовляти з кожною людиною, що тут бувала, чи лише до Ржевниць приїжджала; з ген. Петровом, високим спортовцем, що весь час у розмові закидав деякими московськими словами, але поза тим був надзвичайної людської та товариської вдачі і зі мною любив дебатувати на теми "революції"; також найбільше бував я на розмовах з проф. Борисом Лисянським, що мав дві гарні дочки й сам писав не раз чудові вірші. Це він, проф. Лисянський мав на мене позитивний вплив щодо реферату, що його я виголосив з нагоди 10-річчя смерті отамана Симона

*) живе у ЗСА.. Також запізнався ще з: проф. Степаном Риндиком та його сном і донею; з студ. Починком, з студ. Бернадином та з о. П. Миськівим — у Празі, , що перебував у монастирі ОО. Бернадинів, і мені тоді видавалося, що Яр. Бернадин тому й називається "*Бернадин*", бо він також у тім монастирі перебував та харчувався. Познайомився у Празі з сотнями нових людей, яких годі тут же всіх згадувати, бо й чимало призабулося. М. С. Ч.

Петлюри, — з студентами — трьома братами Труденками, з якими я перебував у товаристві та розмовляв на тему революції, і ця тема, хоч велася часто між молодими студентами, але не всі її сприймали.

Познайомився був з проф. Трохимом Пасічником, але він також не був мені тоді прихильний; був соціалістичних переконань, однак, не таких глупих, як, наприклад, Феденко, Паливода, Нагорний (чи Горний?), Омельченко та ще деякі заваяючі москволюби та соціалістичні “революціонери”, які заначистиди Україну й тепер на спільку з соціалістами-комуністами та всякими прихвостнями далі колоніти болото в Празі та в її околицях. Коли тепер, з віддалі того часу, пригадую собі той стан, де наші, колись високопоставлені особи в Україні: прем'єри, міністри, генерали, послы і всякі директори при кожній зустрічі або сварилися між собою, або пили та паяли “галичан” або гетьмана, а самі себе вихваляли попід небеса. — то я розумію, чому я їх також ненавидів!

Я часто із своїми молодими друзями переводив дискусії. Ми дивувалися, що та братія все ж таки була в Україні на державних постах і не завалила України першого дня, але торочилася понад два роки, а решту енергії понесла з собою за кордон. Тут я їх застав, та замість навчитися від них боротися і любити Україну — я навчився ненавидіти її за їхню пиятику, за сварку, за самохвальбу, за жалливий аж до нудоти їх поділ, за їх ненависть до українського націоналізму, який почав рятувати ситуацію та відроджувати націю від того маразму й гнилизни, соціалізму й русофільства та комунізму, який налягав на душу української нації в цілому:

на старих і молодих, що були дітьми тих “генералів”, “отаманів”, “послів” і всякої масти “полковників”. Я дивувався, що так багато було тих “офіцерів”, таких відважних і так усі повтікали за кордон замість постояти по-геройськи в боротьбі за Україну... А тут, замість об’єднано й розумно провадити нове покоління, вони жили минулим, яке собі ідеалізували і поширювали свої впливи та “геройство” до гротескових казок “тисячі з якоїсь там ночі”! Ідейну молодь вони ненавиділи, проти неї виступали, їй шкодили гірше ката і в такому маразмі старалися виховувати й своїх дітей!

Правда, бували і виїмки. Були там і діти гідних батьків, але вони і тут мовчали. А їхні діти були в меншості і ще ніде не виступали проти тих самохвалів, які плекали “соціалістичну” Україну в ілюзіях... майбутнього... Писання, наприклад, М. Шаповала, В. Винниченка та інших крикунів далі баламутили юні дупці і тому ми з ними боролися. Поважна частина тієї боротьби припала й мені, без огляду на те, що я не мав дозволу на постійний побут у ЧСР.

Між іншими, до ідейних молодих студентів треба зачислити, побіч уже деяких, що я їх згадував — В. Маруняка, І. Семенга, студента політехніки і доброго танцюриста Безсоніва, друга “Вуйка”, Черняхівського, що був добрим спортсменом побіч Дзвонка та Маруняка; а також Михайла Бажанського, хоч я з ним мало стрічався, але знаю, що він працював між пластовою молоддю та писав собі поезії-вірші. Також і Володя Трутенко писав вірші, ось такого менш-більш змісту: “Я ходжу і ходжу, і ноги мочу!.. Мочу, мочу, а вода шумить!..” І всі ті “вірші” Володя Трутенко (тепер лікар у Дітроїті) називав “фінтифлюшки”. Я не раз з ним посперечався

з приводу тих поетичних “творів”, але Володя сказав тоді, що я є “шовініст” та що не розуміюсь на такій “файній його ліриці...” і я переставав сперечатися з ним.

Знову ж у Празі, ще взимку на переломі 1934/35 рр., д-р Галаган, як Голова Української Громади в ЧСР, старався таких молодих людей повизбирувати та в дечому навчити з тих відомостей, які він сам мав та посідав, хоч би з тієї рації, що як посол чи амбасадор Української Держави перебував то в Празі, то в Будапешті, то в Букаресті, бо був у тих державах послом чи міністром від молодого української держави й знав багато того, чого інші не знали. Саме те знання д-р Микола Галаган старався передавати молодим студентам, між якими знайшов собі місце також і я. Сталося це, мабуть, тому, що д-р Галаган хотів створити таку, як він казав, “школу консульрну”, до якої мали б належати ті особи, яких він сам вибере і покличе. Тож між вибраними і покликаними була також моя особа.

Навчання відбувалося завжди вечорами і то здебільша таки в приватних приміщеннях, найчастіше в помешканні д-ра Галагана, що було дещо вже поза центром Праги, ген високо, на горі, де не було ніяких фабрик, ані торговельних підприємств, лише самі невисокі вілли.

На ті “консульрні курси” ходило нас небагато. Не знаю чи нас було всього навсього п'ятеро чи, можливо, бували деякі й інші, але відвідували ту приватну школу іншою порою. Бо й таке могло бути. Це ж було навчання майже секретне не лише перед чехами, але й перед нами самими, бо д-р Галаган був дуже обережний, і всяку конспірацію примінював дуже строго. Ми там заходили, кожний окремо,

щоб ніхто не знав, що там є більша група. Бо навіть п'ять осіб — це вже багато для приватного мешкання, а сусідні стіни мають також "уха". Навчання відбувалося інколи пізніми годинами в ночі, бо кожний з нас мав свої денні зайняття в університеті, або в якомусь товаристві, й приходили ми та відходили не нараз; а інколи доводилося в хаті ждати на решту, що ще мали прийти.

Найвірнішим моїм другом був Антін Хмарук, що був секретарем Укр. Громади в ЧСР, а також студент медицини Яхно, який поставився до мене, як до рідного брата та навчив мене "держати язика за зубами", як він казав на те, щоб самому собі не шкодити. Це була гарна, ідейна та здібна людина. Він загинув у Рівному в 1943 році з рук німецького гестапо.

Праця посувалася вперед. Д-р Галаган покладав великі надії на мене й інколи вимагав від мене більше, як від других своїх "учнів", і я це сприймав з увагою та з послухом відносився до всіх справ, які вимагали моєї присутності й уваги. Тож не диво, коли Антін Хмарук виїхав до Італії, до Риму, на журналістичні студії, то на його місце я став секретарем Української Громади в ЧСР. Найбільше мені доводилося працювати з п. Василем Пакошем. Це ідейний підстаршина Української Армії, який тут попов враз із іншими воїнами та став далі в ряди націоналістичної організації, якій віддавав увесь свій вільний від праці час, як її довголітній і, мабуть, незмінний скарбник! Це справді був надзвичайно працювний скарбник, якому я помагав так, як міг, а він і до мене відносився також дружньо і гідно. До цієї людини в мене пошана осталася на всі часи.

Хоч я мешкав у Ржевницях, то всеодно щодня я доїжджав до Праги, бо там і студіював та працював у вільні хвили в канцелярії УГ в ЧСР, як її секретар, а ponadто дописував та оформлював “Бюлетень” УГ в ЧСР. Пригадую собі, що моєю першою статтею до “Бюлетеня” була стаття п. н. “Свят-Вечір”. Та стаття розповідала про Свят-Вечір у родині Данилишина та Біласа, де була також “порожня тарілка” для тих, що віддали своє життя за Україну. Стаття дуже припала до вподоби всім, що її читали, а зокрема полюбив її та високо оцінив наш голова д-р Галаган; однак, прочитавши мій скорочений підпис, він розсміявся так голосно та сказав: “От, Микола, а чому ж ти так підписався “С-ор”. Знаю, це — Сидор, але ж “сор” по-мадярськи значить те, що воняє...” І ми всі посміялися, а я вже на майбутнє не давав такого свого підпису, а замінив на ініціали М.С., або ще М.С.Ч. і т. п. Так то я почав від того часу дописувати не лише до “Бюлетеня”, але й до інших газет, навіть до “Українського Слова” в Парижі та дещо пізніше до “Нового Шляху” в Канаді.

У Ржевницях, коли мав вільний день, то працював сам над собою, бо праці я завжди мав багато, тому, що якимось так мені доля судила, що я вже в тих надто юних роках мав можливість просуватися всюди, де треба було праці, від якої я ніколи не тіжав, але радше її шукав і працював там, де було треба.

Як я вже згадував, створили ми під час перших Різдвяних Свят такий свій хор і ходили колядувати по хатах, де мешкали українці. А тоді в Ржевницях мешкало багато учителів, їхні родини та також і інші емігранти, що тут перебували та “крутилися” біля української реальної гімназії, як учителі, вихов-

ники, робітники, сторожі тощо. Таким робітником, що мав добрий гумор та "бузю", був невеличкий ростом п. Шморгун, а знову ж п. Домашовець — це "вічний студент", бодай так його завжди називав молодий студент Ткаченко, що мав, мабуть, вивихнену руку, бо якимось так виглядало, якби одна його рука була переломана. Бодай так я собі його пригадую. Він любив багато говорити, до нічого себе не зобов'язував, але тягнув воза враз із "соціалістами-революціонерами" та також інколи називав мене "шовіністом". Одначе, поза тим, я з ним ніколи не заходив у конфлікт, бо він бував веселої вдачі.

Часто зустрічався я також з п. Бачинським, що приїжджав був тут до Праги з Женєви, Швайцарія, і, перебуваючи в Ржевницях, нераз просив мене до себе на розмову. При такій розмові він навчив мене грати в шахи, бо сам належав до кращих, а може й найкращих шахістів поміж українцями того часу.

На переломі 1935/36 рр. я зацізнався був з Михайлом Сорокою, що деякий час перебував також у Ржевницях, але не довго, бо він часто мандрював по горах; виїжджав на Закарпаття, а також пару разів переходив, як зв'язковий до Галичини (Польщі). Саме під час такої одної переправи, якраз після його перебування на Закарпатті, де був діяльним у Пласті, Михайло в зимі на початку 1936 року перейшов кордон у Карпатах і потрапав полякам у руки. Був суджений за приналежність до ОУН і так наше знайомство було перерване назавжди. Пригадую собі, коли я під час другої світової війни, як провідник відділу Похідної Групи А-1 та Г-9 побував у Підволочиськах, то там мені показували хату, де москоське НКВД напало на помешкання Михайла Сороки і його арештувало, ув'язнило та вивезло десь на Схід на заслання, чи щось у тому роді. Більше про Михайла Сороку я нічого не чув. аж уже в

СЛ. ПАМ. МИХАЙЛО СОРОКА

Знімок з 1949 р. перед останнім арештом провідного, незламного члена революційної Організації Українських Націоналістів, який загинув у московському концтаборі в Мордовії 16 червня 1971 року.

**ВІЧНА СЛАВА ГЕРОСВІ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-
ВИЗВОЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ!**

ЗАГИНУВ МИХАЙЛО СО- РОКА

З України наспіла сумна вістка, що 16 червня, в концетраційному таборі в Мордовії загинув с. п. Михайло Сорока — видатний борець за Українську Суверенну Соборну Державу, мученик-герой за права і волю української нації і української людини.

Небіжчик народився 1911 року, мав вищу освіту (інженера), яку здобув у Празі. Був багатолітнім українським політичним в'язнем, спочатку польських, а потім московсько-більшевицьких тюрем. Загально страждав у неволі понад 30 років.

Св. Пам. Микола Сорока був чоловіком мучениці-героїні Катрі Зарицької-Сороки, яка також перебувала у Мордовії, в концтаборі ч. 6.

ЗСА довідався, що він сидить, засуджений на довголітню каторгу москвинами, а пізніше прийшла вістка, що він загинув мучеником за волю України таки на Сибірі! Вічна і добра пам'ять Великому Синові України!

Пишучи ці рядки, я не хочу їх "вигладжувати", щоб не зробити літературного твору, бо це є спомини, тільки спомини і такими вони є, а не інакшими. Тож, і коли тут можуть заходити різниці щодо часу, але факти всі історично-правдиві до йоти!

Українські студенти в Празі були організовані в Українській Студентській Громаді, яка мала свою канцелярію також при УГ в ЧСР, де я секретарював та при тій нагоді часто брав участь і прислуховувався до розмов, гутірок, нарад та постанов того організованого гурту українського студентства в Празі. Між ними були гарні та активні члени, як, згадуваний уже Яхно, Кость Мельник, який часто брав живу участь у різних пересправах і любив сперечатися та дуже, інколи й нервово, обстоювати свої погляди тощо; а понадто були там ще і такі, що лише інклінували до того гурту, як Пілсонів, Починок, а також пригадую собі дуже добре і друга Лашценка, що тепер перебуває у ЗСА. З д-ром Лашценком ми також мали нераз стрічі та й розмови, хоч йому і не снилося, що колись ми ще зустрінемося оба аж... у Нью-Йорку. Чи ще б згадати і Марка Антоновича, який також знав мене та я його ще з Праги, а тепер зустрінулися по пару десятках років у... Нью-Йорку. Так доля нас роз'єднувала і знову злучувала по чужих чуженицях. Одначе, ідейність, праця, змаг і відданість ідеалам нашої Батьківщини — нас ніколи не покидала! І тому ми могли навіть після впливу довгих років знову стрічатися, як друзі, а не інакше!

Знову ж із старших осіб, які нераз стрічались зі мною при праці, чи на вічах, чи на доповідях тощо, слід би згадати: д-ра Шляхтиченка, що був секретарем Українського Вільного Університету і не раз ми зустрічалися, як не при вписах, то тоді, коли я потребував якоїсь посвідки, тощо, напр., на те, щоб отримати знижку на поїздах, то й це нас знайомило і ми, коли зустрінулися по пару десятках років у ЗСА, то були між собою вже знайомими й не потребували "кривити" душею. Також наші відомі постаті, так би сказати, історичні, які були моїми професорами, лекторами тощо, на УВУ чи на Карловім Університеті, українці, а це: професори О. Колесса, Степан Смаль-Стоцький, Д. Антонович, А. Яковлів, Д. Дорошенко, В. Шербаківський, Ф. Слюсаренко, Н. Горбачевський, О. Мицюк, І. Радківський, І. Мірчук, С. Наріжний, М. Славінська, Ф. Степко, О. Шульгин, Л. Білецький та багато інших, яких вже і не пам'ятаю, бо всіх прізвищ голі тепер собі пригадати. Їх було багато, яких я слухав, як викладачів-професорів, лекторів тощо, то на УВУ, то на Карловім Університеті, бо фактично одні й другі виклади були інколи навіть в тих самих викладових залах, передусім на т. зв. Кароліnum та ще частіше на Клементіnum та й по інших побічних приміщеннях. Кожний із них оставив для мене більше чи менше щось важливе, яке мене формувало тоді, як людину. Треба було простудіювати та попрочитувати стоси книг, вислухати сотні годин лекцій, відбутися десятки іспитів, щоб стати "дознаючою".

Нічого мені не приходило легко. Мені, коли згадаю, то й тепер аж дроз проходить тілом, так багато треба було і вчитися і трудитися та нераз і натерпітися нім пройти те "чистилище". За все хвала Богові!

Пригадується мені наша проф. чеської мови пані Носкова, яка завжди мала для мене добре слово потіхи: "...мам вас рад, йсте годни!" (люблю вас, бо ви гідна людина), "учте се, а будете человеком!" (учіться, а будете людиною!) — і я це також брав собі до серця та учився, щоб бути людиною.

Порівнюю своє минуле з сучасним і стверджую, що наші діти, головно тут, у ЗСА чи Канаді, є дуже щасливі, щодо можливостей науки, яка тут для них є не лише відкрита, але й можливості мають такі колосальні, що хто не користує з тих можливостей, — то ледар, або недоумний! Тут, на тім терені справді "Брама лінгварум резерата ест!" (брама для науки, — для мов, — є відчинена!). Тож, дорога українська молоде, заходь до тієї відкритої брами, поки час, поки не запізно, бо і тут ту браму можуть колись закрити навіть перед тобою! Тож використовуй ту нагоду та навчайся для себе, для других, для Батьківщини, яка потребує і вимагає, щоб ти і ви всі — були розумними, розсудливими та вірними Богові, Батькам і своїй нації! Не забудьте того ніколи! Ви житимете! Ви будете великими своїми ділами сьогодні і завтра. Вас Бог благословитиме, а нація буде сильна і горда з вас!

НЕСПОДІВАНА СТРИЧА .

Майже весь 1935 рік я перебував більше у Празі, як у Ржевничах, бо мав багато праці в канцелярії Укр. Громади в ЧСР, а також дуже інтенсивно займався я своїми студіями в університеті, бо хотілось доказати та й показати, що я не даром "ім хліб", а головне, щоб мати можливість через пильність та добре заавансування дістати не лише вписи, але й науку, по можливості, безплатно, бо я в той час ще ніяк не міг постаратися про стільки грошей, щоб

мати на прожиття та на студії. Отже я старався наукою та пильністю, а також поза університетськими студіями працювати так, щоб мати моральне та фактичне право на існування серед тієї вибраної верстви українських патріотів, які, хоч переможені у війні як воїни, далі несли тягар боротьби за визволення своєї Батьківщини з почвірної окупації України (Москва, як СРСР — зайняла всю Східну Україну, Польща — Західну, Румунія — Буковину та Басарабію, а Чехо-Словаччина — Закарпаття. Закарпаття, яке хоч мало паперову автономію, але також не було тут тієї свободи і волі, якої населення тієї Східної Землі собі бажало та сподівалося — чехи зміли дипломатично, хитро та мудро так крутити, щоб і ніби автономія була на папері, і щоб з неї фактично нічого не оставалося в практичному житті). Все ж ЧСР давала можливість нашим емігрантам розвивати свої духові та матеріальні добра найбільше й найкраще зпоміж усіх інших трьох окупантів! Навіть наші старші віком емігранти мали можливість одержувати, як не працю, то сяку-таку підмогу, не говорячи вже про піддержку чехо-словацького уряду для українського шкільництва: Українська Реальна Гімназія в Ржевницях, Господарсько-Технічний Інститут у Подебрадах, Український Вільний Університет у Празі, а також Соціологічний Інститут та інші побічні наукові та півнаукові установи, які більше чи менше користали з державних, чи напів державних субвенцій і так могли продовжувати та розвивати своє існування. Тому і завдяки такій політиці я також мав можливість навчатися, навіть задармо, в залежності, як я хотів і як я вдійсності навчався; чи вчився і відвідував виклади, робив іспити, всякі кольоквії, а пізніше і державні іспити,

Григорій Мацейко (Петро Клич) в перші роки свого побуту в Аргентині.

т. зв. “штатніше” чи ні? Опинившись серед невідрадних обставин, навіть правного характеру, я мусів так поводитися і так навчатися, щоб мати за собою всі дані, які промовляли б у мою користь. Отже, я таки справді пильнував студій і всякої науки, щоб мати дані на ті всякі полегші, що випливали якраз із такої моєї постави!

Я не хвалюся, але стверджую тому, бо було багато моїх знайомих, що не видержували того тиску та самодисципліни, тимбільше, що молодість має і свої права та не раз було дуже важко опертися спокусі піти легшим шляхом — замість інтенсивної науки, можна було байдикувати та жити з того, що давало легке життя.

Дякую Богові, що я видержав і не попав у вир бурхливої юності, бо нераз і я мав нагоду піти тим легким шляхом і жити з легкої рвки, коштом молодости й навіть розпусти . . .

Коли одного разу я працював до пізної ночі і вже ніяк не міг їхати до Ржевниць, то заночував таки в канцелярії; спав я на канапі, що завжди там стояла збоку; й це не було б нічого дивного, бо там інколи начували й ті, що попадали до нас на всякі наради, тощо, а не було де дати таку людину на нічліг, то вона спала або в нашій, тобто Громадській нічлігарні, а як не було й там місця, то таки в канцелярії на тій “славній” канапі. “Слава” її походила, мабуть, від того, що, коли людина на неї положилася, то була щаслива, щоб могла переспати нічку. З тієї канапи ніччю виходили на “полювання” дуже неспокійні блощиці й тляли свого непрошеного гостя до болю, що він мусів тікати й решту нічки пересидіти на столі. Так до чиста сталося зі мною, коли я спав на тій канапі. Від тоді я вже волів не лягати спати взагалі, ніж мати до діла з напастливими блощицями.

У поклоні Геросві Мацейкеві в Аргентині

Після смерти сл. п. Гр. Мацейка-Гонти 13-го серпня 1966 р. виринула думка спорудити тривалий пам'ятник-гробницю і туди перенести тлінні останки воїна Української національної революції.

На ініціативу створеного в Буенос-Айресі Комітету під проводом п. В. Косюка відгукнулися прихильно всі організації Світового Українського Визвольного Фронту. За їх підтримкою і допомогою споруджено гробницю, яка пишається на Цвинтарі Лянус, передмістю Буенос-Айресу, де перенесено тлінні останки Григорія Мацейка 16 грудня 1972 р.

Гробниця збудована в сучасно-маєстатичному стилі з темно-бронзового граніту, вирізняється вітраж, на якому зображено княжого воїна. На залізних дверях — відзнака ОУН.

По середині престолу, в урні є тлінні останки сл. п. Гр. Мацейка-Гонти. З правого боку напис: "Здобудеш українську державу, або згинеш у боротьбі за неї", з лівого боку — "Григорій Мацейко-Гонта, 8. 8. 1913 — 13. 8. 1966". На престолі з лівого

боку — прапор ОУН, по середині два свічки, хрест, а з правого боку — національний прапор. На покутті ікона Ісуса Христа з вінком троянд.

Для гостей, що прибули з різних місцевостей на посвячення гробниці і перенесення туди тлінних останків сл. п. Гр. Мацейка-Гонти, влаштовано Зустріч у п'ятницю, 15 грудня м. р. у залі централі Т-ва "Просвіта".

Зустріч відкрив секретар Комітету п. А. Бреус. Голова Комітету побудови пам'ятника-гробниці п. В. Косюк, звернувся до присутніх з відповідним словом, з'ясувавши чин сл. п. Гр. Мацейка-Гонти. Він склав подяку Організаціям Українського Визвольного Фронту та всім іншим жертводавцям, "Просвіті" і її філіям, СУМ в Аргентині, членам Комітету, священикам та всім громадянам, що причинилися до спорудження пам'ятника-гробниці.

На зустрічі були Онуфрій Стрига — голова КУ СУМ Аргентини, Юрій Петришин — Пласт, адв. Ярема Гаурідзький — голова ТУСМ Аргентини, п-і Галя Шафовал —

голова Об'єднання Жінок "Просвіти", п-і Ольга Бандура — секретарка Союзу Українок Аргентини, п-і Текля Мосора — голова Педагогічної громади, інж. Сліпченко — від Демократичного блоку, ред. Григорій Голяня від "Українського Слова", о. радник Іван Балук, о. протоігумен Галабарда, о. Юрій Мельничин, о. Кашук, пастор Бахор від Українського Євангельського Об'єднання.

Представники ОУВФ: інж. Василь Безхлібник — заст. голови ГУ ЛВУ з Канади і від Світового Українського Визвольного Фронту, інж. Павло Борушенко з Бразилії, п. Кукіль — від Т-ва кол. вояків УПА Канади, п. Ст. Дурбак — від ЛВУ з **Віннипегу**.

Привітні оплесками прийняли зачитане ред. Ю. Середяком привітання від п. Ярослава Стецька — голови Проводу ОУН. Привітання надіслали: секретаріят Президії СКВУ, п-і Слава Стецько, П. Башук, професор Л. Шанковський та ін.

Усні привітання склали: о. рад. Балук, інж. Борушенко, інж. Сліпченко, д-р Стайкевич та інж. Безхлібник — від Сві-

гового УВФ.

Офіційну частину зустрічі закінчено відспіванням "Не пора".

16 грудня 1972 р. вже від ранніх годин збиралися численно українські громадяни і молодь на Цвинтарі Лянус.

Священики посвятили гробинцю, опісля вставлено туди урну. Відслужено панахиду. Похилилися прапори при співі "Вічна пам'ять".

Промовляли о. рад. Іван Балук та від Світового Українського Визвольного Фронту інж. В. Безхлібник. Закінчено відспіванням "Ще не вмерла Україна".

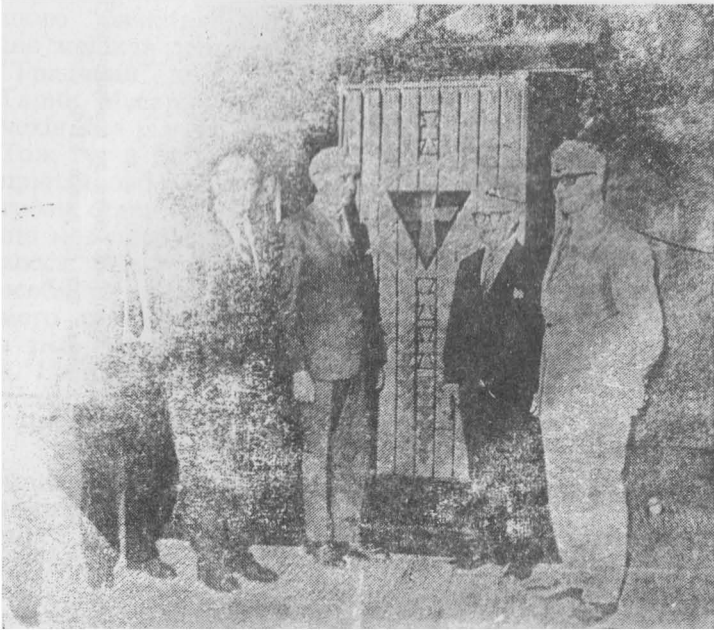
Владика Кир Андрій Сапеляк відправив у неділю, 17 грудня, у Катедрі св. Покрови о год. 10 рано Службу Божу за спокій душі сл. п. Матейка-Гонти. Владика висловив відповідну до хвилини проповідь.

Урочистості перенесення тлінних останків сл. п. Григорія Мацейка-Гонти до нової гробниці залишаться для української громади, зокрема нашої молоді в Буенос-Айресі незабутнім взнеслим пережиттям.

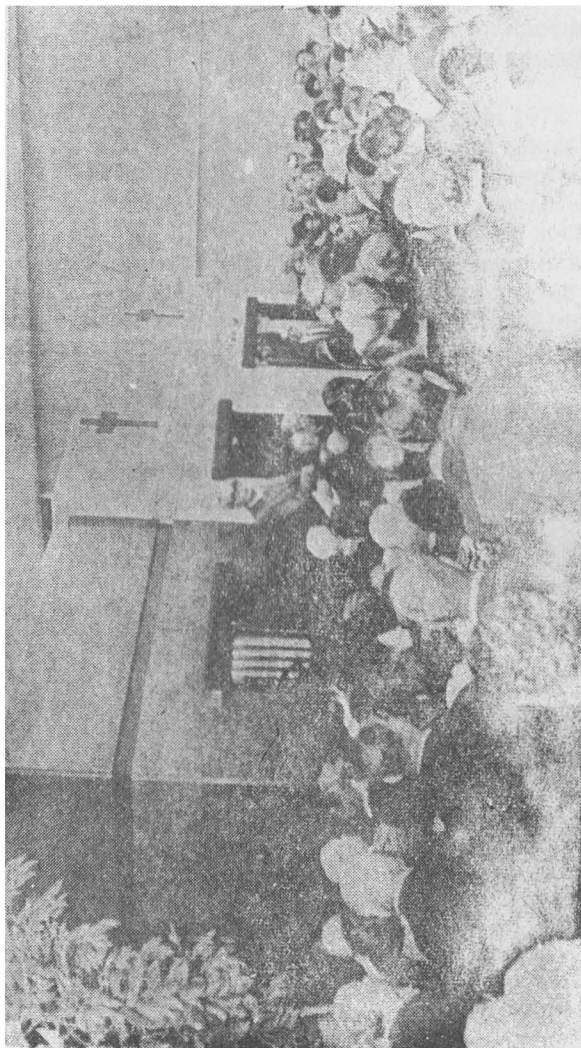
Микола Шафовал

Еосинну статтю взято з "Гомону України".

МСІ

Гребниця сл. п. Григорія Мацейка-Гонти на цвинтарі Лянус біля Буенос-Айресе. Стоять зліва: А. Бреус, інж. В. Косюк, інж. В. Безхлібник, інж. П. Борушенко, ред. Ю. Середяк.

16. 12. 1972 р. перенесення тлінних останків сл. п. Гр. Мацейка-Гонти до гробниці на цвинтарі «Янус». Промовляє інж. В. Безхлібник від світового УВФ.

Мабуть у наслідок таких обставин, що я мусів і до пізна працювати, а після того не завжди мав де переночувати, я опинився був пару разів в хаті нашого “банкиря”, тобто касира п. Василя Пакіша, що мешкав дещо поза містом, недалечко від замку “Градчани”, де перебував сам президент ЧСР, Томас Гарик Масарик — дійсно улюблений батько всіх чехів, без різниці чи вони були сякої чи такої партії. Тож тут в такому сусідстві одного разу я, мабуть, не припадково запізнався з одним ще молодим паном, трохи старшим від мене, а також і трошки вищим, що мав попелясте, з домішкою бльондо-рудавого волосся. Ми говорили декілька хвилин, хоч себе ще особисто не знали. Щойно дещо пізніше, того самого дня в хаті п. В. Пакіша, я ще раз побачився з тією людиною, і тепер вже виразно сказав мені п. Василь Пакіш, що то є той самий, що за ним поляки ще більше шукають, як за мною... То був Григорій Мацейко.

Так ми оба заізналися та стали приятелями і друзями в недолі. Одного разу, коли ми проходжувалися по площі і дещо розмовляли, лю нас наблизився якийсь пан та почав розпитувати за деякими сусідами, про яких ми оба, очевидно, нічого не знали... Але я щось там відказав і той наш співрозмовець задоволься тією моєю “інформацією” і відійшов. Тоді саме я запримітив, як Григор держав у кишені на поготові свій револьвер (чи той самий, котрим минулого року застрелив польського міністра внутрішніх справ Перацкого?).

Все одно та подія поділлала так, що Г. Мацейко рішив змінити побут і більше в тій хаті не ночував. Очевидно, що про побут Мацейка на нашому терені, крім нас кількох (д-р М. Галаган, В. Пакіш та я),

мабуть, ніхто не знав, бо це була надзвичайно строго засекречена особа, яку ми переховували та старалися все зробити, щоб ніхто не лише не знав, але навіть і не догадувався, що він міг би тут у нас перебувати. Звідси й ті часті зміни побуту треба було переводити. Не лише, що ми самі так бажали, але й сам бл. п. Григорій Мацейко, коли лише щось трошки підозрівав, негайно був за тим, щоб ми міняли місце його переховування. Весь тятар фінансового порядку спочивав на Українській Громаді в ЧСР, касиром якої, як я вже згадував, був п. В. Пакіш. Він багато більше стрічався з бл. п. Григорієм Мацейком, як я, чи й сам д-р Галаган.

За весь час нашої стрічі, якої було не більше як п'ять-шість разів, друг Мацейко лише один раз сам зі своєї волі розповів мені пару словами про перебіг виконаного вчинку і його щасливого відступу... Вже тоді робилися старання та приготування до можливостей зміни місця побуту для цієї людини-героя, що пройшов тернистий шлях, але ідеї не зрадив, хоч за неї натерпівся багато поневірянь, душевних і фізичних досвідів, які закінчилися аж відходом у помірно молодому віці на другий, кращий світ! Помер в Аргентині, де в грудні 1972 Божого Року тіло Pokійника було положено до нової гробниці на вічний спочинок. Вічна Йому Пам'ять!

Українська Громада в ЧСР приготувалась до річного З'їзду й треба було той З'їзд підготувати. Очевидно, що найбільше праці в підготовці мав сам її голова, д-р Микола Галаган, який давав усі директиви. Але відбувалися в тій справі часті засідання Управи УГ в ЧСР, і я на тих нарадах брав активну участь та списував протоколи з її нарад.

Також касир В. Пакіш мав дуже багато праці, бо треба було все те оплачувати, а не завжди було

Не забуваймо про меч,
учімося міцніше терматти
його в руках.

суд. Юлиан Толовинский
† 30. IX. 1930

вспомни полякми у 198061

лодостатком грошей, бо членами тієї громади були переважно бувші воїни, стрільці та підстаршини, які тепер працювали і частину своїх ощадностей віддавали на вдержування канцелярії та ведення книговодства, а ponadто і треба було мати центи і на непередбачені видатки, бо Прага і наша Громада була центром руху, дій і пересунень членів ОУН, тимбільше, що Громада була легальною установою, але націоналістичною по її ідеології і треба було не раз нести весь тягар тих чинностей, що перехрепцувалися між собою: ОУН і УГ в ЧСР — це ніби^{це} те саме, але по ідеології — це була одна дія; хоч різні засоби! Того ми всі придержувалися і так ту справу розуміли.

Пригадую собі, що в праці, головню, коли йшла мова про підготовку З'їзду УГ в ЧСР, брали участь також і такі особи, що хоч і до Управи не належали, але вони бували активними в Громаді і поза нею, а це поет д-р О. Кандиба, син славного поета Олесья, який утішався великою пошаною в ОУН.

Моя праця в канцелярії УГ в ЧСР полягала найбільше на переписці з відділами, які були порозсіпані по всіх просторах ЧСР, як в Мості, Ліберці, Михайлівцях, Гуменнім, Брні, Німецькім Яблоннім, Усті над Лабою, Грдловці, Маріянських Варах (Лазні), Беровні, а також були поодинокі члени, які не мали своїх відділів ні управ, але належали або до дальших від них відділів, або прямо до Головної Управи в Пр. л. З усіма ними треба було вести переписку, подавати інформації, повідомлення, заклики, організувати відчити, національні відмічвання свят тощо. Все те забирало багато праці, а ponadто треба було інколи робити поїздки в терен та на

місяця полагоджувати всякі організаційні справи й т. п. Тож не диво, що я деякий час днював і ночував у Празі, але студій не занедбував, бо не хотів оставатися без можливостей користати в пільг, які міг отримати лише пильний учень, що мав добрі висліди з пророблених студій, а головню, що поробив і подавав потрібні семінарі та кольоквії і приписані іспити. Завдяки тій моїй впертості і послідовності, я міг безперерійно студювати і завжди на час зроби́ти вписи та приписані іспити тощо.

Настав час вакацій і я ви́брався на північ Чехії, до міста Мосту, а також до Грдловки, де мав кілька разів можливість виступати на зборах Відділу УГ в Мості та в інших місцевостях, а понадто я там підготовляв пару учнів до вступних іспитів, які треба було зложити учням на те, щоб дістатися до української гімназії в Ржевницях. Мав я там двоє учнів: одна — це панночка Пепа Мручак, мала вона 1⁴ років і здавала до 4-ої кляси. Була надзвичайно зді́на та пильна учениця. А знову ж черговим мо́м учнем був В. Корнилів, батько якого був членом Української Громади в ЧСР і знав мене та він і був тим, що порадив мені поїхати в їхні сторони та зрушити справу урухомлення деяких відділів, бо на те буде відповідна вакаційна пора, а також матиму нагоду там сам провести вакації та ще й заробити собі трохи на наступні етудії в університеті.

Я радо використав ту пропозицію; поїхав там і примістився на квартирі в п-тва Корнилових, де я навчав також і старшого їхнього сина, бо він, хоч уже ходив до гімназії, але потребував помічі в деяких предметах. Молодшого брата я підготовляв до вступу до гімназії взагалі, бо він ще до гімназії не ходив, лише закінчив був місцеву чеську школу й

Проф. Степан Смал Стоцький

Степан Смал Стоцький

Олег Ольжич
замордовані Гештапом

після підготовки мав вступити до 3-ої класу української гімназії. Там час мені проходив дуже скоро й для мене корисно. Я справився знаменито й мої учні всі як один поздавали з дуже добрим успіхом іспити в українській гімназії і їхні батьки були мені дуже вдячні. Присмно було мені почути, що старший із синів А. Корнилів опісля студіював медицину і, мабуть, живе та є лікарем, але не знаю де: в Чехах чи, може, в ЗСА або в Канаді, бо я таке призвище одного разу десь зустрічав у газеті, але не можу собі точно усвідомити, чи то та сама людина, що була моїм учнем, чи ні — може бути й подібне прізвище.

В МАГІСТРАТІ...

Ще того самого 1935-го року, осінню, одержав я викликання від магістрату сусіднього містечка явився там та відповісти на деякі питання...

Не знаючи в чому справа, я зібрався і поїхав до того містечка. Не пригадую собі точної назви, але знаю, що то було сусіднє містечко до Ржевниць, яке мало магістратські суди, що обслуговували й Ржевниці.

Появившись там на місці, я зайшов та предложив папірець і ждав на виклик. Незабаром появились також там і моя учениця панна Пела Мручак та її вихователька пані Шляхтиченко. Коли я приступив до них і хотів щось запитати, чому вони тут є — то пані Шляхтиченко відтягнула її за руку та дала знак, щоб зі мною ніщо не говорила. Це мене дуже здивувало і відразу кинуло підозріння, що тут справа якась неясна і нечиста. Що та пані в тій справі буде замішана. Але я був стюкійний

Незабаром настав нащ час. Почали переслухувати наперед мене і я відчув, що та п-ч Шляхтиченко оскаржує мене, що я такого то дня перешкаджав учениці Пепічці Мручак, бо заходив до інтернату і щось їй передавав та тим перешкаджав і далі перешкаджаю тій учениці, і вона з тієї причини не може вчитися і т. п., і т. д.

Я був наче “вкопаний”. Не розумів спочатку в чому справа. Я справді був раз, і то єдиний раз в інтернаті, але то було тоді, як отримав був листа від батька учениці Казимира Мручака з Грдловки, і він просив мене передати листа до його доні та спитати, чому вона так довго нічого додому не пише? Сповнивши точно те маленьке доручення, я відійшов до мів і ніколи ані на думку мені не находило будь-коли ще раз заходити до інтернату. Тому те оскарження було для мене дивним і повні напастливим!

Я відповів на всі поставлені запити і навіть предложив листа того, якого я мав зі собою, де батько Пепічки просив мене передати листа для його доні. Що я і зробив, а більше там ніколи не бував. Лист був писаний латинкою, бо Казимир Мручак вмів писати лише латинкою, по-польськи, і панове в магістраті самі прочитали та зрозуміли в чому справа, без перекладача.

Після того почали питати Пепічку, чи справді я передав їй листа від батька, і хто мене подав сюди на переслухання? Чи вона знає, чому я тут є і чи це правда, що я їй докучав? Та скільки разів і коли я до неї приходив на відвідини, і чи я їй будь-коли і будь-як перешкаджав?

Учениця Мручак на кожне питання відповідала вичерпно і все казала, так як фактично було: я відвідав її лише один раз і передав їй листа від її батька. Більше я ніколи до неї не заходив ані до інтернату, ані до гімназії і ніколи ніде з нею не стрічався. Що вона сама писала раз до тата, що я ніколи з нею не стрічаюся і тому тато писав листа до мене, а водночасно вложив листа для неї, якого я їй у тому то часі передав. Та що я ніколи їй нічим і ніде не перешкаджав...

— А навіщо ви сюди прийшли і хто вам казав тут бути? — запитав той суддя з магістрату.

— То наша пані вихователька! — відповіла вразно панна Пепі. І тоді суддя покликав паню Шляхтиченко.

Він випитав її все докладно і поставив перед очі тієї дівчини, яка ще раз повторила те, що вже сказала. Пані Шляхтиченко щось старалась вияснювати, що вона не знала, що то так другі говорили, а вона хотіла тому всьому перешкодити, щоб не було кривди для тієї учениці...

Суддя все те уважно вислухав та потім почав "чесати" її менш-більш такими словами:

— То йсте такова вихователька? То йсте хтє так "помовці" тому-то високошколяку? Проч?... (То ви така вихователька? То ви так хотіли "помогти" тому-то студентові? Завіщо?)... І далі почав вже доповняти, що хіба та вихователька сама собі врозїла та видумала те все, щоб мені дошкулити. Але за що і чому? — питав сам нас усіх... І я лише сміявся в кулак, бо п-ні Шляхтиченко мала добрий "патерностер" і без мене.

Признаюся, що та справа наробила кому як ко-
му, а таки п-ні Шляхтиченко неприємностей та са-
ламахи, з якої їй було дуже важко себе “вибілюва-
ти”. Знову ж я сам і до сьогодні фактично не знав і
не знаю, чому такий “замах” робила на мене та со-
ціялістична “барішня”, бо я їй навіть особисто у
знав!.. Хай їй буде “пек” та “осина”.

НОВЕ ЗНАЙОМСТВО

Наступив новий шкільний рік і до гімназії в
Ржевницях прийшло пару гарних учнів до старших
клас із Закарпаття, а між ними були: Василь Кузь-
мик, Олександр Блистів та Петро Калина. Який
збіг обставин: я якраз вживав тоді таке псевдо “Пе-
тро Калина”, а ось тепер прийшов такий то Петро
та ще й Калина! Ми стали обоа найближчими друзя-
ми. Така ж дружба та і співпраця настала між мною
а Блистовим і з Василем Кузьмиком. Всі вони при-
стали до нашого звена, як симпатичні ОУН, під мо-
їм проводом, і виказували гарні поступки не лише в
науці, але і в організаційній праці! Я ріс!

Тепер я мав уже на кого покликатися, на кого
поширити й засяг, бо всі вони помірно молоді люди.
Один із них — Олександр Блистів — мій ровесник.
Отже, мені було й приємно та й радісно працювати
серед таких друзів, які були б, як то кажуть, за мною
і в воду разом скакали... Взагалі той період я вва-
жаю одним із найкращих у моєму житті, бо було
з ким працювати і було для кого вести розмови, ви-
шкіл та вправи на те, щоб бути карним членом ОУН,
свідомим своїх завдань та готовим кожнучасно по-
стояти за справу визволення України не лише сло-
вом, але й ділом і своїм життям!

З них лише Василь Кузьмик був досить таким ще автохтоном Закарпаття, бо він обмежував себе в боротьбі лише до самого Закарпаття і, якщо б ходило до осіб, то лише тих, що були на Закарпатті послами до Празького уряду з соціалістично-демократичних партій тощо. Знаю, що Василь був тоді проти посла Юліяна Ревая і нераз мені про те говорив, хоч я мав інші завдання і саме Закарпаття мене окреме інтересувало не так аж пекучо, як це відчував сам Василь Кузьмик. Він мріяв про видавання газети в Великому Бичкові і, треба признати, свого дільняв. Пізніше, він таки закінчив гімназію і видавав селянську газету в Великім Бичкові. Чомусь у тому часі він не дуже полюблював д-ра Степана Росоху, що в Празі розвивав гарну діяльність не лише видавничу (видавав журнал "Пробоем"), але й організаційну. Він організував ту братію закарпатську та її освідомлював, головню студентів, усіх, так би сказати, мастей. Під цим оглядом д-р С. Росоха має безперечно великі заслуги! Він був ще молодим, жвавим, працьовитим, ініціативним і впевненим. Лише завдяки тим прикметам він міг мати успіх в організуванні закарпатської молоді, в якій, в тому часі, не багато було національної свідомости.

Пригадую собі, що конкурентом у "збиранні" закарпатців до різних організацій мав д-р Росоха в особі інж. Красноноса. Инж. Красноніс мав жінку, студентку Закарпаття, і те своє становище використовував в той спосіб, що створив сам, чи в порозумінні з іншими особами, таке то товариство, яке назвали "Просвіта", і до нього збирали все, що було з Закарпаття, головню тих, що тут у Празі служили по різних чеських панах — а таких було тут багато. Тож інж. Красноніс мав тріхи успіх і непаз пере-

шкарджав Рососі тим, що виступав проти “задріпаних” — як він казав — націоналістів, а проти д-ра Росохи зокрема, як їхнього організатора. Він, тобто Красноніс, хотів, щоб усі були “пролетаріатом” і належали до “Просвіти”, а не до “буржуазних” націоналістів. Такої термінології вже тоді вживав п. Красноніс дуже часто. Очевидно, що інж. Красноніс мав також певного роду заслугу, бо він зібрав усяку бідноту, слуг тощо, і з ними творив “Просвіту”, яка містилася в сутеринах одного дому.

Згадав я те, бо інколи і сам туди заходив, щоб преглянути і ті місця та бути в курсі справ. Мені треба було всюди бувати, все бачити, бо таке було моє становище в тому часі.

Коли сьогодні дехто може мати сякі чи такі застереження відносно діяльності д-ра С. Росохи, то я мушу виразно тут підкреслити, що його заслуги у відношенні гуртування, організування, освідмлювання та політичного вироблення української студентської молоді Закарпаття було дуже велике. Воно мало позитивні наслідки в період відродження Закарпаття та проголошення Закарпаття вільною Державою в 1938/39 роках!

Тоді, коли багато українських студентів займався лише студіями, або “торгівлею” чи любовними пригодами, то д-р С. Росоха провадив зтяжну й виснажуючу освідмлюючу працю в Празі й її околиці. Його видавнича діяльність, в-во “Пробоем” та журнал тієї самої назви, мали теж позитивні наслідки.

До тих, що мали успіх у торгівлі, слід би згадати д-ра медицини Петра Кіра — а було їх трьох братів і всі вони студіювали, вчилися і самі на себе заробляли та ще й другим допомогли на себе заробити. Один із них, мабуть середущий, був знаменитим ша-

хістом. Їхні батьки походили з Команчі, переселилися на Закарпаття і туди, в Ужгороді, проживали, а сини студіювали в Празі.

В міжчасі в Празі появилися нові люди, а це молодий студент Камінський та одна, молода також людина, п. Володимир Стасів, що мав на правій руці обірваний великий палець. Оба вони появилися майже разом. Один із них, Камінський, бував у дуже доброму гуморі, мав гроші і нераз запрошував мене на різні вечірки тощо. А Володимир Стасів бував дуже рухливий і вдавав із себе великого патріота, робітника всього, що лише треба й не треба, а понад те був він знаменитим брехуном! Це був справді мистець у робленні всяких снітків, авантур а навіть "історій" — самовитих і несамовитих. Спочатку д-р Галаган його вислухував, толерував, але як Стасів одного разу щось забагато пробрехався, тоді д-р Галаган його збенідав та наказав опустити канцелярію УГромади й не показуватися йому на очі. Такий зворот був несподіванкою навіть для самого Василя Пакіша, нашого скарбника, бо спочатку він любив слухати тих теревенів п. Володимира, одначе, пізніше, пізнавши його несумісні теревені й голу брехню, п. Пакіш також був обережніший та інколи сміявся до розпуски з тих всіх оповідань і "геройства" того Стасіва, як лиш почав переповідати їх у гурті слухачів. Все одно пізніше Володимир перепросився був з д-ром Галаганом і ще інколи появлявся в крузі членів УГромади в ЧСР.

Під час З'їзду Української Громади було вибрано нову Головну Управу, головою якої переобрано д-ра Миколу Галагана, скарбником переобрано Василя Пакіша, а на секретаря було вибрано мене.

Тож я хоч і передше був фактичним секретарем, тепер став ним із вибору і далі продовжував працювати на тому пості так добре, як міг. Багато скористав я в тім часі не лише з того секретарства, але навчився багато в тій школі, яку провадив сам д-р Галаган, бо перед тим я не вмів навіть відповідно листа зареєструвати, і відповіді дати, а після того вишколу, що тривав майже три роки — вечорами, — я набрав вправи та досвіду і став фактично таки добрим і вправним секретарем та фахівцем у складних картотеках тощо.

Д-р Микола Галаган при звичаївся до мене та був мені дуже помічним у всіх справах, потрібних для мого правного оформлення. Він прив'язався до мене, а я до нього, і нічого не робив без його відома, а він за те мені віддячувався тим, що завжди бажав, щоб і я підписував навіть найважливіші й спеціальні письма, які ми висилали до Риму, до Берна чи до Берліну. В Римі нашим таким легальним місцем комунікації був д-р Євген Онацький, у Парижі редакція "Українського Слова", а особисто Микола Сніборський, у Берліні "Українське Пресове Бюро" на Мекленбургіше штрассе 73, де був секретарем Володимир Стахів, а головою полк. Тиміш Омельченко, а також там бував інж. Артюшенко, як член чи заступник голови Об'єднання (УНО). Стільки мені пригадалося з тих часів з переписки та виміни інформацій, які ми одержували, або самі висилали на різні сторони світу. Вели ми переписку з Фінляндією, з Америкою, Канадою, Литвою й іншими країнами, де були члени чи симпатяки нашої ідеї, ідеї українського націоналізму. Я подаю загальні відомості, бо точніших навіть тепер подавати не потрібно. Делю мусить остатись таємним назавжди.

Настало Різдво, вже друге моє Різдво на чужині. Вперше я пішов у ту різдвяну пору з летючками, які організував інж. Кулик. Ті летючки — це рекляма багатих підприємств, які розносили студенти по хатах у Празі і за те одержували заплату й мали опісля на видатки, яких завжди кожний студент мав більше, як грошей. Таке то вже студентське життя! Тож і я заробив сам собі пару соток корон, а при тому і пережив не одну сміховинку. От, напр., деякі студенти навчилися не все роздавати, але за все брати гроші і сміялися з мене, що я все те розношу. А вони так робили: брали багато летючок, записували собі свою трасу роздачі летючок, а пізніше кидали їх з моста в воду, у річку Влтаву, або на пуге подвіря, а самі, роздавши трохи, йшли за грішми. Декому вдавалося, але я з цієї “науки” не користав. Вважав це негідним поступованням, а

При нагоді розношування летючок я також стрічався з іншими студентами, що допомагали собі цим самим засобом що й я, хоч вони мали й родину біля себе, а я самітний, як будяк у горолі. Хіба ще такий же самітний був також мій приятель Михайло Дзвонок. Ось він запросив мене на свято “Микулаша” (Миколая), яке чехи також гучно святкують і при тому п'ють та танцюють. Я пішов, відвідав Михайла та побував на “Микулаші”, де був свідком ряду всяких жартів, бо на це свято чехи себе дарують всякими подарками, а між ними і всякими жартами. От, напр., дарують якійсь панночці здохлу курку, яка гарно зав'язана й ніхто не міг би передбачити, що це ворона чи курка в середині пакитику... На ці “подарунки” я спочатку не був при зви чаєний, ані їх при нимати, ані на все це дивитися, але пізніше й до цього при звичаївся, бо “що край — то обичай”!

Дзвоник мав багато тут успіху, бо він добре грав копаного м'яча, а чехи за таку гру добре платили та понадто сердечно відносились до всіх примх Дзвоника. А він мав тих примх повні кишені...

Одного разу Дзвоник вийшов серед півночі на містечко Ржевнице та почав копати ногами по телефонічних стовпах, а при тім голосно по-українськи кричати: "Лу-цю-ю-ю!.. Три-май-воли, бо процасія й-де!!!" аж гомін розходився по всюду. Чехи зривалися з постелі, кликали поліцію, а та вганялася по містечку за Дзвоником, але не зловила. Дзвоник це знав, і нім поліція добігала до місця, де він перед хвилиною щойно закінчив кричати "Лу-цю!", він відбігав пару сот метрів, вдаряв знову до чергового стовпа та ще голосніше кричав "тримай воли, бо процасія йде!!!"

Очевидно, що поліція остаточно зловила Михайла таки там, де він мешкав, але все дарувала, бо Дзвоник вмів жартувати, був весельчаком та, головне, був добрим спортсменом копаного м'яча і за це навіть поліція все прощала йому ті "псоти".

З нагоди Різдва Христового ми оба з Михайлом затужили за мамами. Бо хоч Дзвоник мав у Празі старшого брата чи кузіна, то все одно — тужив за своєю матір'ю так як і я. Тож ми оба понаписували листи-побажання й оба, мабуть, на мою пропозицію, попідрізували собі мізинні пальці та власною кров'ю писали ті листи, а при тім вислали й свої фотографії. Я вислав ту, що осталася мені з часу, як я робив знімки, потрібні до університетського індексу. А Дзвоник також вибрав собі свою знімку і ми понаписували листи та вислали їх. Ми переживали дуже

глибоко та чуттєво ті Різдвяні Свята, бо людина є лише людиною, тож може працювати, навчатися, забавлятися, ненавидіти, але й любити... і то любити свою матір майже понадусе! Така була в нас постанова. Дзвоник від того часу прив'язався до мене ще більше, не зважаючи, що ми не так часто стрічалися, бо я мешкав у Празі, а Дзвоник у Летах. Коли ж я приїжджав до Ржевниці, зараз Михайло був перший, що товаришував мені й розповідав про новості, що, де, коли і як? Також у суботу вечером ми ходили на "трампи", тобто подалі до лісу й там інколи пересипляли нічку у "бовді", тобто дерев'яній хатці, що стояла десь самотньо і служила таким цілям — на нічліг для трампів-туристів. У неділю ми приходили знову до містечка та інколи ще й плавали по річці Беровниці, яка пливла побіля Ржевниці і розділювала це містечко від громади Лети, де мешкав Михайло.

Доля для того мого друга була також досить химерною та дошкульною, але Михайло давав собі раду та ще був готовий і другим допомогти. Це була душа щира, добра, товариська, але педант аж до пересадки. Хоч учився, чи ні, але книжки мусіли бути поскладані до "канта"; того я не любив і інколи робив Михайлові "збитки". В вночі ногою (як ми ще разом мешкали), розсував книжки по столі і з того приводу наступного ранку мав "сцену" з Михайлом. Але ми собі взаємно прощали. Ніколи не гнівались і не лаялись. А це вже добра прикмета, бо як казав мені Михайло — він з ніким не міг би так на все погодитися, як зі мною. І це була правда, бо і я йому вибачав.

Настав 1935/36 рік. Зима і цього року не була дуже гострою, бо в Чехах української гострої зими немає. Трохи снігу, а решта дощу на два тижні й знову починається змінна ляганина, аж поки не наблизиться місяць березень та чудова весняна погода...

Під час З'їзду членів Української Громади в ЧСР, головні її провідної верстви, як: голів, секретарів та членів управ відділів з усіх місцевостей Чехії і Словаччини, де такі відділи УГ існували, я запізнався особисто з гарними та ідейними людьми, як, напр., з інж. Юрієм Коллардом, головою нашого відділу в Брно. Це була вже не молода людина, з товариськими манірами та високою особистою культурою. Родом із східних областей. Він одружився на чешці, а все ж провадив зовсім українське родинне життя, бо дружина розмовляла по-українськи до всього поправно. Інж. Коллард показував мені листа, що прийшов до нього від якогось панга, що знав його лише з бачення, і заадресував замість прізвища й адреси — подав лише на конверті рисунок фізіономії-обличчя інж. Колларда й пошта доручила, бо такого овалного та з козацькими вусами обличчя ніхто у Брно не мав, лише інж. Коллард. Пошта без великих труднощів знайшла та доручила листа власникові-адресатові, але намальованому. Тож ми трохи пожартували з того листа, бо це справді було доказом великої справності чеської поштової обслуги, а також оригінальності фізіономії інж. Юрія Колларда.

Запізнався я також з д-ром Букоемським із Усті над Лабою, п. Петриком із Мосту, з п. Корниловим із Грдловки та іншими визначними людьми, патріотами, бо лише такі належали та могли належати

до Української Громади в ЧСР. Згадую їх тут на те, щоб, коли попаде їм це письмо до рук, якщо дехто з них ще в живих — щоб відали, що пише ці рядки їхній секретар з Праги.

Переглядаючи різну українську пресу, яка приходила до нас до Праги, сливе з усього світу, я прочитував вислід процесу проти 12-ох, що їх судив польський суд у Бережанах, а між тими 12-ма була і моя особа. На першій сторінці тижневика »Думка«, що появлявся в Чернівцях, у Румунії, подали опис процесу та згадали за нас обох, мене й Парадовського. Також »Новий Час« подав дуже обширно вислід процесу, в якому засудили всіх від 3 до 12 років. Лише Степан Гандзій дістав півтора року, з тим, що йому зачислили також слідчий час, так що він відразу вийшов додому і незабаром виїхав до Франції. Там десь і "загубився", бо більше про нього я ніде і ніколи не чув.

Знову ж мій старший брат отримав 8 років, з тим, що йому зачислили 2 роки слідчого криміналу — ще мав 6 років відсиджувати. Парадовського Теодора позаочно засудили на 10 років, а мене на 8 років, також позаочно.*)

Д-р Петро Мірчук, подаючи про той процес у своїй праці "Історія ОУН", згадує також і про вислід, але невідомо на якій основі, подає він зовсім інший вислід процесу. Подає, напр., що мій брат

**) Але на основі амнесії було обniżено ті присуди всім підсудним; мі жін. Парадовському — на 6, а мені на 4 і пів року.*

отримав 6 років, чи лише 4, що очевидно не відповідає правді. Також і інші дані відносно засудів не відповідають дійсному фактові, бо майже всі, на підставі його даних, одержали нижчі засуди, а так воно фактично не було.

Взагалі роки від половини 1934 року, від часу вбивства Григорієм Мацейком міністра внутрішніх справ Польщі Перацкого, аж по 1936 рік, на ЗУЗемлях відбувалися безперестанно процеси проти членів ОУН. Згадати б великий процес проти Степана Бандери й товаришів, т. зв. Варшавський процес; а також Бережанський процес проти 12-ти (Сидорі—Левицькі—Лалаки—Свобода—Гандзій і тов.), які закінчилися гострими присудами. Між іншим, Степана Бандеру засуджено на смерть, але пізніше замінено на досмертне ув'язнення.

Ті процеси мали великий відгомін у світі, а в Чехо-Словаччині зокрема, бо на тім Варшавським процесі були притягнені, як докази, також архівні документи, що їх чехи забрали в Сеніка-Грибівського та передали полякам.

Мені минув 18-ий рік і настав 19-ий і я мав вже реєструватися в комісії для військового побору. Очевидно, що польська амбасада в Празі відшукала мою адресу і вислала мені поклик. Мені було дуже дивно, що поляки вислали мені на моє псевдо "Петро Калина", а в поясненнях подали моє повне родове прізвище. Таке письмо мені доручила пошта.

Зрозуміло, що я зігнорував те письмо з польської амбасади. У наслідок того за пару місяців я отримав ще одне письмо, поручене, а там було сказано, що якщо я до такої то дати не ставлюся до поборової комісії, то втрачу "обивательство польське". Я не появився перед комісією і те "обивательство", хвала Богові, втратив раз і назавжди!

Наші політичні круги були дещо занепокоєні вісткою, що Михайло Сорока попав полякам у руки під час переходу кордону з ЧСР до Польщі. Він попав десь на Шлеську чи недалеко від того місця. Ми також відчували нагінку чеської поліції на деяких українських політичних емігрантів. Це були, мабуть, наслідки викриття і конфіскації чеською поліцією т. зв. Архівів Сеника (перший раз чеська поліція забрала в 1932 р., а другий раз у 1934 р.).

Вже на весні 1936 року провідні політичні кола т. зв. "легального уряду" приготувалися гідно відсвяткувати 10-річчя від дня трагічної смерті Головного отамана військ УНР, Симона Петлюри, що його вбив в Парижі 25 травня 1926 року жид-комуніст Шварцбарт. Не знаю, чи то збігом обставин чи, можливо, на пропозицію проф. Бориса Лисянського, з яким я особисто дружив, Комітет для відсвяткування десятиріччя від дня смерті Симона Петлюри прохав мене, щоб я виголосив головний реферат про цю подію, яка сталася перед десятьма роками на бруках Парижу. Спочатку я вагався, але коли все було вияснено, що я маю сам вільну руку і маю виголосити реферат патріотичний, котрий відповідав би ділам Великого Сина України — Симона Петлюри, я погодився і забрався відразу до підготовки. Матеріалів мені не бракувало, бо було багато ще живих свідків тих подій, включно з документами перебігу процесу, на основі якого Шварцбарта було звільнено від вини і кари.

Головним промотором, так би сказати, позитивного висвітлення доби Симона Петлюри, був проф. Б. Лисянський. Натомість противної думки був сенатор Сергій Шелухін. Він також знав, що я підготую головний реферат і не раз просив мене до себе до хати та розмовляв зі мною про минуле. Се-

натор Шелухин не міг простити С. Петлюрі його неfortunного Варшавського договору.

Коли ж я довідався, що це свято і мій реферат є єдиним рефератом на всю околицю, включно з Прагою, та, що на те свято вибираються всі, що живуть у Празі: панове професори, бувші члени уряду, члени Директорії, словом, уся знать і “сметанка” — а, отримавши “благословення” від д-ра М. Галагана, рішив так опрацювати свій реферат, щоб те свято стало подією не лише дня, але року!

Мені, хвала Богові, пощастило. Свято відбулося на початку травня у залі найбільшого готелю в Рженицях, Вільзон, який був положений недалеко річки Беровнки, трошки наче б на краю міста. Там приїхали всі, що мали сяке-таке відношення до самого Симона Петлюри чи його уряду, його прихильники та його противники. Всім було цікаво почути: що говоритиме молодий український націоналіст, бо досі з українських націоналістів ніхто, або майже ніхто, не виступав на святі Симона Петлюри з рефератом, доповіддю чи хочби в дискусії. Націоналісти ставились до Петлюри в тому часі з певною резервою. Але все ж таки мені було відомо з розмов та з різних наших внутрішніх дискусій, що проти Симона Петлюри виступати не треба. Цього мені було досить. Тож я побудував свій реферат так, що головна вісь крутилася довкола самої боротьби з ворогами: Москвою і Польщею, як головними нашими сусідами-ворогами, та проти політики Румунії, а також і проти всіх тих, що вибрали собі шлях будь-котрого інтернаціоналу... “Бо час, що гряде, бо шлях, яким іде сучасна українська молодь — це не шлях інтернаціоналів, не шлях московських загірних комун, не шлях польських прихвостнів та хо-

луїв, чорнокавників, але це шлях борців, воїнів, юних націоналістів, які маршують сьгодні об'єднані з тими, кому просвічує Воля України або смерть! Не зрада, не угода, не пагони й алкоголь, але твереза, завзята, витривала та жорстока боротьба з усіма ворогами Української Нації! Бо нація — понад усе! Україна — це ми, це всі українці в Україні і поза її кордонами суцї; це всі ті, що боряться за її зволення з усіх кайдан: московських, польських, румунських і всяких тих, що ще окутують себе різними інтернаціоналами. Шлях до вільної України тернистий, кривавий; його ведуть і вестимуть нові люди нові провідники — не ті, що не зміли взяти влади в руки, як вона »лежала на вулиці«!!!”

Такими словами я кінчав свій довгий на дві години часу реферат. При закінченні всі студенти, вся гімназійна молодь та деякі старші панове оплесками вітали мою доповідь, ставали з місць і довго-довго оплескували не так мене, як ті тези, що їх я вперше висловив серед широкої публіки. Між сотнями людей були також оба Андрієвські, Макаренки — це члени Директорії, — а також усі учителі української гімназії, професори з Праги, словом, уся “сметанка”, яка вислухала мого реферату і відразу між собою поділилася оцінкою мого виступу.

Молоді, а між ними учні 8-ої класи української гімназії в Ржевницях, Олександр Блистів, Петро Калина, Василь Кузьмик та інші, були тими, що провадили на залі весь рух і оплескували та вигукували “Слава!” Блистів приступив до мене з Петром Калиною, обняли й цілували мене, наче б я “звідкись” щойно приїхав.

— Ти знаєш, Миколо, ти зовсім подібний до Петлюри. Як ти говорив промову, ми звернули увагу на велику подібність портрету Симона Петлюри до

тебе! — повторяв мій приятель Олександр Блістів, що був добрим учнем та знаменитим другом-націоналістом, патріотом!

— Знаєте, пане товаришу, все добре, але ви дозволили собі виступити проти інтернаціоналів... А ви ж живете де?! Та в тій державі, яка прийняла і кермується інтернаціоналом — говорив мені директор гімназії п. Омельченко, з яким я досі ще ніколи не розмовляв, бо він нещодавно став директором на місце проф. Хлюра, який відійшов із посту директора української гімназії.

— Пане директоре! Я не виступаю проти інтернаціоналу, як назви, але, як гнилої і перфідної ідеї, яка не для нас! Чи для чехів вона добра, це їхня справа. Я говорив для українців, не для чехів, — оправдував я свій виступ.

Зараз приступив до мене проф. Б. Лисянський та радів дуже, кажучи: "Я знав, що ви справитесь знаменито! Такого реферату в нас ще не було!.. Я вповні з вами, я з молоддю!"

— Добре і навіть дуже добре говорили ви, — сказав мені, вітаючись, проф. Сергій Шелухин. — Ви правильно зазначили, що тим шляхом, що веде до волі підуть усі ті, що боряться за волю України, а не лямполизи варшавські, московські чи бугарештські. Правильно виступили ви й проти інтернаціоналів, бо ті, що визнають, байдуже котрий з черги інтернаціонал — до себе подібні, з одного вийшли і до одного можуть прямувати; нам з ними не по дорозі! — хвалив мене сенатор Шелухин. Він вичув з реферату, що я не виступав проти Симона Петлюри ні словом, але і не хвалив, наприклад, за варшавський договір. Віддав шану Покійному, бо про покійних треба говорити достойно. І так я в тій гідності видержав увесь свій довгий реферат до його

фіналу. (Проф. Шелухин націоналістів не любив, але мене терпів).

Публіка чомусь ще довго не розходилась із залі. Навіть ті, що вийшли з залі, гуртувалися на дворі, просторій площі, й всі гурторили: поділ був, але моя сторона перемагала. Бували й такі, що не сподівались, щоб я так виразно виступив проти соціялістів-“революціонерів” та проти партійництва взагалі. Деякі питали: чи це нова лінія ОУН? Значить, ОУН хоче перебирати провід у політиці також у Празі... Чи це вдасться?

Знову ж мої прихильники, симпатички та члени ОУН, обступили мене й вітали з “перемогою”, прокляючи мені перемогу й успіх у чергових моїх виступах...

— Їм, тобто тим всякої масти соціялістам, вже давно треба було це сказати, що їхня роля несласно закінчилася. За ними молодь ніколи не піде. Тож хай знають про те бодай тепер! — говорили мої прихильники.

Але й противна сторона не була схильна сходити з позицій.

— Тепер, Миколо, будь обережний! — сказав мені мій приятель Михайло Дзвонук, — бо вони будуть проти тебе цькувати всюди.

І не помилився! Еже до кінця тижня я був три рази покликаний чеською поліцією. Питали: з чого я живу? Хто платить мені за мої студії в університеті? Хто взагалі мене удержує і звідкіля я побираю гроші, від кого, скільки? Всі ті питання повторялися майже кожного разу, коли мене поліція викликала на переслухання.

Хвала Богові, що саме попереднього тижня я отримав з банку в Ужгороді повідомлення, що на-

спіла для мене знову відповідна сума з дому від матері, і коли я яку суму бажаю одержати, бо решта все зложене на моїм конті, яким завідує дир. Колцуняк. Те письмо я відшукав та предложив поліції. Це багато допомогло, бо чехи дуже вразливі на те, щоб їх “не обжирати”, як вони кажуть. Але справа не була ще вичерпана. Почали питати, чому я не стараюся на постійний побут в ЧСР? Що мені вже кінчається той тимчасовий побут, і я мушу шукати продовження, або — виїхати геть з ЧСР! От, що я почув з уст чехо-словацької державної поліції, яка мене почала “шукати”. А до цього часу мене ніхто тут з поліції не випитував та не питався з чого живу, й хто платить за мої студії.

Та подія викликала всякі підозри. Мої прихильники виразно і голосно почали закидувати донощиттво тим рьяним соціялістам-революціонерам, які мені погрожували.

За пару тижнів все було ясне: поліція на інтервенцію у мою користь сенатора Сергія Шелухина виявила, що проти мене є донесення політичного характеру від самих українців. Сенатор Шелухин мав добрі взаємини з урядовими чинниками, і він все дослідив і вийшло на яву, що доноси зробили на мене три особи-українці, панове: Нагорний (виховник в інтернаті укр. гім. в Ржевничах), Іван Паливода та ще одна особа, але ніяк не можна було устійнити хто, бо сенатор Шелухин не міг більше ніщо від поліції довідатися. Говорили, чи краще припускали, що то були Трохим Пасічник, учитель укр. мови в 1-ій і 2-ій класах української гімназії та виховник проф. Калинець, всі з Ржевниць.

Одначе, коли вже доля нас перенесла деяких на другий світ, а деяких до ЗСА, оба панове, що знали про ті закиди, які їм робило українське суспільство, присягались перед мною, що вони ніколи ні-

кому на мене ніщо не доносили! Проф. Калинець це написав на письмі, бо я того вимагав. Він потвердив, що доноси робили Нагірний та Паливода, а ніхто більше: ані він, ані проф. Пасічник!

Я не мав причини не вірити тим свідченням. Також проф. Трофим Пасічник, перебуваючи в Вунсакет, стейт Ровд Айленд, приїжджав до мене дуже часто до Нью-Йорку і свідчив мені, що він ніколи проти мене на поліцію не доносив. Він знає про ті події, але сам присягався, що він ніколи на мене не свідчив і не доносив на поліцію! Я йому також повірив, бо інакше був би сам не приходив до мене. А він уважав мене своїм приятелем і другом, а не ворогом. Признався мені, що не раз в тих часах дивився на мене, як на “заколотника”, але подивляв мою відвагу і навіть опісля радів, що буде кому передавати поле праці, бо нарастають нові люди, нові ідеї, бо він був і тепер є прихильником молоді!.. Очевидно, я вповні йому повірив! Царство йому небесне!

Нехай Бог милостивий буде нам також милосердним і простить усі провини наші! Це моє прохання за всіх і за себе. До нікого не маю ненависти й не бажаю пімсти. Всі ми помилялися, бо ми люди. Та все ж зраду супроти Батьківщини — може простити лише Бог, а не людина.

НЕ ДЛЯ МЕНЕ...

Ще в тому 1936 році я перенісся на постійне, ніби то, мешкання до одного чеха, п. Рибака, що був сусідом, зараз лиш через город, з помешканням, де проживав сенатор С. Шелухин. Якраз завдяки сен. С. Шелухинові я спровадився на помешкання до п. Рибака й звідсіля щодня виїжджав поїздом до Праги. То було недалеко і я за пів години завжди вже бував на викладах в університеті чи в канцелярії УГромади, що містилася на вулиці На Бжезі 23, зараз недалеко мосту Легії, отже над річкою Влтавою, що переділювала Прагу.

Пан Рибак, людина в середніх роках, чомусь не дуже любив през. Бенеша, що щойно став на місце померлого през. Томаса Г. Масарика, дійсного батька відродженої і створеної нової Чехо-Словацької, демократичної республіки, яка давала можливість кожній людині, що хотіла чесно жити та навчатися. Я був вдячний за ту можливість, бо інакше я був би пропав. Коли б не наші брати, оті соціалістичні хруні, то я мав би найкращі спомини з побуту на студіях у Чехах та не зазнав би був тих чиканів, які наступили дещо пізніше, про що згадаю на іншому місці.

Не пригадую собі, з якої нагоди, зробила укр. гімназія в Ржевницях голосну забаву для учнів старших клас, які запросили все, що було з Праги та з околиці. На ту забаву одержав і я запрошення, і хоч я дуже рідко коли будь-де ходив на забави, то на ту забаву вибирався дуже радо, сподіючись, що трохи погудорю з друзями та проведу вечір у доброму настрої, якого потрібно кожній людині. Я не мав на таку забаву окремого одягу, бо жив скромно, а передше, навіть голодував, але все ж зодягнувся в те, що було, і прийшов на час на забаву, яка відбувалася точно в тій самій залі, де раніше я мав свій перший публічний виступ-реферат на святі Симона Петлюри.

На забаву приїхало дуже багато студентів з Праги та з околиць і вся та громада молоді забавлялась знаменито. Забава відбувалась наскрізь культурно, без всяких бешкетів, пиятики. З того раділи ми всі: молодь і старші.

Можливо, вже під час другої половини тієї забави, мені припало під час танцю дістати в товариство одну елегантну панну, з якою я протанцював до кінця танку. Відпровадивши, згідно з вимаганою

етикетою панночку до її стола, я подякував їй. При тій нагоді панночка аж тепер представилася мені, а односчно представила мені весь свій "стіл": при якому був також і її наречений п. Юлій Любінський. Ця панночка — це дочка Президента міста Праги, Феліція Бакса. Її батько, д-р Ф. Бакса, був у той час бурмістром Праги, а його доня зацікавилася з українцем п. Ю. Любінським, який мав якусь фабрику в Празі. Він міг собі був дозволити на таке знайомство, але я — не мав у тому часі навіть відповідної гарнітури, до того всеціло був пірнув у студії та політично-громадську працю в Празі як секретар У. Громади і ніяк не заглиблювався в особисті любовні питання, вважаючи, що для мене ще такий час настане, що буду могти і про те думати, але той час ще не настав.

Чи настав він тепер, — я не міг збагнути. Від того знайомства з Феліцією в мене наставали якісь "метаморфози": мені бажалося трохи її побувати в її товаристві, тим більше, що вона сама мені запропонувала вже на наступний день, у понеділок увечері, стрітнутися з нею у каварні "Славія", на Слов'янській евні (тжиді), якраз напроти Народного Дівадла (театру), точно в годині 7-ій вечером. Я погодився, стрічу відбув, і від того часу мав ще одне заняття: майже щодня стрічатися з нею у різних місцях, які Феліція сама вибирала, а я точно того додержувався і приходив завжди на визначене місце. Одного разу ми знову зустрінулися в каварні "Славія" і Фелія представила мені свою маму. Я був тим трохи заскочений, бо досі вона мені нічого не згадувала про свою матір, а я ніколи їй не питав, бо не вважав, що ми вже аж добре знайомі, що я можу питати її про її батьків. Фелія мене сама випередила, зацікавила мене з ще молодого мамою, і сказала таки при матері, що ми наступного місяця виберемося на ва-

кації до Франції та до інших країв, включно з Рів'єрою.

Я лише вислуховував ті пропозиції та помахував головою, бо не мав навіть часу заперечити тому, бо Феля весь час говорила й сміялася та жартувала, а її мати також була зайнята своєю дочкою і на все годилася, що вона казала.

Попрощавшись, ми вмовились, що Феля приїде до нас, до Ржевниць, у суботу й там ми все обговоримо як слід. Нім прийшло до суботи, я про все розповів своєму старшому приятелю п. Всеволодові Трутенкові, що в той час давав мені лекції з математики, головно з інтегралів і диференціалів, бо такої математики я досі не навчився, а її треба було мені знати, бо я знову мав здати екстерно матуру в укр. гім. у Ржевницях, тимбільше, що все було також готове. Та ніщо з того не вийшло, бо я не отримав — мабуть у наслідок тих доносів до поліції, — дозволу від якоїсь там ради, і на тім крапка.

Незабаром, після вакацій, гімназію перенесли до містечка Модржани, де я вже не захотів заходити, бо це не було мені зручно. Тож постановив я ждати іншого догіднішого часу, а в університеті вчитися якнайкраще, щоб мати всі дані на знижку оплат та на вписи, і мати право здавати державні іспити — "статніше"

Довідавшись про це, які то зайшли між нами близькі відносини з дочкою д-ра Бакси, п. Трутенко радив мені бути дуже обережним, бо п. Ю. Любінський може мене вбити, бо він залюбився в тій паночці та вона і йому висловила свою любов і прихильність. На доказ того, п. Трутенко показав мені листа від п. Любінського до нього, в якому він справді висловлював свою підозру щодо мене та прохав, щоб Трутенко, вплинув на мене і переконав, щоб я

відступився геть з тієї дороги, бо як я не схочу і її те не з'явлю, то справа набере іншого вигляду. Головно, щоб я не їхав з нею ніде на вакації, а він все мені за те винагородить.

Приїхала Феня і ми провели радісно вечір, але при тій нагоді я таки їй висловив своє бажання, щоб вона не покладала надій на наші спільні вакації, бо я ніде не можу їхати.

— Мушу вчитися, бо я тут чужинець! — сказав я їй та додав, що я не для неї, а вона не для мене!..

Феня надзвичайно такій моїй поставі здивувалася, але заявила, що добре: вона без мене також ніде не поїде і буде враз зо мною, буде мені помагати вчитися та при тім зазначила, що вона постарається, при допомозі свого "татінка", що я одержу позволення на побут і то напевно, а, може, й "обчанство" — тобто й громадянство дістану...

Мені навіть сьогодні дивно, чому я те все відкинув?! Трутенко знав про те та завжди казав: "Та панночка чисто "здурила", і що вона в тобі бачить, як ти навіть не маєш побуту тут перебувати? А Ю. Любінський також гарний та має фабрики, а вона нікого не хоче лише тебе..."

Я погоджувався з Всеволодом Трутенком (він тепер перебуває тут у Чикаго і напевно не забув тих моїх пригод!) та просив переповісти п. Ю. Любінському, щоб не боявся, бо я йому в дорогу "не поїду"... І так та подія перестала бути подією, бо не знажачи на настирливі впевнювання та прохання, що вона лише мене хоче любити, а нікого більше в світі, я рішуче постановив собі вчитися, а не любити-ся тепер, бо на все прийде час!..

Того свого вчинку не жалію навіть тепер, бо такий мав бути мій шлях, як він стелився мені вже тоді. Коли б було інакше, не відомо чи я був би ще в живих та мав нагоду все те згадувати, як минулі "гріхи молодости".

СЕРЕД ДРУЗІВ ...

Дні проминали досить скоро, і я знову опинився серед матеріальних нестатків. Ті гроші, що були, вичерпалися, бо треба було на одяг, прожиття та й на заплату помешкання тощо, не кажучи вже про потребу також на книжки, подорож, деяку розвагу, бо молодь вимагає всього.

Я ждав на посилку грошей від дир. Ю. Колцуняка, але замість того, отримав листа з дому від матері. Писала мені, щоб я вибачив, що не одержу грошей на час, бо ті, що вона для мене вислала, — не дійшли до мене. А сталося це так: мій швагер, Теодор Баллян, вибирався до Львова та порадив моїй мамі, щоб не висилала до Львова грошей до Україн-Банку чеком для пересилки їх до Ужгороду, але, щоб передала це йому, а він особисто там завезе та на місці поладнає всю справу. Тож мати моя передала відразу більшу суму, щось понад дві тисячі золотих, для цілі депонувати їх на моє conto в Банку в Ужгороді. Але швагер подумав, що то завелика сума й мені й так тих грошей ще не треба і, мабуть, забрав усі гроші собі, а матері сказав, що все полагодив "найкраще". Тож справа була б і так осталася, але Україн-Банк у Львові завжди подавав стан konta, яке воно було в Банку в Ужгороді, щоб мати знала, чи я потребую грошей чи ні. Прийшло повідомлення, що моє conto майже порожнє і що ніяких внесків не було від такої то дати, до такої. Вийшло шило

на верх. Мій швагер Теодор грошей для мене не переслав. Опісля, на інтервенцію моєї матері сказав, що він усі гроші загубив, але ніщо матері не казав, бо не мав чим “хвалитися”.

Вся та процедура й нажива мого швагра спричинила для мене, прямо кажучи, кризу, з якої я виходив у цей спосіб, що на певний час харчувався у ресторані однієї чешки, Фанінки, на “кредит”, і то з’їдав лише зупу та хліб, а решти казав, що я “не хочу”, бо не знав, коли отримаю гроші, тож не хотів задовжуватися більше. Остаточо прийшли гроші і я знову був “годни українець”, а не “шпатни русс!” — як то нераз казав мені мій домовласник п. Рибак, якому я також завинив був за комірне місяць чи два. Очевидно, що протягом того часу я нераз і не двічі мусів наслухатися “воркотіння” п. Рибак, бо він ставав ранком і попід мої вікна весь час бурмотів так голосно, щоб мене збудити, щоб я почув у чому справа.

— То, просім вас, такові то человек, такови то студуїці, тото є високошколак. Бидлі тут зде, а не платі. Не платі!.. розуміте то, просім вас? Же-йо, же-ано! Не платі!... — і так далі продовжував мій домовласник так голосно, що не лише мене будив, але й мого сусіду сенатора С. Шелухина.

Мені бувало й соромно, але що я міг зробити? Просив підождати. Та п. Рибак потакував та всеодно наступного ранку знову вів цілу “літанию” ще голосніше, ще прикріше. Так він повторяв пару днів у тижні, переставав, і знову продовжував наче на пам’ять якусь молитву: “То-то шпатни русс!.. То не є українець!.. Же-йо! Українцє платі, а русове — не платі, просім вас. Же-ано!..

Аж одного дня пошта принесла мені чека на тисячу корон чеських, тож я посплачував Фанінці за харчі, а щодо п. Рибака, то хотів його трохи провчити. Коли він наступного ранку знову почав ходити попід мої вікна та дуже голосно “відправляти парастас”, я набрав у мидницю води, відчинив вікно так тихесенько, і підждав відповідну хвилину та момент — і бух! всю воду з мидниці на голову моему “дякові”!

— Єжіш-Марія — кричав п. Рибак та дивився вгору, але мене вже у вікні не було. Він прийшов до хати, на перший поверх, де я мешкав та почав стукати.

— То йсе такові, просім вас!.. Же-йо!.. Не платіте, а й робіте мі стид, просім вас. Такі-то добри бди чловек, такі годни високошколак, а так йсте се стра тіл. Же-ано!.. — бурмотів мені під дверми, аж поки я відчинив та сказав, що хочу заплатити йому рент за два місяці відразу.

Радості не було меж! Мій господар наче ошалів, так почав мене хвалити й величати, як святого та, як найкращого українця у світі!

— То й сте годни, а добрий, поррядни високошколак! Йсем то поведал каждому. А й пан сенатор повідал мі, же й сте велікі чловек, а й сте годни, же-йо, же-ано, просім вас!..

От такий то був мій господар, як здебільша й інші чехи: платили ви рент, то були годні-гарні, достойні й чесні, а, як не платили, то “йсте шпатни русс!”

Якщо був вільний час від викладів на університеті, тоді я перебував у крузі своїх друзів, головню з А. Блистовим, П. Калиною, В. Кузьмиком та ін., а також і М. Дзвонок завжди бував у нашім товаристві. Між іншими нав’язували ми розмову інколи

і з такими гімназистами, що були синами соціалістів, тощо, щоб їх наклонювати до ідей ОУН, як: з молодим Зозулею, сухорлявим та гарним і товариським типом, а також з тими, що бували в його оточенні, але не мали ми великого успіху. Деякі з них надавалися на те, щоб бути симпатиками і прихильниками ОУН, але, щоб ставати членом, то ще треба було приложити більше праці. Таку саме працю я провадив, і мав чимраз більше помічників, головню помагав мені О. Блистів і Калина, які й самі вже робили контакти з своїм оточенням і інколи приводили мені тих осіб, що вже могли брати участь у наших сходинах.

“Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за неї!” — такими словами починав я ті наші сходини і тоді весь час говорили ми й старалися представити собі, як то мало б практично виглядати. Це майже усіх захоплювало та полонило дуже, а дуже.

Так по черзі ми подавали, заучували та обговорювали кожну точку з Декалогу ОУН, бо практика показала, що найкраще заучувати той Декалог відразу на пам'ять, але точка за точкою і таку точку обговорювати, пояснювати. Як це треба розуміти, щоб працювати, боротися і радше загинути в боротьбі, а не зрадити!

В ОБИМАХ МЕЛЬПОМЕНИ . . .

Серед тих розмов — приймаюся — я вперше і тільки я сам висунув думку, що краще є вмерти, загинути, бути замордованим, вбитим, замученим на каторгах, а не зрадити! Тож гасло: “краще смерть — як зрада!!!” прищиплював я всім тим друзям, що були зі мною і творили те залізне звено. Два з них, а це Блистів та Кузьми к, загинули, а не зрадили!

Студіюючи чеську літературу, я надзвичайно сильно захопився був поезією молодого чеського романтика, Яна Махи, що його твір “Прві Май” (“1-ше травня”) я вивчив на пам’ять, та довідавшись, що в Празі, недалеко Градчанів, є пам’ятник Яна Махи, рішив спеціально відвідати те місце та подивитися, не лише на пам’ятник, але й на збір людей, головню залюблених пар, які в травневу пору приходили під пам’ятник Махи. Там вони співали, плакали й присягали любові між собою та пересиджували днями й ночами.

Справді такого видовища я ніде не бачив. Там застав я під пам’ятником гурт молодих залюблених пар, які співали тихцем пісню-твір Махи “Прві Май”: “Прві Май — то ласки час!” (Перший травень, то любови час!) і т. д. Одні щось писали, інші робили фотографії, а ще інші співали собі мурмурандо. Вся та молода публіка виявляла таку інтимну любов до поета, що, мабуть, не було ані однієї людини, щоб крім любови і пієтизму, не заплакала щиро, зворушуюче й інколи боляче — в залежності, як кому доля сприяла в любові та в юному житті взагалі.

Можливо, що й те спричинило чи подіало на мене, що я почав писати поезії. Правда, я писав поезії вже пару років перед тим, але лише спорадично, а тепер, від часу як я залізнавсь ближче з творчістю Махи, Шафарика, Ганка, Палацького, Колляра, автора відомого твору “Слави Дцера” — наскрізь прослов’янського, щось у душі “Кирила й Методія”, та інших авторів чеських і словацьких — я почав писати вірші частіше. Якщо перебував у Празі, то писав поезії свої у парку Карла, а в Ржевницях заходив на місцевий цвинтар та писав свої вірші, бо там було затишно і чистенько, наче у святині.

З тих часів у мене нагромадилося дуже багато віршів, записок, нарисів тощо, але я не думав їх давати до друку, бо сам вважав, що вони ще не зрілі.

Жалію, що весь той матеріял пропав мені назавжди в Карпатській Україні, точніше, у Бичкові, як переходили ми оба з Юрієм Горліс-Горським вічку Тису. Лише дещо міг я відтворити з пам'яті й те видав у Нью-Йорку в 1949 році п. н. "Інтер Арма". Збірка ця — це єдине, що осталося в моїй пам'яті й було видане та закріплене на папері. Немає там ані однієї сильноної поезії, бо під час жорстокої війни я все "порозтрясав" по світі і, слава Богові, що зберіг хоч голе життя.

Де кілька віршів переслав я до дир. Ю. Колцуняка в Ужгороді, бо від часу як я вислав був одного вірша на 1-ше Листопада, дир. Колцуняк просив мене писати далі, бо з того може щось і доброго вийти. Одначе, я ніколи не міг пірнути глибше в вир поезії тому, що моє життя складалося зовсім "не поетично". Я завжди бував у русі, при праці, при науці, і крім матеріяльних примх, я мав багато клопотів із моїм побутом у ЧСР, бо від часу мого публічного виступу на Святі Петлюри, й від часу тих підлих доносів на мене, поліція майже щомсяця, а інколи двічі на місяць покликала мене, випитувала, "радила" десь "стратитись", а я мусів держатися Праги й ніде не "тратитись". Все це сприяло дуже мало моїм поетичним мріям.

Це й не диво. Я міг був позбутися тих клопотів, якщо б був відстав від політичної активності, але я був так глибоко перейнятий тими ідеями, які тоді нуртували, які мене полонили й загострювали мої почуття, що я волів боротися з усіма труднощами, їх поборювати і йти на прою проти ворожих хвиль на кожному місці мого побуту. Україна в неволі. Я

українець. Я мушу працювати й боротися за при-
спішення волі для моєї Батьківщини. Це було могло
моєго життя і я від нього ніяк не хотів відступити:
ніколи й ніде! Ні труднощі, ні любовні примхи, ні
ворожі нашіпоти не могли зрушити моєї постанови:
служити тій ідеї, яка мене полонила, яку я пізнав,
полюбив і пірнув у ту працю всіма фібрами моєї
юної душі.

ЖИТТЯ — БОРОТЬБА . . .

*Ж*оли в 1936 році в Іспанії почали змагатися дві
сили: комуністична й права — націоналістична, в
Празі було багато розмов про те, що треба йти на
поміч правим колам, бо комунізм запанує і в Захід-
ній Європі. Не знаю чи хто з українців пішов пома-
гати ген. Франкові, але знаю, що деякі українці з
Праги й Ржевниць ходили помагати "народному
фронтові", тобто комуністам, а між ними поїхав "до-
бровольцем" мій знайомий Богдан Богун.

Богдана Богуна знав я, як людину спокійну,
апартійну й не комуніста. Що йому сталося, що він
поїхав, якраз помагати комуністам у Іспанії, оста-
лося таємницею для мене й для тих, що його також
знали.

Знову ж на поміч ген. Франкові, хотів голоси-
тись мій знайомий студент Хлюр, син б. директора
Хлюра, про що я вже згадував, Але п. Хлюр мав
свої видимі примхи: він часто позував Адольфа Гіт-
лера, "на струнко", та кричав "Гайль Гітлер!". Оче-
видно, що така аномалія не могла не вплинути на
те, що п. Хлюр таки не поїхав. Остався вдома та
дальше "салютував". Мабуть він попав був у духову,
малозначну недугу, яка все ж проявлялась настіль-
ки видимою, що це шкодило тому гарно збудовано-
му молодому студентові.

Панство Хлюрі переживали своє горе, бо їхня єдина доня померла в юному віці, а знову ж син "салютував"; і родина не мала з нього ані радості, ані помочі.

Успіх, чи неуспіх громадянської війни в Іспанії для націоналістів, дуже боляче переживав мій господар-чех п. Рибак. Він знову почав вранці виходити на город та то молитись, то нарікати на свого президента Бенеша, якого називав "блбі" - глупий, бо той виступав проти ген. Франка й був по стороні комуністів, яким активно помагав Сталін. Рибак ненавидів комуністів і Сталіна та "Советське Русско" — хоч чехи здебільшого раділи успіхами комуністів у Іспанії поки їх там мали. Але, коли доля й воєнна фортуна перехилялася в сторону націоналістів, тоді більшість чехів хвалили ген. Франка за оборону Іспанії перед "Народним Фронтом" - комуністами, яким помагали дуже видатно міжнародні бригади, а між ними найсильніше т. зв. Американська бригада, яка рекрутувалася з всякої збродні, а головно жидів-комуністів, які вбачали "добрий інтерес", у випадку перемоги комунізму на Іберійському Півострові, щоб можна було помститися за те, що в давнину Іспанія прогнала жидів.

Пан Рибак часто голосно плакав і взивав усіх, щоб помагали ген. Франкові спасати "світ", бо комуна прийде і до Чехо-Словащини та викине його, тобо п. Рибака — з власної хати.

Він мав жінку і двох синів, які студіювали й мало коли бували в родині між батьками. Чи вони поділяли батькові погляди, годі було ствердити, бо це були типи мовчазні, нетовариські й уникали не лише розмови з сусідами, але й з власним батьком.

Одного разу рознеслася вістка, що ген. Моля, славний летун і шеф ескадрилі боєвих літаків, що вславилася напротязі боїв великою славою та перемогою і був пострахом для комуністів, — загинув у літунській катастрофі, то п. Рибак плакав, як на похороні власної дитини.

В міжчасі я одержав довгого листа від матері, в якому вона писала мені, наче свій “тестамент”, який не був наповнений матеріальним добром-спадком, але більше був він наповнений духом і волею та бажанням, а одночасно й побоюванням матері за сина, якого найбільше любила, й тому бажала, щоб він не розгубився, не пропав на чужій чужинці . . .

Мати між іншим писала: . . . “Головне, щоб ти, дорогий мій сину, знав, що на чужині треба бути більше уважним до всього, як вдома; бо там можна скоріше втратити віру в себе, віру в призначення свого народу, за визволення якого треба боротися, але треба і для нього вчитися; тож, наминаю тебе: учися, добре учися! добре учися! Не марнуй ані дня на непотрібні справи, ні на балачки, ні на розпусту. Це пишу тобі, щоб пригадати на всі небезпеки, які чигають на молоду людину, а тим більше — в чужині, де все чуже: земля і люди!

“Я вірю, що ти останешся вірним нашому родові, не заплямиш чести батьків, служитимеш гідно і помагати своєму народові і ніколи не вирікатися Бога! Посилаю тобі коротеньку молитву. Відмовляй її щодня. Вона написана на образочку Матері Божої Неустаючої помочі. Принагідно вивчи ту молитву та її відмовляй. Вона коротенька. Поза тим, хай Бог тебе благословить. І я тебе благословлю! Твоя Мама”.

А молитва ця була справді коротенька. Ось її зміст, який я вивчив на поручення матері напам'ять: “Боже, дякую Тобі за все. Допоможи мені в доброму, а від злого мене охорони”.

“Мати Божа! Я Твій, ож борони мене й стережи мене, як речі й власности Своєї, тепер, і завжди. А.”.

Мабуть ця коротенька молитва зробила своє. Я чимраз більше починав молитися і деякі молитви вивчив напам’ять. Вони, wraz із молитвами моєї матері, зберегли мене від найгіршого. І їм завдячую те, що ще живу й пишу...

ПІДГОТОВКА ДО ЧЕРГОВОГО З’ЇЗДУ — КОНВЕНЦІЇ У.Г.

*В*есь 1936 рік мені пройшов якось досить напружено. Я не мав спокою від чеської поліції, яка від половини травня майже до пізньої осені, завжди “мала мені щось сказати”, чи щось “запитати”...

Хвала Богові, що ніхто з моїх найближчих друзів тим не перенимався та від мене не цурався! Лише недруги та скнери й труси побокували від мене, бо, мовляв, я “підозрілий тип”. Але я сам зорієнтувався та почав від таких людей бокувати. Це недобра прикмета, але вона в мене появилася аж тоді, як я виразно побачив та відчув потребу сторонити від людей, які є приятелями тоді, коли людина, так би сказати, росте, але в часі будьякого неуспіху чи, в данім випадку, в часі, коли мене почала чеська поліція переслідувати, — хоча це переслідування було зовсім легке та “невинне”, — то й тоді “не бачили” мене ті, що боялися шелесту травички. Я пізнався трохи на тих типах і з тієї причини почав більше “закочичуватися” сам у собі.

Всецїло пірнув у науку, вивчав чеську мову й літературу, почав вивчати мову англійську та віддавався історичним наукам, підготовляючись на те, щоб поздавати всякі іспити, головню т. зв. “штатніце” — тобто іспити державні й бути приготованим

*На такому образкові моя Мама подала
мені кортекнь ку молитву до пре-
чистег Дзви Марги, якуля мовив
на кожному мисти мого побуту.*

навіть на те, що, коли б мене вигнали з ЧСР, щоб я мав з чим продовжувати студії і в котрійсь іншій державі. Поза наукою я найбільше працював в Українській Громаді в ЧСР, Головна Управа якої далі містилася на тім самім місці; її постійний голова д-р Микола Галаган він ту Громаду гідно так, що її чинність була видна на кожному місці, не лише через публікацію власного "Бюлетеню", але, коли ходило про сходи, національні святкування, зібрання тощо — то перше місце завжди занимало членство Української Громади, бо то була легальна націоналістична організація і вона несла весь тягар підмоги б. політ-в'язням тощо, які приходили, чи лише переходили з Рідних Земель і або тут оставалися, або, поладнавши організаційні (зв'язкові) справи, вони переходили далше; всеодно — тут мали пристановище та й певну опіку, наскільки були того гідні.

Я особисто зазнав багато добра в тій Громаді і на тому місці щиро дякую, передусім п. Василю Пакош, касирові УГ в ЧСР, який ніколи не пожалів цента, якщо знав, що я дійсно того цента, ту чеську "коруну" потребую. Знову ж у відношенні до моїх студій я найбільше побирав поради від проф. історика Семена Наріжного, а з студентів — від студента медицини Яхна, що загинув у 1943 році в Рівному, на Волині, з рук німецького гестапо. Друг Яхно, що був у той час головою Студ. Громади в ЧСР, яка також мала свої сходи в канцелярії УГромади, де ми оба часто стрічалися. Він якось так до мене відносився з виймовною дружністю і радив мені якнайкраще устаткуватися та якнайбільше користати зі студій, як на УВУ так і на Карловому Університеті.

На ооох університетах я брав майже ті самі дисципліни, а саме: філософію, історію, педагогіку і споріднені науки, включаючи й навчання англійської

мови. Вже на третьому році студій я почав здавати деякі іспити. Щороку здавав я т. зв. колькоквії та перерабляв семінарі з професорами дотичних дисциплін. З професорів найбільше дружив я, як уже згадував, з проф. С. Наріжним. З ним часто перебував в Українському Національному Музею і там нераз здавав колькоквії та навіть іспити, бо там сходилися наші панове професори й одні щось студіювали, інші помагали упорядковувати те добро, словом, той Український Музей Визвольної Боротьби був також для мене тим прибіжищем, де я перебув неодну днину й з того багато користав.

Деякі панове професори, що навчали в ВВУ, також навчали і в Карловому Університеті, і я їх тут і там слухав. До них належав між ін. також проф. Степан Смаль - Стоцький, професор - педагог і наче батько — так щиро відносився до своїх студентів. Всі ми його любили. Також і проф. Колесса викладав в Карловому Університеті, але він був дуже недоступний. Словом, формаліст, хоч знаменитий педагог; також проф. Вадим Щербаківський — людина і педагог високої кляси. Від тих людей можна була багато навчитися, і ми навчалися.

Мабуть не було ані одного тижня, коли б ми, студенти, не мали ще якихось зайнять: в Студентській Громаді, на засіданнях і дружніх розмовах та організаційних сходинах, чи бодай не пішли до У. Ж.А.С.У., до Української Жіночої Харчівні-ресторану, де можна було прочитати всяку українську пресу з усього світу, а також різні журнали, тощо, а ponadто обмінятися в розмові поглядами, новинками й політичними течіями, які журтувалися в моєму серці і умах, і при тім ще й повечеряти українського борщу та вареників.

Коли б додати ще й ті різні реферати, доклади, вечірки та доповіді більше чи менше заслужених

людей, яких ми радо слухали, то й ще не все можна б було вичерпати; бо бували також друзні такі собі невинні зустрічі з ровесниками, чи друзями, або лише знайомими студентами-українцями, між ними згадаю Марка Антоновича, сина професора Антоновича, що був також і моїм професором, якого я уважно слухав, хоч проф. Д. Антонович сам не був балакун, так як і його син, але була це людина розумна й другим зичлива, тож хто хотів його слухати, той міг був багато навчитися. Також пригадую собі завжди так якимось настороженого й не завжди балакучого студента Олега Лашенка, що в розмові з мною казав: "...а бачите!... Так, так. От воно як..." Знову ж інколи ми й посперечалися, але Олег завжди був по стороні ОУН і ідеї націоналізму взагалі, і ніколи не називав мене "шовіністом". Оба ці панове живі й здорові. Живуть: д-р Марко Антонович у Канаді, а д-р Олег Лашенко в Нью-Йорку.

Правда, не бракувало багато й таких студентів, що вбачали своє щастя не в ідеї боротьби за визволення України, чи в ідеалах праці для народу, хоч би в рядах ОУН, але здебільша вбачали своє щастя в гулящому житті, у чарці вина. Бо людина є лише людиною: одні жили сяк, інші так, але життя плило вперед і не дивилось на наші уподобання чи смаки. Видержати в доброму до кінця — не всі могли, бо не всім дано було добре бачити, добре чути та добре розуміти... Дехто знаходив свій ідеал скоріше, а дехто пізніше, а ще інші, можливо, шукують своєї зірки й досі та не знайшли ще її. Не всі наші ідеали увінчалися успіхом: не один з нас потерпів дуже а дуже, й або піддався біді, або несе свій хрест гідно та достойно, а дехто відійшов у кращий світ, а ще інші заломлювалися і ниділи, в'янули, не розвивались... Бо таке то було життя на чужині.

В Празі часто відбувалися вечорі українських письменників, поетів, політиків, мистців тощо, й ми студенти, брали живу участь у таких виступах. Не все ми сприймали, але набирали оглади та й пізнавали нашу сучасну культуру, мистецтво з політикою включно, бо Прага була центром українського культурного й політичного життя поза межами України.

Одного разу виступав прилюдно й автор "Казки Старого Млина", та драматичного твору "Про що Тирса Шелестіла" — поет Спиридон Черкасенко. Публіка, головню молодь-студенти, його радо вітали й оплескували. Але виступав також (у 1936 р.) відомий політичний гемофродит і письменник Володимир Винниченко, і у своїй доповіді-виступі, почав плести такі дивовижі і новості, що виглядало, наче б то він збожеволів. Виступав гостро проти українського націоналізму, і проти того, щоб "їсти м'ясо", бо ті, мовляв, що їдять більше м'яса, стають жорстокими і вбивниками. Такими, мовляв, є націоналісти... Очевидно, що таких "новостей" і ревеляцій ми не хотіли слухати, й в результаті обкидали того "політика" гнилими яйцями, помідорами, тощо. Мав і я при тій нагоді багато праці, бо я широко виступив проти тих паршивих "ідейок", та організував той виступ, щоб показати присутнім, що ми ще покищо маємо голови й не хочемо їсти солому й бити поклони Москві, але будемо їсти навіть м'ясо та будемо бити Москву і всяких її прихвоснів. "Геть з жолдаками третього інтернаціоналу! Геть з московськими вислужниками!"... Так ми закінчили той виступ п. В. Винниченка. Він зійшов із сцени мокрий, але цілий...

Щирими симпатіями серед студентів-націоналістів утішався п. М. Мухи н, бо він гостро критикував Михайла Драгоманова, навіть написав був та

видав окремою книжкою, яка появилася була у Чернівцях на Буковині, студію проти Драгоманова, яка була почитна між студентами.

Також і в 1937 році життя української громади пліло ще нормально й можна було говорити про зріст українського націоналізму навіть серед тих кіл української еміграції в ЧСР, яка досі стояла осторонь і, радше вірила в "еволюцію", ніж в революцію, яку голосили українські націоналісти по цілому світі. Ті зміни в користь українського націоналізму, мабуть відбувалися тому, що демократичні бльоки чимраз більше відступали місце в користь німецького націонал-соціалізму, який мав в тому часі поважні успіхи, хоч би в приєднанні Надренії, відновлення дружби з італійським фашизмом Беніто Муссоліні, а також поширення тієї осі Берлін - Рим ще й на далекий Схід, втягаючи почасти й Японію для скріплення ящієї політичної осі. Отож упарі з тими успіхами правих кіл і політичних течій у світі, також серед українського суспільства на еміграції, почали закріплюватися надії та почала зростати віра в перемогу націоналізмів. Те все мало додатній вплив на закріплення українського націоналізму, як на Рідних Землях так і на еміграції.

Українське національне відродження почало проникати всі закутини, де лише жили українці. Також Закарпаття пробуджувалось і домагалось куди виразніше і навіть вперто своєї автономії в рямках ЧСР. Українські послы, хоч були вибрані з виборчої листи Чехо-Словацької Соціалістично - Демократичної партії та з інших чехо-словацьких партій, тепер у 1937 році почали виразніше виступати в Празі з вимогами більших прав для населення Закарпаття (Подкарпатске Русі). Українські послы з Закарпаття, як Юліян Ревай, Бращайко й інші — все виразніше вимагали автономії для тієї частини українських земель, що як "Підкарпатська Русь" належала до Чехо-Словащини.

Українська молодь Закарпаття була зорганізована в Пласті, а інтелігенція була чинна при праці в Учительській Громаді, в Просвіті, в театрі, в хорових гуртках, між якими поважне місце займав великий хор в Ужгороді й по інших містах Закарпаття, які включно з театром мали великий вплив.

Студентська молодь, що походила з Закарпаття, гуртувалася довкола В-ва "Пробоем", яким кермував д-р Степан Росоха в Празі, а також та молодь дружила і з Українською Студентською Громадою в Празі; між іншими на видне місце вибивався молодий поет Іван Ірлявський, Ю. Бора та інші.

Новий президент ЧСР, Бенеш, не мав такої великої популярності між суспільством, як його попередник — Томас Г. Масарик, — перший президент ЧСР. Також політика Бенеша була дещо відмінною. Він всецело покладав надії на Францію та на ССРСР. Т. зв. Мала Антанта: ЧСР, Румунія, Югославія, — старалися відігравати самостійну політику, але це їм не вдалося, теж почали творитися два головні противники: Вісь Берлін - Рим та потім ще й Токіо, а по другій стороні виступала Англія, Франція, Польща та Мала Антанта. Очевидно, що до того бльоку неофіційно інклінувала й Америка.

В Празі, головню на Вацлавськім Наместі (Площі), можна було бачити й читати великі написи-плекати: "Франціє ай Советске Русско — то йсов наше велике споєнцє!"... Советски Сваз — Пржатель Ческословенске Републікі!"... й інші.

А вже при кінці 1937 року було видно, що наростають певні труднощі не так внутрі самої ЧСР, як поза її межами. Німеччина почала виявляти свої домагання до всіх територій, де замешкують німці; щоб їх прилучити до Третього Райху. А ЧСР мала в Судетах велику, бо майже двомільйонову німецьку меншину, яка жила тут добре і в достатках, але під боком її був великий і драпіжний сусід — Гітлер,

який постановив собі згорати всіх німців до "Райху", а тому, щоб німців не переселювати, то постановив їх забрати враз із територією, на якій вони мешкали.

На переломі 1937/38 рр. вже можна було відчутти напругу та до певної міри й нервозність серед чехів у Празі. Все ще йшло нормальним шляхом, наука на високих школах відбувалася нормально. Але на вулиці було чути забагато нарікань, протестів проти Гітлера, виступи в пресі проти Німеччини і її апетитів. Натомість судетські німці видвигнули вимогу повної автономії для себе, покищо ще в рямках ЧСР, але де далі ті вимоги були настирливіші, а це все дратувало чехів. Вони почали сердитись на німців і їх потрохи витискати з Праги з публічних місць, тощо. Наростала нова проблема, якої досі чехи не добачували. Грозило поділом.

ЛИШ БОРОТИСЬ — ЗНАЧИТЬ ЖИТЬ!..

Так можна б було назвати ті передвоєнні часи, які підсувалися до нас, творили нові надії й закріплювали віру в краще майбутнє нашої нації, бо все те що ми бачили й що чули в роках на переломі 1937/38 — давало справді нові надії, поширювало нові горизонти, які відкривались перед нами на всю широчінь.

З однієї сторони розмах і політичний "ангріф" Німеччини й Італії, головню її блискуча в тому часі перемога й успіх в Африці; бо Абіссинія і Лівія збільшили той "Пассо Романо" і Італія стала сама для себе знову імперією. Німеччина ж своїми вимогами і показовою мілітарною силою наносила в одних надії на краще, в других страх перед тим майбутнім, яке було для них захмарене загрозою німецького мілітаризму — все те було таке карколомне, що справді було чим перениматися і дивитися в майбутнє повними, відкритими очима.

Мене особисто найбільше турбували мої студії. Мені треба було їх закінчити й для цієї цілі я вже вибрав собі тему для дисертаційної праці, п. н. "Уніє в Городле а єї позаді" (Городельська Унія і її причини). На цю тему і для цієї цілі я почав вибирувати всякі матеріяли, що відносилися до тієї доби (1413 р.), щоб мати все опрацьоване й предложити ту тему в найкращій обробці університетським властям. Коли б обставини були дозволили, я мав би був добру нагоду вже в наступному 1939 році оборонити цю працю та одержати докторат, але так не сталося. До 1939 року доля мною так покермувала, що я вже був поза Прагою. Та про те дальше. Щойно в 1947 році завершив свої студії докторатом у Франкфурті н/М, оборонивши знаменито опрацьовану, хоч трошки змінету, ту саму тему, а це: "Шлях до Городельської Унії в світлі польсько-литовсько-українських противорічностей". Та про те пізніше, на іншому місці.

Вже на весні 1938 року Німеччина так захитала європейською рівновагою, що без труднощів анексувала Австрію, а ще перед тим перевела сильну атаку на Чехо-Словачину, за нібито переслідування німецької меншини в Судетах. Це фактично не відповідало правді, бо чехи німців у Судетах ніколи не переслідували, але мусіли вдержувати в країні лад і порядок та не дозволяти німакам творити державу в державі, як це вони хотіли.

"Аншлюс" Австрії з Німеччиною посилив німецькі впливи так далеко, що вже почала говорити вся Европа, а за нею й Америка, про непогамовані апетити Гітлера й про потребу певного стриму. Але хто мав стримати Гітлера? Франція, Англія, Америка не

були настільки переконані про потребу стримування Німеччини. Франція думала, що її лінія Мажино є така сильна, що Німеччина її не перекрочить; Англія була ніби безпечна за каналом Ля Манш. Вони лише поохкували та погоджувалися з тим, що Австрія — теж німецька земля і німецьке населення, яке повинно належати Німеччині, якщо австрійці того хочуть:

Гітлер виразно висунув домагання, щоб Чехо-Словаччина віддала Судетен Гав для Третього Райху, — тоді вже й Англія та Франція почали метушитися, бо Чехо-Словаччина, як союзник Франції та Англії, звернулась до тих обох держав за поміччю і асистюю. Замість “асисти”, Англія та Франція підготували ґрунт для погодження, для “епізменту”, з Гітлером. Все те мало досягнутися коштом малої демократичної і таки волелюбної Чехо-Словаччини. І сталося. Після “Аншлюсу” Німеччини з Австрією в березні 1938 року, Гітлер так напружував ситуацію до білого, що остаточно зїхалися до Мюнхену прем'єр-міністри Франції Даладіє та Англії Чемберлен і враз з Гітлером дорадилися до того, що рішили віддати Судети Німеччині.

Тож вже весь 1938 рік, від весни почавши, був для Чехо-Словаччини дуже напруженим і непевним роком, який приніс багато несподіванок, в результаті чого ЧСР мусіла віддати Німеччині поважну частину своєї північної території — Судети. Але це був лише початок кінця ЧСР.

Не зважаючи на те, що Німеччина, зайнявши Австрію, оточила Чехію також з заходу та з півдня, населення Праги було поденервоване не так тією подією, як радше настирливими вимогами Гітлера зайняти Судети. Всеодно чехи були бадьорі, а одночасно злобні на кожного німця, на кожного, хто був в дійсності чи з виду прихильником Третього Райху

— і таких осіб почали переслідувати. Заслужено, чи не заслужено, під категорію герmanoфілів підпали також українці, головню емігранти, що перебували на території ЧСР.

ОСТАННІЙ З'ЇЗД УКР. ГРОМАДИ В ПРАЗІ

Місяць травень для українців — місяць неповоджень і важких ударів. Саме при кінці травня, мабуть, 23 або 24 травня 1938 р., почав відбуватися З'їзд членів Української Громади в ЧСР. Була субота, ранок, година 10, як у великій залі на Карловій вулиці, недалеко від Карлового мосту, зібралися сотні представників Відділів Української Громади в ЧСР, щоб відбутн свій черговий Великий З'їзд, на якому звичайно був перегляд проробленої праці, а також вибір нової управи У.Г. За президіяльним столом засіли: інж. Юрій Коллард, голова Відділу в Брні, як президент, д-р Букоемський, голова Відділу У.Г. в Усті над Лабою та ще одна особа й я, як секретар.

Ми всі ждали ще лише на д-ра Миколу Галагана, що мав прийти, але ще не прийшов, лише потелефонував що зараз таки буде, щоб ждати на його прихід. Ждали недовго. Д-р Галаган прийшов, і вже з першого погляду на нього ми пізнали, що щось трапилось, бо він був блідий та так напружений, що здавалось, ось-ось впаде на долівку й навіть до столу не дійде. Дехто вже підносився з крісла, щоб у випадку слабости, дати поміч.

— Достойні Пані й Панове! Дорогі члени Української Громади в ЧСР... Ми одержали вістку, щойно принесли нам телеграму... Її зміст... — і д-р Галаган замовк, похилився на стіл напів живий. Подали йому негайно склянку з водою. Він почав далі поволі, слабим, ледви чутним голосом продовжати:

— наш вождь, наш полковник, наш провідник не живе... Його вбила московська бомба у... Роттердамі...

На залі зчинився рух, плач і, здавалося, ми остались сиротами... Слово забрав інж. Коллард. Він попрохав присутніх віддати 3-хвилинною мовчанкою шану Великому Провідникові Українського Націоналізму, що, як воїн упав на стійці, віддав життя на те, щоб жила Україна! Всі присутні зі сльозами на очах відспівали "Ще не вмерла Україна!.."

Наради продовжувано.

Журба, сміток і якась тривога опанувала мою душу. Я вже не пам'ятав, що записував у тому протоколі, бо мій дух ширяв десь в Україні, то в Роттердамі... Питання: Як? Чому? Хто? А де ж охорона?.. То неможливе!.. То ще щось не так. Можливо!.. То ще щось не так. Можливо, прийде інша телеграма. Вона сповістить, що вождь лише поранений... що він живе, що він житиме... але в наших серцях!..

Наради відбувались з таким самим порядком, лише так якби прискіпшеним темпом. Вибрано нову Головну Управу. Головою переобрано д-ра М. Галагана. На секретаря вибрано ще раз мене. Я тим ні не радів, ні не відказувався. Всеодно працюватиму, с'як чи так...

Після перевибору, вся наша громадська братія роз'їжджалася домів з похиленими головами. Наче з похорону. Сумні вісті повезли вони до своїх друзів, членів УГ на місцях їхнього поселення.

ПЕРШИЙ АРЕШТ

Ще не проминуло й двох місяців від часу вибору нової Управи для УГ, як одного гарного дня, прийшла чеська таємна поліція до канцелярії УГ, й, заставши мене на місці, бо це було перет вечором, — попросили мене піти з ними. Я пішов і вже те-

реночував у чеській в'язниці у Празі, перший раз!
В'язниця чиста. Дали мені ліжко й подушку, крісло та стіл, папір і олівець. Можу сидіти й писати.

Так проминуло мені три дні. Четвертого дня по'явився на поліційному комісаріяті д-р М. Галаган, і на його інтервенцію, чи краще на інтервенцію міністра рільництва, що був особистим приятелем д-ра М. Галагана, — мене звільнено. Але це не давало мені ніяк певності, що мене знову не заарештують. У виді того, я зрікся секретарства в Укр. Громаді, щоб не обтяжувати своєю особою самої установи.

Наступні тижні проминали без змін.

Навіть після того, я ще пару разів заходив до канцелярії УГ, й помагав редагувати Збірник У. Г. в ЧСР, якому надали ми назву "МЕЧЕМ, ПЕРОМ І МОЛОТОМ". Ця назва — це вислід журі, яке мало вибрати назву. Якраз вибрали мою назву й цей збірник появився таки під тією назвою: "МЕЧЕМ, ПЕРОМ І МОЛОТОМ". Це найкраще відтворювало склад членства в УГ. Це бо були майже на сто відсотків вояки; були також між ними письменники й поети та журналісти. Були і робітники, які з воїнів, стали чеськими вуглекопами, тощо, але всі були ідейними членами — патріотами своєї поневоленої Батьківщини — України.

Після мого першого арешту в Празі, я майже не появлявся до свого помешкання п. Рибак в Ржевниціях, а переночував раз тут, раз там — у своїх приятелів. До свого помешкання появлявся рідко, раз на тиждень, і завжди вислуховував "леані" мого господаря Рибак в шану ген. Франка і його успіхів у Іспанії; уболівав п. Рибак далі за генералом Моля, що загинув у катастрофі літака в Іспанії; а також

наслуховувався я про те, що през. Бенеш, “то є блбец”, та, що Гітлер — “того všехно пжевраті възгуру ногама!”. Такі були погляди того чеха, але я мовчав, бо не хотів у сучасному часі встрявати в таку розмову. Він, як чех, міг плести, що хотів, але я, як чужинець, не смів щось такого повторити, бо був би опинився за ґратами відразу. Тож з тих причин я оминав не лише розмову з п. Рибакoм, але й своє помешкання.

Найчастіше я перебував таки в Празі, де ще ходив на виклади, вчився та брав участь у всяких сходах, зборах, зустрічах, тощо.

Однієї суботи перед полуднем вийшов я на Вацлавське Наместі, щоб пройтися та послухати тих виступів, розмов, і всяких “заяв” чеської вулиці. Тут бо часто у суботу та в неділю відбувалися багатолюдні зборища маси людей — прохожих, і завжди хтось з тієї товпи виступав з промовою з-під пам’ятника Вацлава, і говорив, кричав, докоряв, погрожував Гітлерові й його зграї, а голосники те все розносили й прохожі слухали. Таким же слухачем також бував я. І от чехи побачили, що я маю штани-помпки та білі панчохи на ногах..., які носили, звичайно німці з Судетів. Я про те знав, чи не знав, але й на думку мені не впадало, щоб білі панчохи стали причиною виступу проти мене чеської вулиці. Так і сталося. Група прохожих побачивши мої білі панчохи, — почали викрикувати:

— “Відіш-го? Уж го маш!... Зде, зде... Тен-то герман, тенто гловпец... тен-то гітлеровец...”. А інші кричали: “бій-го!” і товпа кинулась на мене з кулаками. Коли б не мої молоді ноги та сила, я був би там пропав, як собака на ярмарку. Товпа була б мене змасакувала на смерть. Та я, — вноги! Що-

сили вдолину, ген поміж вулиць, в боки, і далі таким сильним і швидким чвалом побіг я, що остаточно трохи відірвався від товпи, і зорієнтувавшись, що мушу десь “щезнути”, я вскочив через відкрите вікно до однієї кам'яниці, де якраз містилася “Просвіта”, яку провадив інж. Красоніс. Те місце я знав, і якраз тут я скрився. Але лише спустив свої штани-помпки вдолину, щоб накрити білі панчохи, скинув з себе геть білий плащик-треноч, і вибіг другими дверми, заднім виходом, і далі вийшов на бічну вулицю і спокійно пішов долів у напрямі канцелярії У. Громади, до якої був ще спорий шмат шляху, нім я там дібрався.

Не говорив я нікому, ані слова, щоб не поставити себе в місце “героя”, бо навіщо я брав на себе білі панчохи? ... Та справа вийшла на яв, бо дехто був у тому часі в “Просвіті” та знав про мою втечу... і зміну “фізіономії”, бо бачив мене, як закривав свої білі панчохи штанами. А при тім я і висказав причину мого влету крізь вікно до того приміщення.

Все закінчилось — миром. А я випробував свої здібності, і ствердив, що вмію дуже швидко втікати...

Мабуть перший раз у моєму житті, я відчув, що маю серце, а воно дуже товчеться тоді, як людина втікає перед своїми переслідувачами.

Не проминуло й місяця від першого мого арешту, як одного разу у п'ятницю, як я щойно приїхав з Праги до Ржевниць, і ввійшов у свою кімнату, — прийшло до мене двох таємних поліцистів та забрали мене таки без вечері й завезли до Праги й примістили в поліційній в'язниці. Точно посадили мене в одиночку, де я вже тому місяць просидів пару днів. Правда, — дали мені добру вечерю, і сказали ждати завтрішнього дня; а все буде в'ясане, чому мене арештовано...

Про мій арешт знову якимось то повідомлено д-ра М. Галагана, й він відразу почав клопотати про моє звільнення. Але тим разом мене так скоро не випустили. Провели протокол та наступного дня, вже після протоколу, заявили мені, що вони знають, що я не маю дозволення на постійний побут... А цей побут, що я мав, то був тимчасовий, і тепер, згляду на те, що я не старався про постійний дозвіл на побут у ЧСР, є рішення міністерства внутрішніх справ мене відставити там, звідкіля я прийшов...

Такий зворот моєї справи нагнав мені трохи "леду" поза шкіру, але я вірив сильно, що д-р М. Галаган мене й тим разом якимось то визволить з тієї в'язниці.

Проминув тиждень, і мене ніхто не визволяв. Я сидів, та що другий день знову й знову ходив на переслухання. Справа виглядала, що мені не мають що закидувати, але й не можуть, чи не хочуть мене держати в ЧСР. Мабуть і тут були на мене нові доноси, або поділяли ті, що вже були два роки тому, й тепер тяжать на мені якісь "гріхи", яких я й сам не знаю.

На другий тиждень, як вже просидів 11 днів, мене знову звільнено, й відразу забрав мене д-р М. Галаган до себе до хати. Ми говорили про всякі справи й "вгадували", що це є за причина мого повного арешту? Д-р М. Галаган був переконаний, що тут хтось ззовні вмішався у мою справу і доніс щось про мою "неблагонадійність", і тому чеська поліція мусить щось робити. А, може, поліція хоче мене позбутись тепер з ЧСР зовсім тому, бо, як відомо, насувають на ЧСР чорні хмари. Гітлер далі вимагає віддати Німеччині "Судетен-Гав", а чехи хочуть мати менше в себе осіб, які не мають нормального дозволу на побут.

Після того, ми розійшлися, з тим, що я мушу бути дуже обережний, бо не відомо, що буде дальше зі мною. Мабуть будуть нові арешти, бо йому хтось там "на горі" мав сказати, що було б найкраще для мене, коли б я міг десь шезнути з ЧСР...

Життя знову поплило нормально. Я вже й забував про арешти й далі приготовлявся до кінцевих іспитів, які незабаром з успіхом видержав, і почав працювати над своєю дисертаційною темою "Уніе в Городле а єї позаді!"

Міжнародня політика була дуже активна; все оберталось довкола постійних вимог Гітлера до ЧСР та Судетів.

В країні наростало знову якесь оживлене напруження. Хоч на деякий час все було притихло, і навіть чеська преса в Празі перестала була атакувати Німеччину, — але той час спокою проминув, і знову почались гострі виступи чеської преси в Празі проти Гітлера. Такі щоденники, як "А-Зет", що вважалася бруковою пресою, мали статті такі ворожі проти Німеччини, що видавалося, що самі чехи хотять виповісти війну Німеччині. Дещо поміркованіше писали, щоденник "Лідове Лісти", які входили в поважну столичну пресу. Але й та газета почала згодом виступати проти німецької нахабности.

Все насторожувало кожного з нас. Бували випадки; коли чеська поліція робила провірки поміж іншими українцями, але покищо, нікого ще не арештували; лише я був виїмок.

Дуже цікавий випадок стався, в міжчасі, з одним студентом українцем Іваном Семегеном, що також постійно мешкав у Рженицях, але на студії доїжджав до Праги, як і багато інших українських студентів.

Однієї суботи зайшов п. Семен до відкритого ресторану, що був на вулиці Слованска Тржіда та на розі Карлового Наместі. Цей відкритий ресторан був найстаршим місцем у Празі, де понад тисячу років тому варили пиво. Пиво було т. зв. не експортоване; значить треба було там купити і там же випити. Те чорне пиво “У Гулаку”, як називалась та пивоварня; мала лише чорне солодкаве пиво. Воно мало ту властивість, що коли людина випила пару “гальб” того пива, то вже бувала п’яна, й треба було там на тім місці посидіти з пів години, й можна було спокійно виходити на вулицю, як твереза людина. Коли ж хтось знехтував те правило, і пробував вставити відразу після випивки, то міг дуже легко опинитися навіть під лавкою, бо те пиво “кидало” людину на діл...

В часі того напруження між чехами була звичка заходити частіше до каварень, чи ресторанів і їсти та пити, бо... може бути війна, і все пропаде... Тож і “У Гулаку” бувало більше людей, як нормально; всі пили, політикували й були “дуже мудрі”; а понадто чехи дуже щирі, головно при ливі, люблять частувати кожного знайомого, чи й не знайомого, — словом, кожного, що встриє з ними в розмову.

Іван Семен, розмовляв по чеськи дуже гарно, й любив лише людей мирних, шляхотних, а не крикунів, бо й сам він був людиною дуже спокійною й інтелігентною. Але серед такого товариства, де майже, що другий був “вождем” і бив Гітлера, — щось там п. Семен вимовив, якесь слово що не відповідало бажанням чеських балакунів.

— Ми того то головще, того то Гітлера, того то капрала ігнєд утопіме! — кричали п’яні чехи, а І. Семен, також по п’яному, — викрикнув “на таковов політику я се ви...ру!”...

І того було досить...

— Маш го! — кричали чехи. — Хвитай гітлеровца... Ігнед!... Сем го!..." і вся та братія почала наперед кидати пляшками в сторону бідного Семенена, а він почав віддавати, і викидував всякі пляшки, які лише були під руками. Але чехів було більше, і вони рушилися до нього. Все падало й переверталось, бо пиво робило своє. Іван також падав, але трохи опам'ятався і вибіг на вулицю. Товпа — за ним. Трамваї поставали. Товпа затарасувала широку Слов'янські Тржіду, а Іван тимчасом тікав що сили далі, й так вибіг на Міст Лерії. Та далі не було куди тікати, бо товпа, одні доганяли за ним, а інша група надбігала з другого боку мосту й ловили І. Семенена в кліщі. Рад-не-рад п. Семенен видрапався на поруччя мосту та — бавх — і полетів з пару десятків метрів в долину, й бовтнув на саму середину річки Влтави. За хвилину вплив на поверхню води, й почав борикатися, бо був же зодягнений, а вода несла його тимчасом по трохи в долину течії... Це залярмувало поліцію, пожежну сторожу та рідкову охорону, і всі вони кинулись рятувати потопаючого... І врятували... Витягнули п. І. Семенена, чапів живого, всадили до поліційного амбулянсу й відвезли у свояси.

Цей випадок набрав першорядного розголосу, й п. І. Семенен став героєм дня. Вся чеська пражська щоденна преса, а вже найбільше сенсаційно все те описував щоденник "А-Зет", так, що мабуть Прага давно не переживала такої сенсації й широких коментарів не читала, як про ту подію з українським студентом Іваном Семененом (родом, мабуть, із Стрийщини), та п'яними чеськими "політиками"...

Слава про І. Семенена довго лунала поміж українцями. А я про неї чув різні версії навіть тоді, як вже перебував наступного року в Хусті, в Карпатській Україні.

ЖИТТЯ НА ВОЛОСКУ...

Світова політика набирала на гостроті, й вже було видно, що миру не буде. Німеччина настирливо вимагала забору Судетів, а також були голоси про переговори між Німеччиною та Польщею. Міністер закордонних справ Бек, їздив до Берліну, й навіть говорили певний час про якесь домовлення та відпруження, але не довго. За пару тижнів після того, преса знову була переповнена вимогами Гітлера як щодо ЧСР так і щодо польського "коридору", якого німці домагалися, щоб, мовляв, отримати Східню Прусію з Німеччиною.

Чехи в Празі відчували той натиск дуже, а дуже, й все те відбивалося на побуті емігрантів-чужинців. Чехи вперше почали говорити про чужинців, які можуть бути некорисні в час тієї напруги нервів.

Не диво, що мене арештовано знову. Просидів тиждень, — випустили, а наступного тижня знову арештували. Д-р М. Галаган, наче батько завжди мене випрошував, але це не тривало довго. Одні випустили, а другі знову арештували. Так це мене вимучило, що вже й д-р М. Галаган сказав мені, що

годі нам більше так борикатися. Поліція вимагає, щоб я десь “змізв”, тобто щез геть з ЧСР, бо не маю побуту, а тепер дозволення ніяк мені не дадуть, бо поліція вже знає, що мене суд у Воловім ще в 1934 році видалив геть з ЧСР, і не дав мені права побуту. Це рішення важне, і я мушу “щезнути”!

Не було ради. Я приготувався до переходу кордону в сторону Німеччини, бо інакшого місця годі було знайти. Німці були з трьох сторін, а далі — Польща, Румунія та Мадярщина.

Придбавши, за відомом д-ра Галагана всякі адреси, потрібні мені в Берліні й інших місцевостях, я вибрався в дорогу...

У БЕРЛІНІ ...

Д виїхав поїздом до Мосту, а далі промишляв трохи автом, трохи пішки, аж дібрався до кордону. Тут високі гори Судети й в додатку густо заселені німцями, які майже поголовно зайняті вишліфовуванням чеського скла. Я мав нагоду приглянутися тій роботі, бо довго розмовляв з тими майстрами, поки не дізнався, як далеко кордон та як найкраще там дістатися?...

Варстат шліфования скла виглядає досить простий: вода стікає з гір; її впускають рівчаком так делікатно, що впустивши при кінці в рурку, спрavadжують ту рурку з текучою потрошки водою до місця, де є точило, яке порушують ногами, і на те точило постійно спливає вода, під час, коли майстер прикладає там скло й точить так, щоб вода впадала точно на місце дотику скла до каменя. З такої простої, здається роботи, виходить дуже дороге вишліфоване скло, яке мало велику ціну в цілому світі! Чеські шліфовані канделябри мали ціну по дві й п'ять тисяч доларів вже тоді!

Я щасливо, в ночі, перепопз кордон і опинився по стороні Німеччини. Нічку доспав у кущах, а вранці шукав якогось шляху, щоб ним іти далше. Я знав, що я вибрався у напрямі Дрездена, але не знав я, чи добре прямую, бо в горах всюди стежки однакові, й не знати, котра куди провадить.

Натрапив я на залізничний шлях, і почав попри той шлях посуватися далі в глиб Німеччини. Ніхто мене не зупиняв, хоч з стрічався вже з деякими німцями. Принагідно я запитав, де тут є “Бангоф”, — і одержав точну інформацію, сів на поїзд та спинився аж в Ляйпцігу. Далі попрямував я просто до Берліну й ще тієї самої днини ходив по вулицях великого, чистенького міста; їздив “У-баном” — тобто підземкою перший раз у свосму житті, бо ходило мені про те, щоб дістатися на вулицю Мекленбургішештрассе, 73, де містилася Українська Інформаційна Служба, секретарем якої був Володимир Стахів; а головою УНО полковник Т. Омельченко, а також був там чинний ще інж. Ю. Артюшенко, як заступник голови Українського Національного Об'єднання.

Це були ще теплі дні осені 1938 року. Я переночував одну нічку таки в канцелярії тієї Пресової Служби, на канапі. Сам Володимир Стахів вже знав про евентуальний мій прихід, і сказав, що завтра вони постараяться якось мене оформити. Та, що треба буде таки зголоситись на поліції. З тим ми розійшлися.

Вранці прийшов знову В. Стахів і мабуть інж. Ю. Артюшенко, з яким я заізнався й ми розмовляли про події в світі, про побут українців у Празі, про напруження, про можливості й неможливості тут мені осістися... Все те набирало якоїсь банальної балаканини, до якої я був ще тоді мало призвичашений. Я вважав, що всі націоналісти мусять бути

рiшучі й с'як, або так, — допомогти, або не допомогти; — можна, або не можна, а не так якось крутити, що це все таке є...

Наслухавшись тих "жалiв", я рiшив трохи пройтися по мiстi. Вийшов на вулицю, сiв до пiдземки й поїхав на Принц Павел, штрассе. Тут висiв і прохджувався трохи по широкій вулиці, зайшов аж на якусь велику площу, де було повно великих написiв-п'якатiв: "Айн Фольк, Айн Райх, Айн Фюрер; — Гайль!..." і т. п.

Сiвши на лавчину, я мрiяв свої нескiнчені мрiї... й надiявся на вiйну, бо вона мене "спасе", думав я тодi. Серед тих розважань, до мене наблизилась ще молода людина, присiла й почалась розмова.

Лише доля може так запiзнати двох бездомних людей. Виявилось, що мiй розмовець, це секретар Генляйна, шефа партiї судетських нiмцiв; вiн щойно сьогоднi перейшов кордон і ось тут опинився. Почувши, що я той кордон перейшов лише вчора, — вiн спочатку не вiрив. Але ми перейшли на чеську мову, я показав йому "Індекс Лекцiонум" з Карлового унiверситету в Празi, — мiй судетець повiрив, обняв мене, як свого "камерада" та з тиєї радості почав мені фундувати вечерю, бо це було вже над вечiр. Ми пішли, пiднесені на дусi, розмовляючи про наше свiтле майбутнє, — до однієї молочарні-ресторану, й попоїли смачно, та ще попросили молока квасного зі сметаною, заплатили, вийшли й даліше вели розмову про те, що вiн мені може, й щоб я держався його, і завжди подавав йому вiстку про себе там, де буду... Згода!

Посiдали на лавку, трохи вiдпочили, порозмовляли, і я вибирався до пiдземки, щоб заїхати на Мекленбургiшештрассе 73 ще за видна.

Саме, як ми проходили разом, до нас наблизився

німецький поліцист і почав питати, чи ми німці?

— “Я воґль”! — відповів секретар Генляйна.

Я мовчав. Поліцист тоді почав дуже спокійно звертати нам увагу, якщо ми німці, то чому ми заходили до жидівської молочарні? . . .

Я сказав, що я не знав чи то жидівська, бо не придивлявся їй. І вже було б все гаразд. Ми були б пішли даліше, але мій колеґа, якось неfortunно шарпнувся, що він може йти там де хоче; він німець і т. д. Того вистачало. Поліцист поставив руку на плече мого приятеля, і сказав: “Ін дер Наме дер Дойчен Райхс Зі зінд ферґафтет!” Але мій друзяка шарпнув своє плече - рамено в бік, і в тій хвилині поліцист наложив йому кайдани на руки ще скоріше, як оце пишу ці рядки.

Мені кайданів не закладав, але казав йти з ним. І ми разом пішли, а далі приїхало авто і нас завезло просто до в'язниці при Александерпляц, де міститься поліційний осередок Берліну.

Так мене завів той німак просто до в'язниці. Відбувся суд і ми оба одержали відповідну кару за перехід кордону. Німак одержав пів року, а я п'ять тижнів.

Вся ця процедура тривала два тижні. Ми сиділи, як мухи, гуділи між собою на всіх “язиках”. Тут запізнався я з чеським комуністом, Прохазкою; що скреготав зубами на всіх німців, а на мене також, бо вважав мене теж неприятелем. Також пару арабів з Альжіру, попали були тут невідомо чому й ждали на рішення суду.

За тих два тижні, нім відбулась судова розправа над нами, я писав поему “ВІН”. Це була поема на пошану нашого Провідника полк. Євгена Коновальця, що впав на стійці за волю України, в Ротердамі, розірваний пекольною бомбою, якогось московського агента — Валюха.

Цю жахливу смерть нашого Провідника, я переживав дуже боляче. Писав я і плакав над кожним рядком. Чех-комуніст питав мене, що я таке пишу й плачу? — Я відповідав, що пишу листи до моїх рідних, бо я тут нікого не маю. Тим я себе трохи охоронив перед тим напастливим чехом-комуністом. Поема за два тижні була готова. Мала 17 сторінок густого рукопису, який я зберігав під серцем, але не зберіг.

Після засуду, нас повезли критими автами до в'язниці, яка містилася вже дещо за Берліном у великих бльоках, які представляли собою наче окреме місто тюрем.

Посадили мене в одиночку. Опісля додали ще одного німака, засудженого на рік ув'язнення за те, що показував прилюдно свій член дівчатам на вулиці. Такі збоченці бували і в Берліні, але їх німці, за новими законами про "Рассе шанде" — гостро переслідували й карали.

Вже наступного дня мені сторож запропонував, якщо хочу, — піти до праці "папір пфальцен" — складати папір, і тим зароблю собі пару марок. Я радо погодився. Ходив щодня складати папір. Час проминув. Мене тут у в'язниці відвідував інж. Юрій Артюшенко. Питав, чи не потребую грошей, але я нічого не потребував. Подякував за відвідини, і далі ще працював, складаючи м'який папір у четверо, й так дні проминали, до часу звільнення.

Вийшовши на волю, я відразу познайомився з українськими студентами що тут були зорганізовані в Студ. Громаді, й мали свою домівку на Принцштрассе, де я заходив і на їхнє прохання дав їм дві доповіді — одну на тему: "Положення української еміграції в ЧСР", а другу на тему: "Перспективи українського питання на тлі міжнародних подій".

Гетьман Всієї України Павло Скоропадський

Оба мої реферати викликали живе заінтересування. Коли я в першому рефераті, про українську еміграцію в ЧСР, згадав про ті всі перипетії, які там існували й існують — вив'язалась жива дискусія. Деякі знали, а більшість студентів взагалі мало орієнтувалася в житті і творчості української політичної еміграції. Тому управа студ. Т-ва просила мене дати їм ще одну доповідь про майбутнє укр. питання. Пропозицію я прийняв і за два дні дав їм другий, наскрізь політичний реферат. Очевидно, що в дискусії порушувано питання відносин ОУН до Гетьманського Руху, бо більшість тутешніх студентів — були прихильниками гетьманського руху, а в додатку, то була й гетьманська домівка, де приміщувалась та Студ. Громада. На стіні був великий портрет Є. Коновальця, покритий зрогу чорною перев'язкою. Також були портрети гетьманів і Гетьмана Павла Скоропадського, що перебував у Берліні й опікувався українським студентством. Так я був тоді поінформований.

Зрозуміло, не міг я хвалити багато гетьмана Павла Скоропадського, але й не міг виступати проти нього. Тож зайняв я посередньо-прихильне становище та висловлював великий жаль по такій дошкульній втраті, яку зазнала українська нація, а це по втраті того, портрет якого — говорив я, — ви вдкорували чорною перев'язкою. Це доказ, що ви всі, як сини й дочки великого українського народу, відчуваєте ту втрату, по ній болієте, бо всі ми втратили великого Сина України, Вождя ОУН! — кінчав я свою доповідь. Цим здобув я собі прихильність та пошану у присутніх, яку мені виказували всі, що там були.

Але вже після того, як я прийшов до канцелярії Укр. Прес-Бюра на нічліг, бо там я мав ще переночувати дві ночі, мені почали панове присутні, між ними й В. Стахів, дорікати, що, мовляв, я повинен

був запитатися їх, тут у Бюрі, чи мені приймати запрошення на реферат, чи ні, а вони були б мене поінформували... Очевидно, що ці "поучення" мені зовсім не припали до серця. Я сказав виразно п. В. Стахову, що я говорив реферат від себе особисто, а не від Прес-Бюра і я не при звичаєний носити колодку на устах... Це вже аж ніяк не подобалося присутнім. Всі мовчали. Порозходилися, а я поживився і заснув мов по купелі.

Вранці я встав, оставив свій єдиний плащ — гранатовий тренчок, і пішов на умовлене місце-зустріч з одними людьми. Нім я там зайшов, надіхало поліційне авто, стало напереді; з нього вискочило двох поліцистів, запитали мене, чи це я є така то особа, й заехали мене в авто та відвезли прямо знову на Александерплац до поліційної станиці. Тут почали переслухувати. Питали: що я говорив на своїх рефератах? Де я лючю? Хто мені дає удержання? Я все відповів, що міг, і на тім крапка: Мене випустили на волю того самого дня, з порадою, щоб я сам добровільно виїхав десь із Німеччини. Якщо не можу сам виїхати, то вони мені допоможуть. Щоб дати їм знати до тижня часу... Та ще порадили, що можу переночувати пару днів-ночей в "Обдахльозенгайм", вказуючи, де є той дим-нічлігарня.

Опинившись в тім домі "Обдахльозенгайм", я переночував, відпочив і ждав сам не знати чого. В міжчасі до мене навідався Скоропис-Йолтхувський, що був провідником Гетьманців у Берліні. Він запропонував мені поміч і відповідну суму грошей на прожиття. Одначе й тепер я подякував і відмовив йому чемно, але виразно, що я не гетьманець, і не можу приймати помочі. Він відповів мені, що поміч дає мені не як гетьманцеві, але як українцеві, бо знає, що я є в потребі... В великій потребі — повторив п. Скоропис-Йолтхувський. Та я ще раз щиро подякував, а наступного дня ждав на поліцію, щоб мені помогла видістатися геть із "Третього Райху".

Я ВИБРАВ ПОДОРОЖ ДО ЮГОСЛАВІЇ...

Я сам зголосився на поліцію, що тут не можу оставатися, бо не маю в Берліні нікого, хто дав би мені удержання. Очевидно, що я пішов на Мекленбургішештрассе 73, щоб забрати свого плаща та попрощатися і подякувати за ту коротку гостиню...

Попрощатися, я попросився, але плаща свого не знайшов. Сказав мені п. В. Стахів, що плащ був, але хто його забрав, він не знає. Тож я вибрався без плаща в далеку дорогу, якою мене провадили німецькі поліцисти, бо я сам не порушувався ані кроку; завжди мав з собою поліційну асисту, яка мала мене відпровадити аж за кордони Німеччини, того "Третього Райху", що збирав свої землі та приготовляв світові ще одну несподіванку — світову війну.

Перша наша зупинка була таки зараз за Берліном, у Потсдамі. Але тут настала лише виміна мого конвоїра. Прийшов новий поліцист, років, можливо, 45, і ми всіли на поїзд та відїхали до Ляйпціга. Тут я мав можливість добре оглянути великанську станцію, бо це найбільша залізнична станція у світі. Рейки й рейки, щось нарахував я 72 пари, і ще не всі — така велика та станція. Тут мене поліцай запровадив до місцевої в'язниці, де я переночував. Мав вечерю, а опісля сніданок в'язничний, бо я, хоч ніби не був ув'язнений, але й на волі не був. Мусів ночувати у тюрмах усіх місцевостей, куди мене провадили. А ми прямували поїздами у напрямі бувшої Австрії, що тепер уже ділила долю одного "Райху"

З Ляйпцігу доїхали до Байройту. Тут трохи відпочивав наш поїзд і за годину знову рушив далі, та задержався у місті Нюрнберг — столиці гітлерівського руху. Тут повно прапорів, написів, кличів, все “гайль Гітлер!” і більш нічого цікавого не бачив; знову ми стояли і я мав можливість дві години ходити по місті кудюю хочу, а на годину 8-му вечора прийти до місцевої в'язниці на нічліг. Так я зробив. Побачив ще велику й гарно вдекоровану залю Націонал Соціалістичної Партії, прикрашеної в сотні “гакенкройців” та портретів Гітлера з написами “Гайль Гітлер!”, “Айн Фольк, Айн Райх, Айн Фюрер!” Місто виглядає старе, але дуже чисте. Тут знову переночував я наступну нічку, другу з черги за нашої подорожі. Наступного дня ми приїхали до Мюнхену і тут, чомусь, остали на станції, ждали на когось, чи на щось, досить довго, аж настав вечір, і мене поліцай відпровадив до в'язниці, показуючи ту камеру, де колись сидів їх теперішній фюрер — Адольф Гітлер. Тож я мав “честь” посидіти собі аж два дні і переспати дві ночі у в'язниці в Мюнхені, де сидів А. Гітлер.

Тут прийшла виміна мого “охоронця”. Прийшов інший поліцист, також у середньому віці. То був якийсь балакун. Він увесь час, коли ми вже сиділи разом у вагоні, розмовляв зі мною та співчував мені, але таки казав, що то добре що я трохи побачу світа. Незабаром буде війна і я матиму можливість повернутися в рідні сторони, в Україну. Україна буде вільна — казав німак. А я потакував та почав வினитувати, чи він знає щось про Україну й її нарід? Відповів мені, що знає. Трохи читав, а також чув з розповідей “камарадів”, що Україна має гарну, урожайну землю і колгоспи. Але, як там прийдуть німці, то колгоспи знесуть. Буде воля. Україна буде вільна, але у відношенні до Німеччини, то вона буде “о́не Гренцен”!

— Як то? — питав я. — Та ж Україна мусить мати свої кордони, як буде вільною державою.

— Так, Україна буде вільна держава, але буде без кордонів у відношенні до Німеччини — твердив даліше мій конвоїр. А я вже нічого не відповідав йому лише питав, коли вже буде та війна?

— Може за місяць, а може за два, але буде напевно! — твердив мені німак.

Це мене одушевляло. Я радів навіть з того, що мандрую геть з тієї Німеччини, що хоче мати вільну Україну "оне гренцен", бо, як буду поза її кордонами, то матиму більше вільного руху у своїй чинності.

Нащ поїзд виїхав з Мюнхену дуже вранці і зупинився аж у Зальцбургу. Тут ми знову ждали, не відомо на кого і таки переночували у в'язниці. А наступного ранку виїхали поїздом до Леобену, а потім аж до Лінцу й тут знову заночували у в'язниці. Наступного дня прийшов якийсь інший поліцист, старшина, та казав, що ми мусимо вертатись назад, бо ми тут не маємо що робити. Наша маршрута має йти через Клягенфурт до Грацу. От так. Трохи мандруємо, думав я та мовчав, бо й що ж міг я говорити? Ідемо...

У ЮГОСЛАВІЇ

статочно приїхали ми до Грацу. Тут мені дали вечерю і сказали готувитися до переходу кордону до Югославії, у напрямі Марбург, що вже є по стороні Югославії, у Словенії.

Австрійська погранична сторожа показала мені напрям, і я помчав вперед; видрапався, наче кіт, на гору, і шкарпом, трохи пооглядавшись, посувався далі. Опісля положився та відпочивав ждав сходу сонця, бо в ночі добре переходити, але не знаючи ні кордону, ні дальших шляхів-стежок, я мусів ждати ранку, щоб знову не повернутись до Австрії. Я мав напрям іти пішки поки можна, а далі сісти на поїзд та поїхати до Зарєбу, столиці Хорватії.

Настав ранок. Погода сприяла. Недоходя до Марбургу, я вступив до одного словінця і попрохав води напитись. Але господар, замість води, запровадив мене до пивниці, показав на великі бочки вина, і сказав: "пий вино, а не воду!" Я послухав. Напився і відразу забажав спати, та й положився у його саді й заснув сном праведника. Пробувся, було полудне. Подякував доброму господареві за вино, і дальше пустився в дорогу пішки. По дорозі стрінув я одного якогось подорожнього "москаля". Він спочатку не знав хто я є. Я розмовляв з ним по-німецьки, але він тієї мови добре не розумів. Для мене це було добре. Він мені "висповідався" та роз

повів, що він також жде війни та повороту на "родіну", бо вже довго, від 1920 р., перебуває тут у Югославії як емігрант та жде, коли його "Расея" покличе. Не щадив він епітетів і інвектив у сторону українського народу й України. Й це мене пришевелило розкрити своє обличчя. Я йому заявив, що я українець. І його, московського хама, тут повішу на сливці за те, що він так ненавидить і ображає Україну й українців!.. Москаль таки добре настрашився — я молодий і сильніший від нього напевно. А в додатку він справді так по-хамськи висловлювався про Україну, що заслужив собі на стричок...

Він почав щось бубоніти, що він, от воно "понаймає", даже не так, як я зрозумів... Але я з пересердя відвернув руку і сильно таракхнув москаля по зубах. Він зі страху, чи зі слабости, впав, розпростер руки й ноги, наче неживий. Так притаївся. Та я обернув москаля, взяв за рукав і кажу: "Вставай, падлюко московська, хай повішу тебе!.." Він просився та кричав, що він любить Україну й українців... що він сам українець і т. п. .

Я закінчив ті жарти. І ми далі пішли разом з москалем, чи "українцем". Але він вже дальше говорив зі мною прекрасною українською мовою і твердив, що він таки є українець...

— То ви такий дурень, — кажу, — що справді не жалію того, що дав вам по зубах. Як можна так говорити проти українців і України й одночасно бути українцем?

Він оправдував себе та і соромився, мабуть, бо дальше твердив, що він українець, але думав собі, що я комуніст, бо втікаю з Німеччини, і тому боявся мене та говорив проти України, так як тут усі москалі говорять...

Таж, чи не так, але він напевно не буде більше говорити проти України.

Ми розійшлися в мирі. Я сів на поїзд і поїхав до Загребу, а замість у Загребу, я опинився аж... у Білгороді. По дорозі заснув і прокинувся аж над ранком у Білгороді. Хвала Богу, ніхто мене не будив, ані не ревідував. Тож решту нічки я просидів на великій станції у Білгороді, де було повно якихсь турків. Вони спали, качалися по долівці й голосно між собою лялялись та так проклинали одні одних, що аж мороз поза шкіру заходив!..

— А... твою майку! — кричав один. Таку то твою майку — відповідав другий — але не билися. Поліція була. Та вона спокійно тому всьому приглядалася і не встрявала між тих батярів-крикунів, чи п'яниць, що носили такі високі, неначе обтяті шапки, хоч воно було ще досить тепло.

Діждавшись іншого поїзду, я повернувся та заїхав до Загребу.

Треба було мені знаходитися та напитатися за адресою одного пана, з яким ми мали зв'язок ще з Праги. Не пригадую собі його прізвища. Я запізнав одного студента медицини, О. Коропея, і з ним ходив до молочарні на вино... Тут вино дешевше як молоко!

НА КАРПАТСЬКУ УКРАЇНУ!..

Поладнавши всі справи, що відносились до мого тимчасового побуту в Югославії, я дещо оповідав із свого пережиття, головню в Берліні, де я, крім уже відомих пересправ, мав також різні зустрічі та обговорювання нашої політичної ситуації. Це бо був час, коли після смерти бл. п. полк. Є. Коновальця, Провід Українських Націоналістів ще "шукав" за провідником. Ним став полк. Андрій Мельник. Сталося це якраз уже тоді, коли я побував у дорозі до Югославії, десь у жовтні 1938 рок.

Ще один, або два рази, під час нашої розмови в ресторані в Берліні, де я вперше заїдав німецький "айнтопф" (якусь мішанину м'яса з тістом), ми сгрічалися з місцевими українськими студентами. Між ними були різні погляди на причини виконання атентату на полк. Є. Коновальця. Всі ми шукали тих причин і питалися самі себе: Хто винен? Чому? Хто ж мав стерегти й не достеріг нашого Провідника?.. Багато вже тоді падало нарікань на Барановського. Це тут підкресляю, бо це добре собі пригадую.

460. Козма Подольский.

461. Мировла Язарян.

У Загребі також наші студенти дуже боляче переживали втрату нашого Провідника, й одні вбачали недогляд та запізнення Барановського, як наслідок вбивства.... бо, казали, коли б був враз із полковником і Барановський, то ворог не міг би був пропихати пекельну бомбу за пазуху Провідникові.

Сяк чи так, а такі балачки бували й я не раз їх наслухався, а сам дуже а дуже боляче переживав цю втрату, яка мене чуть не похоронила!..

Я привіз із собою ту поему про полк. Є. Коновляця, яку написав у в'язниці в Берліні та назвав її "ВІН"; — передав цю поему тому панові в Загребі, в домі якого побував, а також вислав одну копію до "Нового Шляху" до Канади. Чи та копія дійшла до Вінніпегу, я не знаю. Старався, за посередництвом д-ра Я. Рудницького, відшукати її у Вінніпегу, але без успіху. Це для мене велетенська шкода і втрата половини мого життя.

Згадаю ще тут, що коли я після того всього в дорозі до Карпатської України, вступив був до Праги і тут зустрівся з О. Ольжичем, поетом і визначним членом у проводі ОУН, та показав йому ту поему "ВІН". Ольжич, прочитавши її, обняв мене обома руками і викликнув: "Це щось великого й оригінального! Чи дали її вже десь, щоб не пропала, до друку?" — питав мене О. Ольжич. Я відповів, що вислав її вже до друку до "Нового Шляху" в Вінніпегу.

Незабаром я виїхав далі в дорогу і на тім крапка. Так сталося, що моя поема про Євгена Коновальця п. н. "ВІН" пропала. Ще з Загребу (Югославія) я порозсилав був три примірники: до Парижа, до Праги та до "Нового Шляху" в Канаді. Але й ці машиніві копії десь розгубилися під час воєнного часу, та і не відомо чи вони всі дійшли на відомі мені адреси того часу. Словом, коли я старався їх відшукати, мені це не вдалося. Лише пару слів із тієї поеми, — а це одна-дві строфи з "Прологу" поеми "ВІН" — осталися у моїй пам'яті, а це:

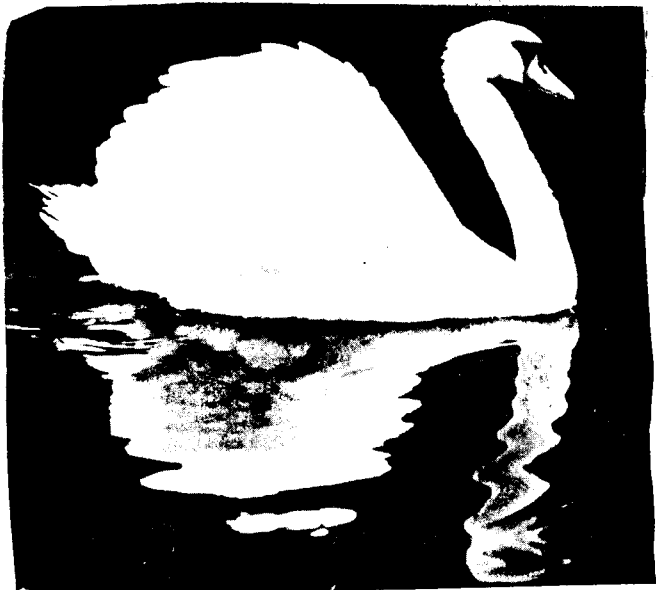
"... Він — тут, і там, —
 Присутній всюди.
 Наш Вождь, Герой — Євген!
 Не вб'ють вам, кати,
 Ні Діа Його, ні Духа, —
 Того, що був, і с, і буде
 Усе живим!
 Від лона Матері — Дитини —
 Безсмертний Символ України!..."

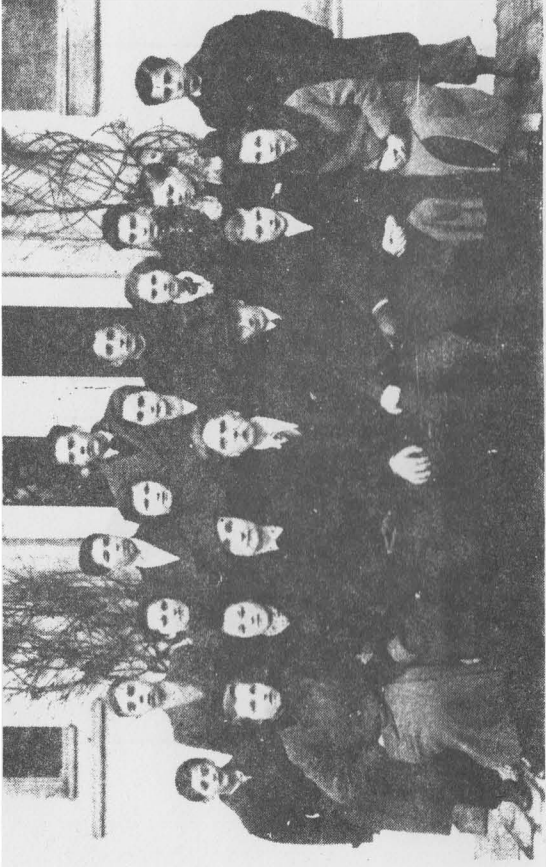
Найвищий верх Черногори. Горами с2058 м.д.

Втрату цієї поеми, яку написав я у німецькій в'язниці у Берліні, переживав я дуже боляче. Мабуть, за нічим, за ніяким предметом, я не жалував, не тужив і не болів так, як за втратою цієї поеми, яку писав я на протязі двох тижнів, та наповнив її любов'ю, серцем і сльозами. І вона пропала, а з нею — пропала частина мого життя. Хай і це буде на прославу Божого імені! Втрачали люди не лише матеріальне майно, але й духові надбання та й життя своє втрачали у тих "мандрах життя", яке для одних кінчалось скоріше, для інших пізніше. Мені Бог допоміг продовжувати ті мандри далі та навіть дещо написати й оставити на згадку майбутнім поколінням. Ще неодному доведеться продовжувати ті "мандри", аж поки дійдемо всі, або лише дехто, до брам вільного Києва, щоб там вольними устами і чистим серцем дякувати Богові за пройдений шлях.

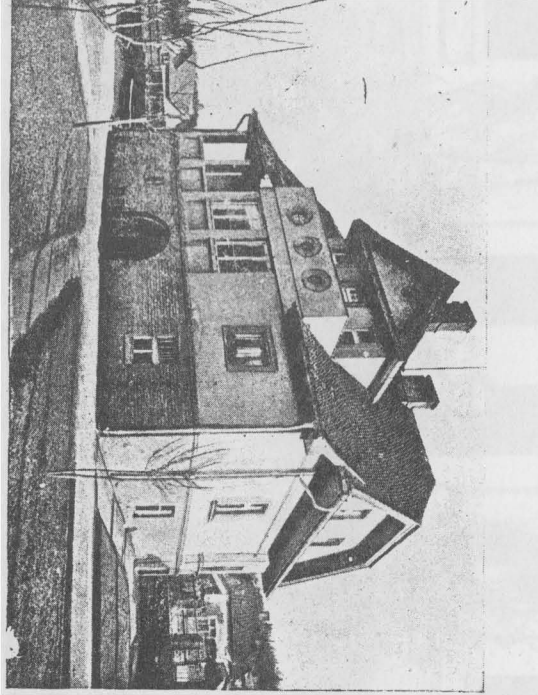

Полонина Рогонеска в Черногорі.

457. Укл. Української Гімназії в Румунії: 1936-37 нав. р. Сидорів зліва: Ст. Печенорукієна
 Раде, Делікає, А. Шестивіченко, Гр. Омеляненко (обр.), Т. Пастішак, В. Федотакієна
 П. Шарієва; стоять зліва: М. Кавітій, В. Моско, Іс. Бонієкієна, В. Нєборєкий, М. Пуга
 єна, М. Саларьєй, М. Анієська, А. Турак, М. Кірекієна, Ром. Ручєй, М. Тєлюкієна
 Др. Зєзєць.

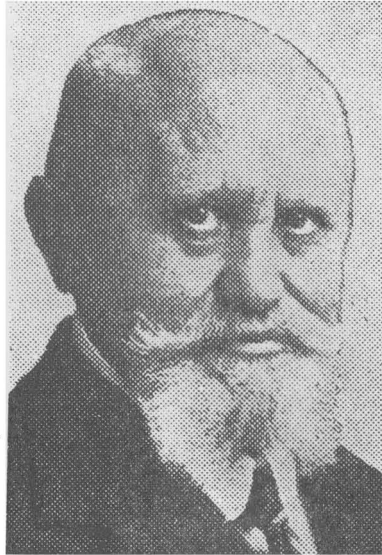

455. Один з будинків, в якому містилася Українська
Гімназія в Києві.

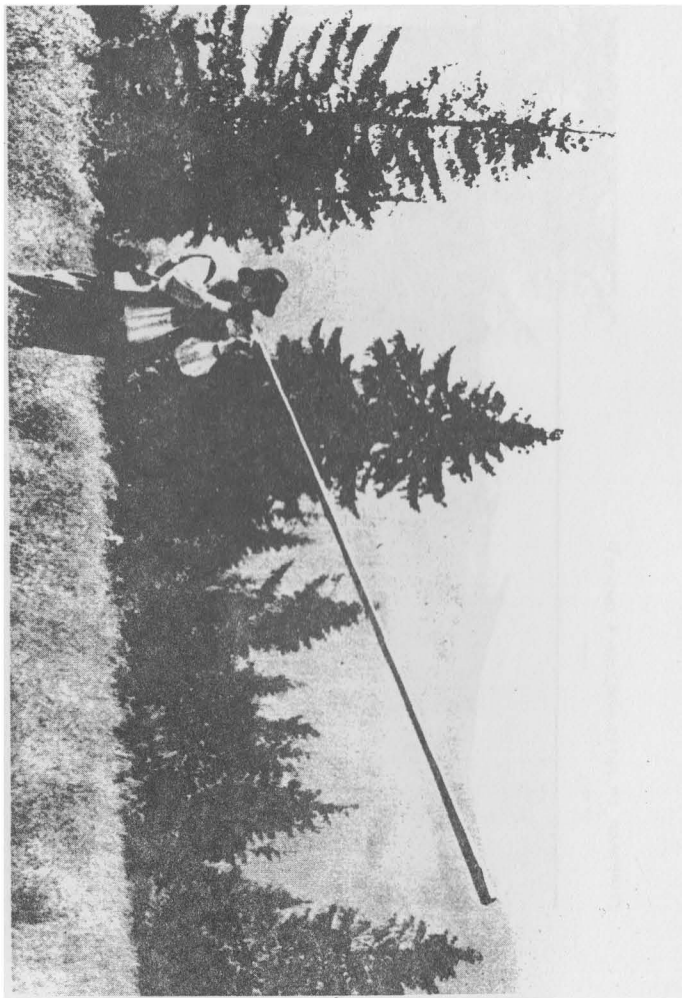

776. *Яків Голота.*

Проф. Олександр Колесса

Д-р Олександр Колесса (1867-1945), мовознавець і історик літератури, член НТШ, професор Львівського і Карлового університету в Празі, один з засновників Українського Вільного Університету і кількаразовий його ректор, визначний громадський і політичний діяч, посол до віденського парламенту в роках 1907-1918.

Лыжня в преддверии в Карпинске.

Боржава. Високий гірський масив роздертий глибокою ерозією.

Габанты в отрядном ошейке на постою.

Д-р Станислав Дністрянський

Д-р Станислав Дністрянський (1870-1935) професор в університетах у Львові і Празі, ректор УВУ, член УВАН, дійсний член НТШ, посол до австрійського парламенту в роках 1907-1918, автор проекту конституції ЗУНР.

Декілька літ перед вибухом 2-ої світової війни міжнародня ситуація настільки погіршилася, що Захід сподівався кожної хвилини вибуху війни. Політика А. Гітлера чим раз більше ставала агресивною і викликала кризу у Чехо-Словаччині. Гітлерівська армія займає Судети; постає Протекторат у Чехії і Моравії, Польща займає Заользя, а Закарпаття дістає автономію і твориться автономний уряд зпочатку під головуванням мадярона А. Бродія, а потім о. д-ра Августина Волошина.

Закарпатські русофіли підтримували мадярські ревіндикації і саботували будівництво автономної Карпатсько-Української Держави в федеративному зв'язку з Чехами і Словаками. У знищенні карпатсько-української держави Мадярам помагали Поляки. Вони боялися, Карпатська Україна дасть поштовх до більшої активізації України з 2-го листопада 1938 р. віддано Мадярщині.

Вибори до першого союму Карпатської України, що відбулися в лютому 1939 року дали українському автономному закарпатському урядові в столиці Хусті повну перемогу і це ще більше вплинуло на зміцнення протиукраїнських акцій Польщі і Мадярщини. Мадяри і Поляки почали посилати великі загони диверсантів на Закарпаття з метою ширення занепокоєння і неладу. Між Чехами теж були кола, що не радо бачили відродження карпатських Українців і усамостійнення Словаків. Це було в користь середньо-європейській і східно-європейській політиці А. Гітлера, що вже тоді мав пляни опанувати східню Європу, а Україну зробити німецькою колонією. Тому гітлерівці перевели окупацію Чех і Моравії та погодилися на те, щоб мадярські війська зайняли Закарпаття.

309. *Сергий Шелухин.*

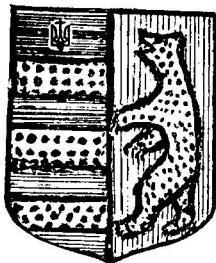
Тоді, в зв'язку з проголошенням Протекторату в Чехії і з розлючатою офензивою мадярських військ на Закарпаття, 15 березня 1939 р. сойм Карпатської України проголосив незалежність країни, прийняв конституцію і обрав президента Карпато-Української Республіки о. д-ра Августина Волошина.

Мадярські війська почали наступ вже попереднього дня і щойно по двох днях важких боїв з відділами Карпатської Січі їм вдалося наблизитися до столиці Хуст. Але українських оборонців молододі держави було мало і бракувало старшин і брої. Сороктисячна армія Мадярщини зайняла Закарпаття і повела масовий терор та винищування всього українського, відновила політику мадяризованя у культурному житті й адміністрації. Під тиском переважаючого ворога деякі члени уряду і багато діячів покинули Закарпаття та подалися на еміграцію. У боях з мадярськими військами загинуло багато Українців із Закарпаття і Галичини, які зголосилися в ряди Карпатської Січі і займали теж високі пости у збройних відділах оборонців молододі держави. Тоді загинули полк. Михайло Колодзінський і Зенон Коссак. У рядах Карпатської Січі був теж пізніший Головний Командир УПА Роман Шухевич.

Окупація Мадярами Закарпаття не тривала довго. Восени 1944 р. Закарпаття займають советські війська, а 29 червня 1945 р. згідно з договором між Чехо-Словаччиною і СССР Закарпаття приеднано до УССРеспубліки.

З тим моментом почалася політика нагінки на український самостійницький елемент, русифікація і терор московських імперіалістів.

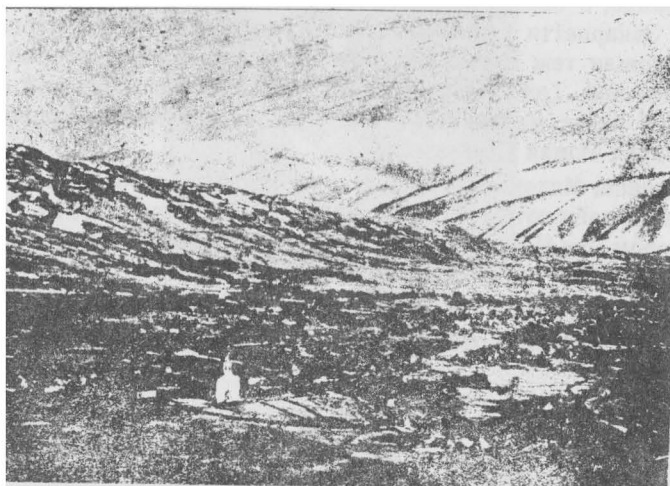
3. Герб Карп. України

4. Герб Укр. Р-р. Республіки

5. Герб Підкарп. Русь

Вид на Полонину Красну.

453. Хор Української Гімназії в Ружині в Річчівці. Сидять зліва: В. Статницька, Ара Чернявська, М. Смола, М. Вороніцька, М. Грицик, проф. А. Яковенко (дириж.), Шведівна, З. Хадорівна, А. Вороніцька, М. Морозівна, Л. Тимешико; стоять зліва: В. Кичур, Вс. Трутенко, Хома, Безун, Безсоніє, П. Сорочка, Яцивіна, І. Трутенко, Вол. Трутенко, М. Машовець, С. Сподариківна, Ст. Маруняк, М. Терлецький, В. Маруняк, Звонюк.

451. Година підготовки в хлопячому інтернаті Української Гімназії в Рюссівниці

ЩЕ ДЕЩО ПРО ГРИГОРІЯ МАЦЕЙКА

"13 серпня 1966 р. у місцевості Лянус, в Аргентині, рівно на 53 році життя помер Григорій Мацейко — відомий як член ОУН, що у Варшаві 1934 року вбив польського міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького. Покійний народився того самого дня, що й помер — 13 серпня 1913 року в Щирці біля Львова. У Львові займалася його вихованням його тета (сестра матері), замужня за дир. Євгеном Чучманом, яка перед роками померла у Торонті".

"Покійний Григорій Мацейко, як подавали повідомлення з 1931 р., зовсім несвідомо допоміг польській поліції піймати члена ОУН Ів. Мищика, який того ж року з доручення організації злізвідував на вулиці провокатора і секретного співробітника польської поліції. Мацейко думав, що це втікає звичайний злочинець - бандит - злодій і загородив йому дорогу.

"Оцей момент відіправ у дальшому його житті важливу роль. Він добровільно зголосився виконати якубудь відповідальну роботу з доручення Крайової Екзекутиви ОУН, керівником якої в ті роки був Степан Бандера.

15 червня 1934 року у Варшаві гине з рук Григорія Мацейка польський міністер внутрішніх справ Броніслав Перацький. ОУН взяла відповідальність за атентат, а що й було задокументоване на т. зв. Варшавському і Львівському процесах в 1935 і 1936 роках.

"...за старанням полк. Євгена Коновальця Григора Мацейка відставлено до Аргентини. Там він жив на литовський пашпорт..."

"Малий круг юдеїв і приятелів знав, що під прибраним прізвиськом Петра Книшовається Григорій Мацейко.

"На життя Покійного зложилось багато серйозних кон

фліктів, які й заважили на дальшій його долі. До Аргентини він прибув неприготованим до тамошніх умов.

Гриць Мацейко-Гонта
(Ця світлина представляє Г. Мацейка, але не того колись життєрадісного)

Там він не знайшов діючого середовища, серед якого

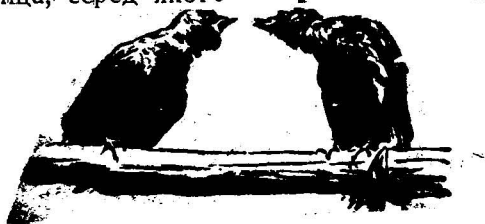
він міг би себе віднайти.

"Нешчасливе одруження призвело до того, що він психічно заломався, а згодом і фізично. У результаті того ж одруження і прийшло виявлення аргентинській поліції, що під прибраним прізвиськом ховається вбивця польського міністра. Тоді Григорій Мацейко був приневольений довший час міняти місця замешкання (відсталі райони Аргентини і Парагваю).

Живучи в осамітненні, Покійний не дбав про своє здоров'я, а що й викликало тяжку недугу.

Тіло Покійного перевезено до будинку філії "Просвіти" у Вільде, де о. В. Король відслужив панахиду. 15 серпня 1966 р. бл. п. Григорія Мацейка похоронено на цвинтарі в Лянус.

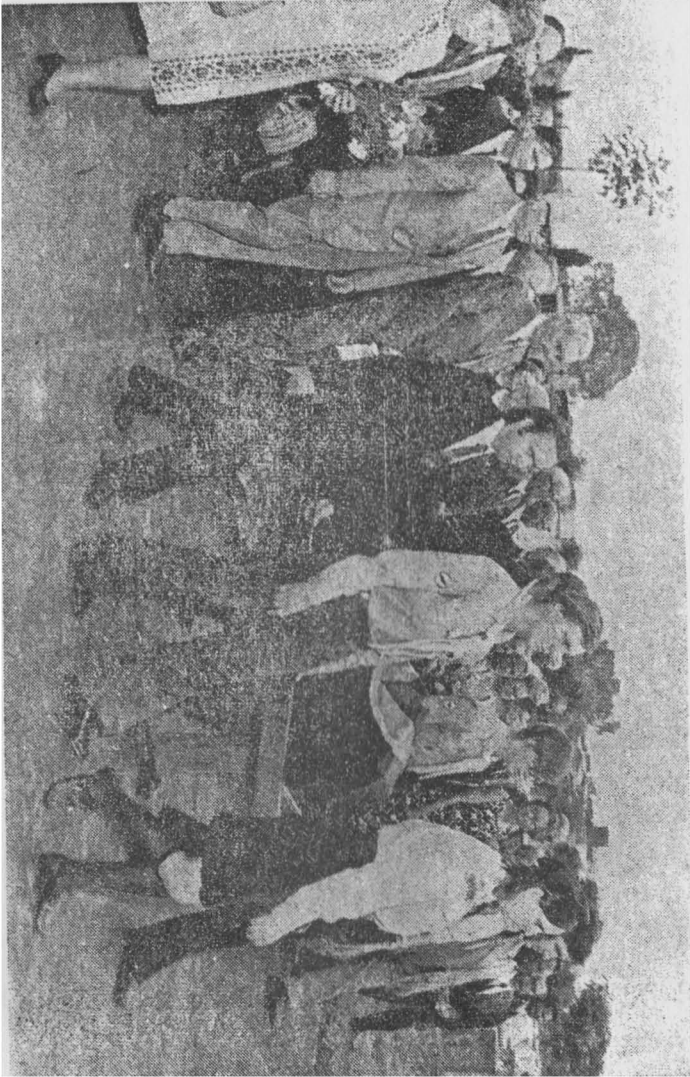
Вічна Йому Пам'ять!

Українські історичні герби.

Чернігів	Перяслав	—	Галич	Перемишль
	Київська земля		Львівська земля	
Сіверщина	—	Стародубщина	Холмщина	Буковина
Кубань		Тризуб		
Запорожжя	князя	Володимира	Закарпаття	
Волинь		Великого	Берестейщина	
Слобожанщина		Таврія	Херсонщина.	Поділля

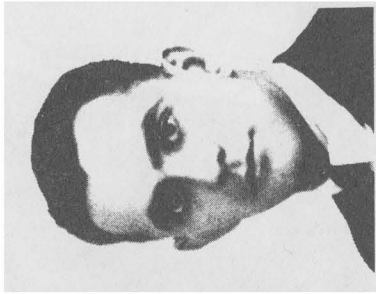
**Представники молодіжних організації — СУМ, Пласт і ТУСМ несуть урив з глиними острівками
ст. п. Гр. Манейка-Говти.**

607. Дмитрий Андриясовский.

608. Юрий Козлов.

609. Юрий Иванов.

ДОСІ ДРУКОМ ПОЯВИЛИСЯ ТАКІ ПРАЦІ АВТОРСТВА
МИКОЛИ СИДОРА ЧАРТОРИЙСЬКОГО :

1. Микола Сидор: Конфуцій і виховання Далекого Сходу, Тернопіль, 1942 р. Сторін 72(вичерпана)
2. English Grammar , by Prof. N. Sydor, Karlsfeld-Munich, 1946
3. A Little Story Book, by Prof. N. Sydor Karlsfeld-Munich, 1946.
4. Easy Method to Learn the English Language (Complete Cours). Linden-Aufhof, 1945, pp. 167.
5. М.С.Чарторийський: Інтер Арма, поезії, Н.Й. 1949.
6. Д-р М.Сидор: Шлях до Городельської Унії.. Нью Йорк Мюнхен, 1951. Сторін 156 .
7. М.С.Чарторийський: Від Сяну по Крим, спомини, Н .Й., 1951, СТорін 228.
8. М.С.Чарторийський: Ліля й Славко, казка, Н.Й. 1956,
9. М.С.Чарторийський: Бурчик, Мурчик, Гавчик-Нявчик, казка, Н. Йорк, 1957.
10. М.С.Ч.: Що читати нашим дітям? Н.Йорк, 1958.
11. М.С.Чарторийський: Між молотом і ковадлом. Спомини 1942-1945 (Причинки до Історії УПА). Н.Й. 1970.
12. М.С.Чарторийський: Весільні звичаї українського народу (Етнографічний нарис). Н.Й. 1970/1971.
13. BEGINNING LESSONS in UKRAINIANS, by N.I. Sarten. New York, 1968, pp 104
14. М.С.Чарторийський: ПРОБЛЕМИ УСПІШНОГО ВИХОВАННЯ. Нью Йорк, 1971, ст. 172.
15. М.С.Чарторийський: На Зеленій Лемківщині, спомини з Легіону

16. М. С. Чарторийський: МАНДРИ ЖИТТЯ. Том 1-й
сторін 160. (Дім, Школа, Вязниця, Кордон.
17. М. С. Чарторийський: МАНДРИ ЖИТТЯ. Том 2.
сторін 160. (Прага, Берлін, Грац, Загреб.)
18. М. С. Чарторийський: МАНДРИ ЖИТТЯ. Том 3.
сторін 160. (В КАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ)
(Підготовляється до друку)

* * *

*Гарно в лузі
серед літа:
Тут такі хороші квіти,
Проти сонця п'ють росу,
Я з подружками гуляла,
Квіточок тих назбирала,
Іх додому віднесу.*

ХРОНОЛОГІЯ СПОМИНІВ М.С.Ч.:

1. Мандри життя, том I. – від народження до 1934 р. включно.
2. Мандри життя, том 2-й, від 1935 року до жовтня 1938 року.
3. Мандри життя, том 3-й, від осені 1938 до серпня, 1939 року.
4. На Зеленій Лемківщині, рр. 1939, 1940 та до червня, 1941.
5. Від Сяну по Крим, від 21 червня, 1941 до весни 1942 р.
6. Між Молотом а ковадлом, від 1942 до кінця травня, 1945 року.
7. ШО БОГ ДАСТЬ!?! – в підготовці, роки перебування у таборах Ді-Пі, а це від серпня 1945 до грудня 1947 р.
8. НОВА ЗЕМЛЯ – НОВЕ ЖИТТЯ, в підготовці, від грудня 1947 року, до.....

